

સ્વર્ગવાસી ઠક્કર ઉપાસાઈ હરગોવિન્દાસના સ્મરણાર્થે.

9-12-1922

1922

પરમપૂજ્ય શ્રીમત્પરમહંસ ઔત્રિય બ્રહ્મનિષ્ઠ મહાત્મા
શ્રી ૧૦૮ સ્વામિજી શ્રીજનકીદાસજી મહારાજની
નિર્વાણ જયંતી (સંવત્સરી)ના પહેલા
મહોત્સવ નિમિત્તે વાંચવા લખાયેલો

૧૧. ૧૧. ૨૧. ૨૧.

નિબંધ.

લેખક:-અંબાલાલ શંકરભાઈ ઉપાધ્યાય.

બી. એ. એલએલ. બી.

વકીલ. હાઈકોર્ટ, મુંબાઈ.

પુરાણમિતિહાસાશ્ચ તથાઽઽરવ્યાનાનિ યાનિ ચ ।

મહાત્મનાં ચ ચરિતં શ્રોતવ્યં નિત્યમેવ ચ ॥

(મહાભારતે-અનુશાસનપર્વ૦)

પ્રકાશક:-

હરગોવિન્દાસ નરસિંહદાસ ઠક્કર.

સુ. રાસ. તાબે-ગોરસદ.

સંવત-૧૯૭૬.

મત. ૫૦૦.

સને ૧૯૨૨.

શાન્તિવિજય પ્રીતીગ પ્રેમભાઈ ઈશ્વરલાલ ઈશ્વરલાલ વકીલ અને માણિકલાલ
માધવજીએ છાપ્યો. ઠીકડા ચોક્કી-અમદાવાદ.

(આ ગ્રંથના સર્વે અધિકાર-સર્વહક-લેખકે સ્વાધીન રાખ્યા છે.)

૨૦૪૨૮

श्रीभगवत्कथानां प्रारम्भं भगवायरण्यः—

ॐकारं विन्दुसंयुक्तं नित्यं ध्यायन्ति योगिनः ।

कामदं मोक्षदं चैव ॐकाराय नमो नमः ॥ १ ॥

ॐकारं निगमैकदेवमनीशं वेदान्ततत्त्वास्पदं ।

विश्वोत्पत्तिविनाशहेतुमयत्वं शुद्धं विष्णुं शाश्वतम् ॥

विश्वत्राणुपरायणं श्रुतिशतैः संप्रोच्यमानं प्रभुं ।

सत्यं ज्ञानमनन्तमक्षरमहं ब्रह्मस्वरूपं लब्धे ॥ २ ॥

नारायणं परमजवं वसिष्ठं शक्तिं च तत्पुत्रपराशरं च ।

व्यासं शुकं गौडपदं भट्टान्तं गोविन्दयोगीन्द्रमथास्य शिष्यम् ॥ ३ ॥

श्रीशंकराचार्यमथास्य पद्मपादं च हस्तामलकं च शिष्यं ।

तं तोटकं चार्तिककारमन्यानस्मद्गुरून्संततमानतोस्मि ॥ ४ ॥

सनन्दनं श्रीसनकं सनातनं सनत्कुमारं च सनत्सुजितं ।

श्रीवामदेवं च शुकं भट्टान्तं नमामि लक्ष्म्या निजप्रोद्यसिध्दये ॥ ५ ॥

शंकरं शंकराचार्यं देशवं आदरायणं ।

सूत्रभाष्यकृतौ वन्दे भगवन्तौ पुनः पुनः ॥ ६ ॥

श्रुतिस्मृतिपुराणानामालयं इन्द्रादयं ।

नमामि भगवत्पादं शंकरं लोकशंकरम् ॥ ७ ॥

कृष्णाय वासुदेवाय हरये परमात्मने ।

अणुतकदेशनाशाय गोविन्दाय नमो नमः ॥ ८ ॥

नारायणं नमस्कृत्य नरं यैव नरोत्तमं ।

देवीं सरस्वतीं व्यासं ततो जयमुदीरयेत् ॥ ९ ॥

गुरुर्ब्रह्मः गुरुर्विष्णुर्गुरुर्देवो महेश्वरः ।

गुरुर्देव परंब्रह्म तस्मै श्रीगुरवे नमः ॥ १० ॥

ध्यानमूत्रं गुरोर्मूर्तिः पूजामूत्रं गुरोः पदं ।

भक्तमूत्रं गुरोर्लोक्यं मोक्षमूत्रं गुरोः कृपा ॥ ११ ॥

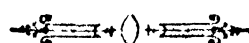
तत्रैव गंगा यमुना त्रिवेणी गोदावरी सिन्धु सरस्वती च ।

सर्वाणि तीर्थानि वसन्ति तत्र यत्रायुतोद्धारकथाप्रसंगः ॥ १२ ॥

श्री रुच्यदानंद देवकी जय. श्री रामकृष्णदेवकी जय.

श्री काशीविश्वनाथमंडादेवकी जय. श्री सद्गुरु देवकी जय.

श्री स्वामिभंडारजी जय. ॐ नमः पार्वतीपतये. हरहर मंडादेव.

(श्री भगवत् कथानां अंतर्गुं भगवायरण्यं छंदसा पृथाना अंतरना पृष्ठमां छ,)

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૌપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૭૪૨૧- વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ નિબંધ

વિષય ૮૨૨૧૭૨૬

પ્રસ્તાવના.

મનુષ્યોનાં અંતઃકરણ તરફ જોતાં તેમને અનુકરણ કરવાનું વધારે રૂઝું હોય એમ ૨૫૪ દેખાય છે. નાનાં બાલકો બહુધા જોતાસંસર્ગમાં આવે છે. તે તેનાજ જેવાં આચારણ કરે છે. બાળકોની વાત બાળકોપર રાખીએ અને મોટી વયના જન તરફ જોતાં તે પણ અનુકરણ-માંજ તણાતાં દૃષ્ટિગોચર થાય છે. ભારત દેશના લોકોને જ્યારથી યુરોપનો સંસર્ગ મ્યો ત્યારથી ધણાખરા નવયુવકો તે દેશના લોકોના વિચારે સાંભળીને તથા તેમનાં જીવનને જોઈને પવિત્ર આર્ચાવર્તમાં તેવાજ પ્રકારના આચાર વિચાર વ્યવહાર અને નીતિ, અરે વેશ કેશ અને મૂંઝ પણ તેમના જેવીજ રાખે છે, આ સર્વ પ્રભાવ શાનો? અનુકરણનો. ભારત માતાનાં સત્સંસ્કારી સંતાનો અન્યદેશવાસીઓનું અનુકરણ કરી પોતાની પ્રગતિને નામે જૂલમાં બટકે તે કરતાં તેમની પાસે એવા પ્રકારના આત્મી રજી કરવા જોઈએ કે, જેનાયોગે તેઓ વિદેશના અનુકરણનો ત્યાગ કરી સ્વદેશી અનુકરણથી આલોક અને પરલોક એમ ઉભયલોકનું હિત સાધ્ય કરી શકે. હિંદની પ્રજા પરદેશના અનુકરણની વૃત્તિને દબાવી સ્વદેશની અનુકરણ વૃત્તિને અંવલંબશે ત્યારેજ જેને યથાર્થ અબ્યુદય કહેવામાં આવે છે તેને પ્રાપ્ત કરી શકશે. એવો ઉત્તમ સમય ઇશ્વર સત્વર લાવો એમ અમે સતત ઇચ્છીએ છીએ. અસ્તુ.

અમોએ અત્રે આ જે નિબંધ જનતા પાસે રજી કરવા ધાર્યો છે, તેમાં એક પરમહંસ મહાત્માશ્રીનું અપૂર્વ ચરિત્ર છે. આ આદર્શ કેવળ વ્યવહારીક લોકોનેજ ઉપકારક છે એમ નહિ; પરંતુ આર્ચાવર્તમાં જે સાધુજીવન ગાળનારા છે, તેમને પણ આ ચારિત્ર્યમાંથી ધણું ધણું જાણવાનું મળે એવા અંશે છે. કેટલાએક સુધારકો જેઓ સાધુઓને ભારરૂપ સમજી તેમનાપર અનેક પ્રકારના વગર સમજે આક્ષેપોકરે છે, તેમને પણ આ નિબંધપરથી સમજશે કે સાધુજીવન સંસારને કેટલુંક બધું ઉપકારક છે. આવી રીતે આ ચારિત્ર્ય વ્યવહારમાં રહેનારા પુરૂષોને વ્યવહારમાં રહેતા છતાં પરોપકાર વૃત્તિને પોષી રાગદ્વેષ રહીત કેમ થવું તેનો અપૂર્વ બોધ આપે છે; તેમજ મહાત્માપુરૂષો-સાધુઓ-જે સંસારીઓને હિતનો માર્ગ બતાવનાર ભોમિયા છે. તે ભોમિયાનાં લક્ષણ કેવાં હોવાં જોઈએ તેનું ૨૫૪ સ્વરૂપ આ હુંક નિબંધમાં બહુજ ઉત્તમરીતે આપેલું છે. તો ઉભય પ્રકારના વાચકો આ ગ્રંથમાંથી વ્યવહાર અને પરમાર્થના સ્વરૂપને સમજી તેમાંથી પ્રાપ્ત કરેલા પ્રકાશને આધારે પોતાનું જીવન સુધારશે તો મહાત્માશ્રીનું જીવન પ્રાપ્ત કરશે; અને તેથી લેખકે આલેખવામાં જે પ્રયત્ન કર્યો છે તે પણ સફળ ગણાશે. છાતશમ.

તાબે બોરસદ-ગામ રાસના રહિશ ઠક્કર હરગોવિન્દદાસ નરસિંહદાસે પોતાના પુત્ર સ્વર્ગસ્થ જીવાભાઈ હરગોવિન્દદાસના સ્મરણાર્થે આ નિબંધ પ્રસિદ્ધ કરેલ છે. રા. હરગોવિન્દદાસનું કુટુંબ દીર્ઘસમયથી પરમહંસ મહાત્માથી જનકીદાસજી મહારાજ તરફ ભક્તિભાવ ધરાવે છે. મરનાર જીવાભાઈ શ્રીગુરૂ અને પરમાત્મા તરફ શ્રદ્ધા ભક્તિ રાખનાર હતા. જે જીવ જેવા પ્રકારના અધિકારવાળો હોય છે, તેને સંયોગો પણ તેવાજ મળે છે. સંવત ૧૯૭૮ ના માહા શુકલ પક્ષ ૧૧ ને શુક્રવારે માત્ર ૨૯ વર્ષની અસ્પ્રવયે સ્વર્ગવાસી થયેલા જીવાભાઈ જેવા સત્સંસ્કારી જીવની પાછળ બ્રહ્મસ્વરૂપમાં અભેદરૂપે વિદીન થયેલા મહાત્માશ્રીનું જીવન પ્રસિદ્ધ થાય, એ તેમનાં અપૂર્વ પુણ્યોનું સુચિદ્ધ છે. તેમજ તેમના પિતાશ્રીની લક્ષ્મીપણ ઉત્તમ પુણ્ય અર્ચમાં જાય એ ઉત્તમ બાબત છે-અસંત સ્તુતિપાત્ર છે. અંતમાં અમે એમ ચાહીએ છીએ કે:-“ મરનાર જીવાભાઈના આત્માને તેમના અન્તઃકરણમાં રહેલા શુભ સંસ્કારોના પ્રેરક શ્રીપરમદયાળુ પરમાત્મા શાંતિ આપે. ”

આધુનીકકાલમાં ઘણાં જીવનવૃત્તંતો લખાયાં છે-લખાય છે-અને લખે છે; પરંતુ તે ઘણી અતિશયોક્તિ અને કપોલકલ્પિત અર્થવાદ વાક્યોથીજ-કૃત્રિમપણાથીજ-પૂર્ણ કરાતાં દૃષ્ટિગોચર થાય છે; અને તે અંતે હાસ્યતાનેજ પાત્ર થયાં છે ને થાય છે. તથાતિ આ ઉલ્લેખ

એવો નથી. આ નિબંધમાં માત્ર મહારા પોતાના અનુભવના તેમ અન્ય આત્મપુરૂષોના મુખ્ય શ્રવણ કરેલા તથા પત્રદ્વારાએ સંગ્રામ થયેલાજ વિષયોનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવેલો છે જેથી તે સર્વથા સત્યજ છે, એવો મહારો દૃઢ વિશ્વાસ છે.

પરમપૂજ્ય શ્રીમત્પરમહંસ ઓત્રિય ધ્વજનિષ મહાત્મા શ્રી૧૦૮ સ્વામિજી શ્રીજન કીદાસજી મહારાજની નિર્વાણજયંતી (સંવત્સરી)નો પહેલો મહોત્સવ સંવત ૧૯૭૮-કાર્તિક વદી ૬ ને સોમવાર તા. ૨૧-૧૧-૨૧ ને રોજ થવાનો તે નિમિત્તે વાંખવા લખાયેલ. આ નિબંધને કોઇ અનિવાર્ય કારણોથી વખતસર પહોંચવામાં વિલંબ થયું; જેથી તે શુભ પ્રસંગે વાંચવાનો અવસર નહિ આવવાથી આજે સંવત ૧૯૭૯ ના કાર્તિક કૃષ્ણપક્ષ ૬ ને શુકરવાર તા. ૧૦-૧૧-૨૨ ને રોજ નિર્વાણ જયંતીના દ્વિતીય મહોત્સવ ગામ વાસણના ઠક્કર લાલભાઈ નરસીદાસ (અમદાવાદવાળા) એ શ્રીમદ્ભાગવત્તી સમાહનું પારાયણ સંવત ૧૯૭૯ ના કાર્તિક શુક્લ પક્ષ ૧૫ ને શનીવારથી આરંભી ઉજવ્યો; તે આ આહ્વાદ જનક શુભ પ્રસંગે કિંચિત્ સુધારા વધારા સાથે, લોક હિતાર્થે આ સર્વના સમક્ષ દષ્ટિગોચર થાય તેમ પુસ્તકાકારે પ્રસિદ્ધિમાં મુકાય છે. તે વાંચી સર્વ સંતુષ્ટ થશે, અને કૃતાર્થતા માનશે; કે જેથી હું આ મહારો અલ્પશ્રમ સકલ માનીશ, અને વળી ઈશ્વર કૃપાથી મહારાજશ્રીનું વિસ્તૃત જીવનચરિત્ર લખવા ઉત્સાહી થઈશ.

આ નિબંધ લખવામાં પ્રથમ મહોત્સવ વખતે સમય બહુજ થોડો મળવાથી લખવામાં અતિ ઉતાવળ કરવી પડી છે, જેથી અત્યંત સંક્ષેપમાં બહુજ થોડા અક્ષરોથી લખવાની જરૂર પડી છે; તેથી કોઇ સ્થળે પ્રસંગે તૂટક દોષ, સંકોચ કે દષ્ટિદોષ માલુમ પડે તો પણ પાઠક ગણ બક્તિસંયુક્ત લેખથી ઉદાર અને પ્રસન્ન ચિત્તથી સંતોષ પૂર્વક આનંદ માનશે. આ નિબંધથી એમ અનુમાન કરવાનું નથી કે શ્રીસ્વામિજી મહારાજનું જીવનવૃત્તાંત આટલુંજ છે; પરંતુ શ્રીગુરુપરમાત્માની કૃપાથી શ્રીમહારાજના જીવનવૃત્તાંત સંબંધમાં લખવાની ધણી સાધન સામગ્રીનો સંગ્રહ મહારી પાસે એકઠો થયેલો છે અને થશે; કે જેથી તે શ્રીસદ્ગુરૂની પ્રેરણાથી એક મહોટા પુસ્તકાકારમાં પ્રસિદ્ધ થવા સંભાવના છે.

આ નિબંધસંબંધમાં કોઇને કંઈ લખવા ઈચ્છા હોય તો તે, તથા શ્રીસ્વામિજીમહારાજના સંબંધમાં જેઓને જે વાતો જ્ઞાત હોય, તથા જેમની સાથે મહારાજશ્રીનો શાસ્ત્ર વિનોદ પરિચય થયેલો હોય, તેમ મહારાજશ્રીની પાસેથી જેમણે જે કંઈ ગ્રહણ-સંપાદન કરેલું હોય, અને જેને અપૂર્વ લાભો મેળવ્યા હોય તે, ગામ આંકલાવ-સ્ટેશન વાસદ-ના છગનલાલ રેવાશંકર પાઠક ઉપર લખી મોકલવા મહેરબાની કરશે; કે તે ઉપકારસાથે સ્વીકારી તે સર્વનો સંગ્રહ કરી પ્રસંગ આવે શ્રીસ્વામિજીમહારાજના વિસ્તૃત જીવનચરિત્રમાં દાખલ કરી અનેક ભક્ત જનોના ઐયાર્થે અમર કરવામાં આવશે.

येषां ज्ञानं च विद्या गुरुपदकमले नास्ति भक्तिर्नराणां ।

येषां नित्यं गुरुणां स्तवगुणकथने नानुरक्ता रसज्ञा ॥

येषां स्तः सादरौ स्नाक् ह्यविचलसुखसच्चिच्छिवे नैव कर्णौ ।

धित्तान्ને દક્ષાન્નેધેગેતાન્કથયતિ સતતં નર્મદ્યથો મૃદ્ધઃ ॥

જે મનુષ્યોને જ્ઞાન, વિદ્યા, અને શ્રીગુરૂના ચરણકમલોમાં ભક્તિ નથી, અને જેઓની જિહ્વા-વાણી-શ્રીગુરૂઓનીસ્તુતિના ને ગુણોના કથનમાં નિત્ય અનુરક્ત નથી; તથા જેઓના કાનો પ્રસિદ્ધ અવિચલનિરતિશ્યાનન્દરૂપ, સદ્રૂપ ને ચિદ્રૂપ શિવના શ્રવણમાં શીઘ્ર આદર સહિત નથી; તેઓને ધિક્કાર છે, તેઓને ધિક્કાર છે, તેઓને ધિક્કાર છે; એમ કીર્તનમાં રિચત રહેલી મૃદંગ નિત્ય બોલે છે.

A. S. Upadhyaya.

श्रीप्रातःस्मरणस्तोत्रम् ॥

वसन्ततिलका वृत्तम् ।

प्रातःस्मरामि हृदि संस्फुरदत्मतत्त्वम् ।

साचेत्स्वत्वं परमहंसगतिं त्रयम् ॥

यत्स्वप्नजगद्विषयमवैते नित्यं ।

तद्ब्रह्म निष्कलमः न च भूतद्वयः ॥ १ ॥

भाषानुवाद—

कवित ॥

हृदे मध्ये स्वप्रकाश आत्मतत्त्व निजभास—

प्रातःकाले है हुल्लास समरन ठानिये ।

सद चिदानन्द न यति योगी गति धन—

तामे नित्य जोडे मन तुरीया पिछानेये ।

जाग्रत स्वप्न वासे सुषुप्तिप्रकाशे—

तीनुं वस्था साक्षी भाषे सोऽहंब्रह्म जा नेये ।

पञ्चभूतको संघात देहादिक जडजात—

सो न मेरो रूप तात कलातीत जादेये ॥ १ ॥

श्लोकार्थः—हृदय कमलविषे—अंतःकरुण अने अंतःकरुणी वृत्तिओना साक्षीरूप होवाथी अहंवृत्तिविषे—स्वयंप्रकाशरूपे स्फुरायमान, सच्चिदानंदमय, परमहंसोनी गतिरूप, अने तुरीयस्वरूप, जे आत्मतत्त्व छे, ते आत्मतत्त्वने हुं प्रातःकालमां स्मरण कइं छुं. जे जाग्रत स्वप्न अने सुषुप्तिने जाले छे, उत्पत्ति नाशरहित छे, निरवयव छे, सर्वथी अधिकव्यापक परमात्मा छे; ते अहं हुं छुं. पंचभूतोना समुदायरूप हुं नथी. ओ प्रकारे स्मरण कइं छुं. (१)

प्रातर्भजामि मनसो वचसामगम्यम् ।

वाचो विभान्ति निखिला यदग्रहेण ॥

यन्नेति नेति वचनैर्निगमा अवोचु—

स्तं देवदेवमजमच्युतमाहुरग्न्यम् ॥ २ ॥

भाषानुवाद—

कवित ॥

मन वाणीके जु परे ज्ञानी तामे चित्तधरे—

प्रभाते भजन करे वृत्ति ब्रह्माका है ।

चिद ब्रह्मके प्रकासे लोक वेद वाक्य भासे—

स्वस्वअर्थकुं उजासे तत्त्वको विचार है ।

नेति नेति वेद ररे उपाधिकुं दूर करे—

प्रपञ्चसे जो है परे शुद्ध निराधार है ।

देवनकोदेव जोई अज हु अच्युत सोई-

सब शिरोमणि वोई गावत अपार है ॥ २ ॥

श्लोकार्थः—मनवाणीना अविषयः, अने सर्ववाणी जेमना अनुग्रहणी प्रकाश थाय छे; जेने वेदा 'नतिनेति' (स्थूल सूक्ष्मादि शरीरः, जगतादि अवस्थाः, यक्षुआदि ज्ञानेन्द्रियोः, वाङ्मादिकर्मेन्द्रियोः, पञ्चप्राणादिः, शब्दादिविषयः, तथा यत्किञ्चित् दृश्यजगत्-रूपना निषेधक) वयनोअ करीने कथन करे छे; अने जेने अक्षवेताओ देवानादेव, अज-मा, अच्युत, अने भुष्यः कहै छे; ओवा सन्निधानंद अक्षररूपने प्रातःकालमां हुं भणुं धुं. (२)

प्रातर्नमामि तमसः परमर्कवर्णः ।

पूर्णं रजस्तमसं पदं रुरुषोत्तमाख्यम् ॥

यस्मिन्निदं जगदशेषमशेषमूर्त्तौ ।

रज्ज्वां रज्ज्म इव प्रतिपादयितुं वै ॥ ३ ॥

भाषानुवादं-

कवित ॥

तम हु अविद्यापार वेदको सिद्धान्तसार-

आपा केहुं दारुण प्रभाते प्रणम है ।

रजसम स्वते भासे मन बुद्धे प्रकासे-

शुद्ध बुद्ध स्वविकासे मुक्तको विश्राम है ।

देशकालवस्तु छेद पूरणमे नहिं भेद-

सन तन कहे वेद पूरुष हि धाम है ।

सब जगके आधार अस्ति भाति प्रिय सार-

रज्जुमे ज्यूं सर्पाकार तैसे रूप नाम है ॥ ३ ॥

श्लोकार्थः—अज्ञानधी पर, सूक्ष्मसम वर्णवाणी-स्वयंप्रकाश, परिपूर्ण-व्यापक, सनातन पद, पुरुषोत्तम नामक ओवा अने सर्व भूर्तिस्वयं जे परमात्मानेविषे आ समग्र जगत् विवर्तये रज्जु (दोरी)मां जेम सर्प प्रतीत थाय छे तेम लासमान थछ रह्युं छे; ओवा सर्वव्यापक अतन्य देवने प्रातःकालमां अनेद निश्चयः हुं नमस्कार करे धुं. (३)

अनुष्टुप् छन्दः ।

श्लेष्मत्तमसिदं पुण्यं लोकत्रयविभूषणम् ।

प्रातःकाले पठेयस्त्वं स रज्ज्वेव रूपं पदम् ॥ ४ ॥

इति श्रीमत्परमहंसपरिव्राजकाचार्यश्रीमद्भगवत्पादाचार्य विरचितं

श्रीप्रातःस्मरणस्तोत्रं सम्पूर्णम् ॥

भाषानुवादं-

कवित ॥

तीनश्लोक सुगच्छ तीनलोक शोभा चित्र-

चित्त धरो प्यारे मित्र रुचि बढाईके ।

પ્રમાતે પઢે જુ કો પરં પદ પાવે સોઈ-

જ્ઞાન તે વલ્ય હોઈ શ્રુતિ કહે ગાઈકે ।

શાંક ! મધુરી વાની પ્રાવિયા દેલ્યાના-

નિત્ય રૂપિ દેલ્યાના સુનો પ્રેમ લાઈકે ।

એવ્ય તનમે વિલ્યાત શકુર વામો સાક્ષાત-

ગુરુપાદ મમો તાત ભક્તિ ત ઘાઈકે ॥ ૪ ॥

इति श्रीमत्परमहंसस्वामिश्रीजानकीदासमहात्मना विरचितं

श्रीमातःस्मरणस्तोत्रस्य भाषानुवादं समाप्तम् ॥

શ્લોકાર્થ:-પુણ્યરૂપ, અને ત્રિલોકીના વિષ્ણુરૂપ, આ ત્રણ શ્લોકનો જે મનુષ્ય
પ્રાતઃકાલમાં પાઠ કરે છે; તે મનુષ્ય પરમપદ (મોક્ષ)ને પ્રાપ્ત થાય છે. (૪)

इति श्रीसटीक मातःस्मरणस्तोत्रं स पूर्यते ॥

ॐ तत् सत् ॥

श्रीशङ्करदेशिकाष्टकम् ॥

तोटकवृत्तम् ।

विदिताखिलशास्त्रं ध्याजलधे मति.तोपनिषत्कथितार्थनिधे ।

हृदये कलये विमलं चरणं भव શકુર દોશોક મે ચરણ ॥ ૧ ॥

નિખિલશાસ્ત્રરૂપ અમૃતનો સમુદ્ર જેમને જ્ઞાત છે એવા હે સદ્ગુરો ! પરમ પૂજ્ય
ઉપનિષદોમાં કથન કરેલા અર્થના નિધિરૂપ અર્થાત્ સમ્યક્દાનંદસ્વરૂપ એવા હે જગદ્ગુરો !
હું હૃદયમાં તહમારા નિર્મલ ચરણકમલનું ધ્યાન કરું છું. હે શંકર (હે સુખકરવાવાળો) !
હે દેશિક (હે ગુરો) ! તહમે માંડે શરણ (આશ્રય) થાઓ; અર્થાત્ હું તહમારો આશ્રિત-
શરણે રહેવાવાળો-છું, માટે મહારી વિશ્રાંતિના સ્થાનરૂપ આપ થાઓ. ૧

करुणावरुणालय पालय मां भवसागरः स्ववि. नहृदम् ।

स्वयन्महिल्लदर्शनरत्नचन्द्र- भव शङ्कर नैशोक मे चरण ॥ २ ॥

હે કરુણારૂપ જળના સ્થાન જૂત ગુરો ! તહમે, સંસાર સમુદ્રના દુઃસહ દુઃખો વડે
વિનષ્ટ થયેલા અંતઃકરણવાળા મહને પાળો; અર્થાત્ મહાઈ પાલન કરો. તથા સમસ્તવેદ
શાસ્ત્રના તત્ત્વને જાણવાવાળો મહને ખનાવો. હે સુખકરવાવાળો ગુરો ! તહમે માંડે શરણ
(આશ્રય) થાઓ. ૨

भवता जनता हेता भवता निजबोधविद्या जगत्कर्मते ।

कलये.स्वयन्महिल्लदर्शनरत्नचन्द्र- भव शङ्कर नैशोक मे चरण ॥ ३ ॥

હે આત્મજ્ઞાન સંપ્રદિ વિચાર કરવામાં મુદત બુદ્ધિવાળા પ્રભો ! આપના સમાગમવડે
જનસમુદાય નિરતિશય ક્રિયઃસંપાદન કરવાવાળા થશે. હે સદ્ગુરો ! આપ જીવજ્ઞાનના વિશે-
કને જાણવાવાળો મહને કરો. હે શંકર ગુરો ! તહમે માંડે શરણ (આશ્રય) થાઓ. ૩

भव एव भवानिति मे नितरां मज्जायત ચેતસિ કૌતુકિતા ।

મમ વારય મોહમહાજલધિં ભવ શંકર દેશિક મે શરણમ્ ॥ ૪ ॥

હે ગુરો ! (જેમ રજ્જુ (દોરડી) સર્પરૂપે પ્રતીત થાય છે તેમ) આપન સંસારરૂપ ભાસમાન થયા છો, અર્થાત્ આ પ્રત્યક્ષ દશ્યમાન્ સર્વ જગત વિવર્તરૂપથી આપમાંજ પ્રતીત થઈ રહ્યું છે, એવું મહારા અંતઃકરણમાં કૌતૂહલ નિરંતર ઉત્પન્ન થાય છે, અથવા હે ગુરો ! ભવ-શિવ (કલ્યાણ સ્વરૂપ) આપન છો; અર્થાત્ સમિચ્છાદનંદ સ્વયંજયોતિ પરમાત્મા આપન છો. સાધુ ભક્તજનોના ઐયાર્યે આપ આપની અગાધમાયા શક્તિને આશ્રય કરી સ્વેચ્છાનુસાર માનુષ્ય દેહ ધારણ કરી વિચરો છો; તેજ પ્રમાણે આ દેહધારી ત્હમે મહારી સન્મુખ સ્થિત થકા મ્હને સદુપદેશ કરી રહ્યા છો; એ પ્રકારનું મહારા હૃદયમાં કુતૂહલ નિરંતર સમ્યક્ ઉદ્ભવે છે. હે સ્વામિન્ ! મહારા મોહરૂપ મહાસમુદ્રને નિવારણ કરો. હે સુખકરવાવાળા હે ગુરો ! ત્હમે માં શરણ (આશ્રય) થાઓ. ૪

સુકૃતેઽધિકૃતે बहुधा भवतो भविता पददर्शनलालसता ।

अतिदीनमिमं पारंगल्य मां भव शङ्कर देशिक मे शरणम् ॥ ५ ॥

હે ગુરો ! અનેક પ્રકારથી સુકૃત અધિક સંપાદન કરેસતે આપના પદદર્શનની લાલસા ઉત્પન્ન થશે. હે નાથ ! આ અતિદીન એવા મ્હને (મહાર્) પરિપાલન કરો. હે શંકરગુરો ! ત્હમે મહાર્ શરણ (આશ્રય) થાઓ, ૫.

जगतीमवितुं कलिताऽऽकृतयो विचरन्त्येवमन्तः सहस्रच्छलतः ।

अहिमांशुरिवात्र विभासि पुरो भव शङ्कर देशिक मे शरणम् ॥ ६ ॥

હે જગદ્ગુરો ! જગતનું રક્ષણકરવાને અર્થે અર્થાત્ સંસારસમુદ્રમાં ડૂબતા જીવોના સમુદ્ધાર કરવાને અર્થે પરમાત્માની આકૃતિઓ-અવતારો-કલ્પેલાછે; તે મહાતેજના મિષથી વિચરેછે. તેજ શિવાવતારરૂપ આપ સૂર્યનીપેઠે અહીંઆં સન્મુખ ભાસોછો. હે સુખકરગુરો ! ત્હમે મહાર્ શરણ (આશ્રય) થાઓ. ૬.

रूपुंगव पुंगवकेतन ते समतामयतां न हि कोऽपि सुधीः ।

शरणागतवत्सल तत्त्वनिधे भव शंकर देशिक मे शरणम् ॥ ७ ॥

હે ગુરુવર ! હે ઐશ્વર્યનાસ્થાનભૂત ! કાઈપણ પંડિત આપની તુલ્યતાને પ્રાપ્ત થતા નથી, એ નિઃસંદેહછે. હે શરણાગતવત્સલ ! હે તત્ત્વનિધે ! હે શંકરદેશિક ! ત્હમે મહાર્ શરણ (આશ્રય) થાઓ; અર્થાત્ હું ત્હમારો આશ્રિત-ત્હમારે શરણે રહેવાવાળો-ત્હમારો દાસ છું, માટે મહારી વિશ્રાંતિના સ્થાનભૂત આપ થાઓ. ૭.

विदिता न मया विशदैक कला न च किञ्चन काञ्चनमस्ति गुरो ।

द्रुतमेव विधेहि कृपां सहजां भव शंकर देशिक मे शरणम् ॥ ८ ॥

હે ગુરો ! આપની એકપણ શુભ કલા મેં સ્પષ્ટ જાણી નહિ. હે નાથ ! મહારી પાસે કિંચિત્-માત્ર કાંચ્છ નથી; હું સર્વથા અકિંચન છું જેથી આપને સમર્પણ કરવા યોગ્ય કાંઈ પણ ઉપહાર લાવી શકું તેમ નથી. હે સુખકરવાવાળા ગુરો ! આપ મહાર્ શરણ (આશ્રય) થાઓ, અને શીઘ્રજ સ્વભાવિકી કૃપા કરો. જેથી-આપના અતુલરૂપથી-મહાર્ ઐયઃકલ્યાણ-થાય...૮

इति श्रीमत्परमहंसपरिव्राजकाचार्यश्रीमत्तोडकाचार्य विरचितं

श्रीशङ्करदेशिकाष्टकस्तोत्रं सम्पूर्णम् ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः

શ્રીસદ્ગુપ્રાતઃસ્મરણસ્તોત્રમ્ ॥

વસન્તતિલકા વૃત્તમ્ ।

પ્રાતઃસ્મરણમે હૃદિ સદ્ગુરુશુભ્રમૂર્તિમ્ ।

સંસારસાગરસમુદ્ધરણેકપોતનમ્ ॥

વિજ્ઞાનદગ્ધરિપુમણ્ડલાવિશ્વપાલમ્ ।

જન્માદિદુઃસ્વપ્નરમોષધમદ્વિતીયમ્ ॥ ૧ ॥

અતિગંભિર પ્રયંત સંસાર સમુદ્રમાંથી ભક્તોને સમ્યક્ ઉદ્ધારણુ થવા એક અભંગ નૌકારૂપ એવા, અને વિજ્ઞાનખળવડે કરીને કામ ક્રોધાદિ ભયંકર શત્રુ સમૂહને બાળી ભસ્મ કર્યા છે જેમણે એવા, જગત્તા પાલક, અને જન્મમરણાદિદુઃસહ દુઃખોના હરનાર અદ્વિતીય ઔષધરૂપ, તથા શુભ્ર-શાંત-સુંદર-શુક્લ-મૂર્તિસ્વરૂપ એવા. શ્રીસદ્ગુરુદેવને પ્રાતઃકાળમાં હું અંતઃકરણવિષે સ્મરણુ કરું છું. (૧)

પ્રાતર્વદામિ મનસા વચસાઽઽદિના તં ।

શોભાકરં સ્વયંશસા તુ બ્રહ્મેણાનામ્ ॥

વેદાન્તસારનિગમાગમપારગં શં ।

બ્રહ્માદિવિશ્વનિસેવિતાસેહશાન્તમ્ ॥ ૨ ॥

પોતાના યશવડે દિશાઓના સમુદાયને શોભારૂપ કરનારા, વેદાન્તના તત્ત્વરૂપ, વેદશાસ્ત્રના પારને પ્રાપ્ત થયેલા, સુખસ્વરૂપ, અને બ્રહ્માદિદેવોએ તથા સર્વમુનિઓએ સેવિત, સિદ્ધસ્વરૂપ તથા શાંતસ્વરૂપ એવા તે શ્રીસદ્ગુરુદેવને મન વાણી અને કાયાદિવડે કરીને હું પ્રાતઃકાળમાં ઉચ્ચારણુ કરું છું. (૨)

પ્રાતર્ભજામિ હૃદિ મે કિલ સંસ્થિતં ત્વાં ।

વેજ્ઞાનદં ત્રિવિધિતાપરં મહાન્તમ્ ॥

સચ્ચિત્સુખં પરમં સમર્જં ત્વનન્તમ્ ।

શ્લાઘ્યં ગુરો હિ ચ મુમુક્ષુભિરર્કવર્ણનમ્ ॥ ૩ ॥

મહારા હૃદયનેવિષે નિશ્ચય સ્થિત એવા, અને શરણાગતને વિજ્ઞાનના દાતા, તથા આધ્યાત્મિકાદિત્રિવિધ તાપના હરનાર, અને મહાન્ આત્મસ્વરૂપનો નિર્ણય છે જેમનો એવા, ત્રિકાલાબ્યાધ્ય, ચૈતન્ય-જ્ઞાન-સ્વરૂપ, આનંદ-સુખ-સ્વરૂપ, પરમહંસસ્વરૂપ, અજન્મા, અંત રહિત, સૂર્યસમ પ્રકાશરૂપ, અને મુમુક્ષુજનોએ સ્તુતિ-પ્રશંસા-પૂજન-કરવાને યોગ્ય એવા, પ્રસિદ્ધ હે સદ્ગુરો ! તમને પ્રાતઃકાળમાં હું બળું છું. (૩)

પ્રાતર્નમામિ રુસદ્ગુરુસિદ્ધેદં તં ।

વિશ્વેશ્વરં ચ નૃસ્યાધિતરંગતારમ્ ॥

રુદ્રાક્ષમસ્મધરમક્ષરમુદ્ધવમ્ ।

પૂર્વં શિવેન તુ માહાત્મ્યમપારમુક્તમ્ ॥ ૪ ॥

પોતાના કર્ણબાળધના લેશ તરંગવડે સ્વઆશ્રિત ભક્તોના તારક, અને ભસ્મ રુદ્રાક્ષના ધારણુ કરનાર, અક્ષર (અવિનાશી) શુદ્ધ, દીપ્તિમાન્ દેવસ્વરૂપ, અને જેમનું અપાર માહાત્મ્ય

પૂર્વકાલમાં શ્રીશંકરે પાર્વતી પ્રત્યે કથનકરેલું છે એવા, વિશ્વનાથશ્વર, અને સર્વસિદ્ધિઓના દાતા; તથા અંધારી રાત્રિના ચાર પહોર સમાન આચાર ગુરુઓના પ્રભાતના (સૂર્યોદયના) પહોરસમાન પ્રકાશક-અજ્ઞાન અંધકારનાનાશક-જ્ઞાનવૃદ્ધિ પ્રદાવિત જે શ્રીસદ્ગુરુદેવ, તેમને પ્રાતઃકાળમાં હું નમસ્કાર કરું છું. (૪)

પ્રાતર્મર્જેઽ મનસાં દિ ચિદાદિવર્ણ-

સ્વર્ણાં પ્રજ્યેષ્ઠ તુ ગુરોર્ભરણા-રક્તઃ ॥

પ્રાતઃસ્થાનતઃ રજનાઃ સતતં શુભં યે ।

ગચ્છન્તિ તે સ્વર્ણપ્રદં સ્તવનં દિ નિત્યમ્ ॥ ૫ ॥

**इति श्रीमत्परमहंसपरिव्राजकाचार्यश्रीमन्माधवानन्दपूज्यपादशिष्यचिदानन्द-
स्वामिना विरचितं श्रीसद्गुरुप्रातःस्मरणस्तोत्रं सम्पूर्णम् ॥**

હે પ્રસિદ્ધ પૂજ્યદેવ ! અચળ એવા તમને, હું શ્રીગુરુદેવના ચરણકમલોમાં અનુરક્ત (પ્રીતિવાળો) અને ચિદ આદિવર્ણ છે જેના નામમાં એવો ચિદાનંદ નામા બિશુઃ નિરંતર પ્રાતઃકાલમાં બળ્યું છું. જે સન્નતો આ પ્રસિદ્ધ શુભ સ્તવનનું નિરંતર પ્રાતઃકાલમાં પઠન કરે છે, તે અવિનાશી અજન્મપદ (મોક્ષપદ) ને નિશ્ચય પામે છે. (૫)

इति श्रीसद्गुरु प्रातःस्मरणस्तोत्रं संपूर्णं.

*એકે પિતા ગુરુ, બીજે કુલગોર ગુરુ, ત્રીજે વિદ્યાગુરુ, ચોથો મંત્ર ગુરુ, અને પાંચમા પ્રદાવિત જ્ઞાનદાતાગુરુ. એ પાંચ ગુરુઓ કહેવાય છે. જેમ ગુરુઓ પાંચ છે તેમ શરીરની અવસ્થાઓ પણ પાંચ છે; તેમાં પ્રથમ બાહ્યાવસ્થાના પિતા ગુરુ છે; તે પિતાએ સર્વસાધન કરી શકાય એવો દેહ આપ્યો, અને જન્મ્યા પછી પણ તેને પોશી મોટો કર્યો, તથા વ્યવહારિક સર્વસામગ્રી આપી ઉપકાર કર્યો માટે તે ગુરુ કહેવાય છે; પણ તે પિતાગુરુએ દેહ આપી પુત્રને સંસારના દુઃખમાં નાંખ્યો માટે તે અંધારી રાત્રિના પહેલા પહોરના સમાન ગુરુ ગણાય છે. બીજી પોળાંડ અવસ્થાનો કુલગોર ગુરુ છે, તે કુલગુરુ અનેક કર્મના અધિકારી બનાવી વર્ણાશ્રમ પ્રમાણે કર્મ કરાવી તેના બંધનમાં નાખે છે; માટે તે અંધારી રાત્રિના બીજા પહોર સમાન ગુરુ ગણાય છે, ત્રીજી કિશોર અવસ્થાનો વિદ્યા આપનાર ગુરુ છે, તે વિદ્યાગુરુએ વિદ્યાબાજીવાળી પણ અજ્ઞાનનાશક સદ્વિદ્યા ન બાજીવી, તેથી તે વિદ્યાબિમાનાદિકરૂપ અજ્ઞાનના બંધનમાં નાખનાર છે; માટે તે અંધારી રાત્રિના ત્રીજા પહોરસદશ ગુરુ કહેવાય છે. ચોથી યુવાવસ્થાનો મંત્ર આપનાર ગુરુ છે, તે મંત્રદેવાવાળા ગુરુ કાન પુકડીને પોતાના મતવાડામાં લાવીને બીજા દેવોમાં દ્વેષબુદ્ધિ કરાવી આડે અવળે માર્ગે અથડાવે છે, તથા શિષ્યનાં ધનાદિક હરણ કરે છે; તેથી તે ગુરુને અંધારી રાત્રિના ચોથા પહોર સમાન કહેલો છે, એ ચાર ગુરુઓતો ઉલટા અવિદ્યારૂપ અંધકારમાં નાંખે છે; અને આત્મશ્રેય-કલ્યાણ-થવા દેતા નથી. પાંચમી વૃદ્ધાવસ્થાના આત્માને ઓળખાવનાર પ્રદાવેતાગુરુ છે; તે પાંચમા પ્રદાવિત જ્ઞાનદાતા ગુરુતો ઉત્તમ આત્મજ્ઞાન આપી સંસારબંધન કાપી, નિજસ્વરૂપ ઓળખાવી સંસાર સાગરમાંથી (અવિદ્યા અંધકારમાંથી) મુક્ત કરે છે; માટે તે પાંચમા જ્ઞાનવૃદ્ધ પ્રદાવેતાસદ્ગુરુ, અંધારી રાત્રિના ચાર પહોરના અંધકારને નાશકરનાર પ્રભાતના પહોર-સમાન પ્રકાશરૂપ છે; જેથી અજ્ઞાન અંધકારમાં નાખનારા ચાર ગુરુઓનાપણુ ગુરુ છે. અર્થાત્ પાંચમા પ્રદાવેતા જ્ઞાનવૃદ્ધગુરુ અજ્ઞાનરૂપ ચાર પહોરની અંધારી રાત્રિના અંધકારને નાશકરનાર સૂર્યસમાન સ્વયંપ્રકાશ છે; માટે મૂળ શ્લોકમાં તે પાંચમા શ્રોત્રિય પ્રદાનિષ્ઠ સદ્ગુરુદેવને મર્વગુરુઓના સદ્ગુરુ કહેલા છે.

योगीन्द्रो ब्रह्मनिष्ठश्च परमहंससद्गुरुः । श्री१०८ ।

स्वामी श्रीजानकीदासः श्रोत्रियोभगवानयम् ॥

પરમપૂજ્ય શ્રીમત્પરમહંસ શ્રોત્રિય બ્રહ્મનિષ્ઠમહાત્મા
શ્રી ૧૦૮ સ્વામિજી શ્રીજનકીદાસજી મહારાજની
નિર્વાણ જયંતી (સંવત્સરી) ના પહેલા
મહોત્સવ નિમિત્તે વાંચવા લખાયેલા

નિબંધ.

મંજલાચરણમ્ ।

ૐકારં નિગમૈકવેદ્યમનીશં વેદાન્તતત્ત્વાસ્પદન્ ।
વિશ્વોત્પત્તિ વિનાશહેતુમચલં શુદ્ધં વિમું શાશ્વતમ્ ॥
વિશ્વત્રાણપરાયણં શ્રુતિશતૈઃ સંપ્રોચ્યમાનં પ્રભુમ્ ।
સત્યં જ્ઞાનમનન્તમક્ષરમહં બ્રહ્મસ્વરૂપં ભજે ॥

* * * * *

પરમપૂજ્ય પરબ્રહ્મસ્વરૂપ શ્રોત્રિય બ્રહ્મનિષ્ઠ મહારાજ શ્રીસ્વામિજીજનકીદાસજી
ગુરુવર્યના શિષ્ય બંધુઓ, અન્ય વિદ્વન્મંડળ, અને સદ્ગૃહસ્થો તથા સન્નારીઓ !

મનસિ ત્વાન્મિ કાયે પુણ્યપીયૂષપૂર્ણા-

સ્ત્રિભુવનમુપકારશ્રેણિભિઃ પ્રીણયન્તઃ ॥

પરગુણપરમાણુન્પર્વતીકૃત્ય નિત્યં ।

નિજહૃદિ વિકસન્તઃ સન્તિ સન્તઃ કિયન્તઃ ॥

અર્થ:-મનમાં વચનમાં તે શરીરમાં સુકૃતરૂપી અમૃતવડે પૂર્ણ, અને ઉપકારની
શ્રેણિઓવડે-પંક્તિઓથી-ત્રિભુવનને તૃપ્ત કરનારા, તથા પારકાના ગુણના પરમાર્થોને
પર્યવતુલ્ય મહાન્ કરી નિત્ય પોતાના હૃદયમાં વિકસતા-પ્રસન્ન થતા, અર્થાત્ સર્વદા પરગુણો
વિષે દૃષ્ટિ કરનારા, એવા સન્નનો કેટલાક-વિરલાજ-હોય છે.

પરોપકાર એ મહાત્મા જનોનો સ્વભાવજ છે તેઓ જન્મથી મરણ પર્યન્ત પોતાની
આખી જીંદગીની પળેપળ વિશ્વના કલ્યાણના ચિંતનમાં ગાળે છે. સ્થળે સ્થળે જ્યાં જ્યાં

તેમનાં પૂજ્ય પગલાં વિચરે છે, ત્યાં ત્યાં પવિત્ર ભૂમિ ખનતી જાય છે, તેમની પ્રવૃત્તિના ગંગા પ્રવાહમાં જગતનો પાપ અંશ ધોવાતો જાય છે; અને તેમ છતાં તેમને પોતાને આસક્તિનું જ્ઞાન (મમત્વપુરઃસર જ્ઞાન) પણ હોતું નથી. જ્યારે જ્યારે બીજાઓનો રહેજ પણ ગુણ જુએ છે, ત્યારે ત્યારે તેઓનાં ચિત્ત પ્રકુલ થાય છે. જ્યારે જ્યારે પામર પશુઓનાં દુઃખ દેખે છે, ત્યારે ત્યારે તેમની અહિંસા વૃત્તિ, દયા અનુકમ્પા સતેજ થાય છે. પોતાનાં દુઃખોમાં જરાપણ ન ડગનાર આ પત્થરજેવા (અનાસક્ત) હૃદયવાળા મહાત્માઓ એક તરફડતી ડાડી સરખા જાંતુને પણ દુઃખી જોઈને ખરફની પેઠે ગળી જાય છે—પીગળી જાય છે. તેમને પોતાનું કશું ખાસ ધ્યેય હોતું નથી. તેમને કશું સ્થાપન કરવાનું નથી, કે કશાનું ખંડન કરવાનું રહેતું નથી. તેમને તો અખિલ વિશ્વનું કલ્યાણ જ એજ મહાન્ ધર્મ થઈ રહેલો હોય છે.

કેવળ પોતાના એકલાના ચારિત્ર્યનીજ છાપવડે, શિષ્ય અને ઇતર વર્ગના અન્તઃકરણોને કલ્યાણમાર્ગે વાળનાર ઈશ્વરતુલ્ય ધણા મહાત્માઓ વિષે આપણે કેટલાંક પુસ્તકોમાં વાંચી ગયા હઇશું—સાંભળી ગયા હઇશું; પરંતુ જ્યાં સુધી તેવા સંતપુરુષોના પ્રત્યક્ષ પરિચયમાં નથી આવ્યા, ત્યાં સુધી તેમના અવર્ણ્ય પ્રભાવથી થોડે અંશે પણ આપણે અજ્ઞાત રહેવાના. આ મહાન્ લોકોને આંખે જોયા સિવાય, તેમનાં વાક્યો-વચનામૃતો-કાને સાંભળ્યા સિવાય, અને છેવટે શ્રદ્ધા ભક્તિ અને મનન સાથે તેમની આજ્ઞાઓને પાલનમાં મૂક્યા સિવાય, સત્સંગનો મહિમા આપણે કેવી રીતે જાણી શકીએ? આત્મ અનુભવ સિવાય, પારકાને કલ્પે જાણી શકીએ એવી આ વાત જ નથી. તો પછી શ્રદ્ધા કે ભક્તિ આવવા માટે તો આપણને પ્રત્યક્ષ પરિચય હોવો જ જોઈએ. મોટા લોકોની કેવળ મૂર્તિ જ એવી સારી અસર કરવાવાળી હોય છે કે, જેથી તેમનાં દર્શન કરનારની મલિનતા રહેજમાં દૂર થઈ જાય છે. આવા ચમત્કારિક પ્રભાવવાળા મહાત્માઓનો સત્સંગનો લાભ મળવો, એજ એક મહત્પુણ્યની નિશાની છે.

ગુજરાત અને કાઠીઆવાડને અભિમાન ધરવા યોગ્ય નરરત્નો, મહાત્માઓ, વિદ્વાનો, યોગિઓ, કવિઓ અને શ્રેષ્ઠજનો અનેક થઈ ગયા છે. કાંઈપણ કાળે આવા શિષ્યજનોની ખોટ આપણા આ પશ્ચિમ દિશામાં પડી-રહેલ ગુર્જર દેશને પડી નથી. એક પછી એક, એમ પૂર્વના થઈ ગયેલા સત્સંગ પુણ્યથી ઉત્તરોત્તર બીજા યોગિઓ અને વિદ્વાનો સાંપડ્યા જ ક્યાં છે; અને તેઓ પોતાના પંચમહાભૂતાત્મક દેહના મૃત્યુ પછી પણ ચિરંજીવમૃતિઓ મૂકતા ગયા છે. હજારો વર્ષ વહી ગયાં છતાં કાળ તેમની પુણ્યમૃતિને ભૂંસી શક્યો નથી. નવી પ્રવૃત્તિ પરંપરાઓ, આ મહાત્માઓની અખંડવાણીને ભૂલતી શકી નથી; અને પેઢી-ઓની પેઢીઓ વહી ગયા છતાં બાળકોના કાનપર વૃદ્ધો તરફથી મૂકાયેલ ચમત્કારિ દર્શાવો ભૂલાઈ ગયાં નથી. શુષ્ક જડવાદ અને મિથ્યા તર્કના પ્રચંડ વાવાઝોડાથી પણ આ અમૃત સિંચન-મહાપુરુષોનાં વાક્યોરૂપી-કૃત્યોરૂપી-સૂકાયાં નથી.

અને તેમ છતાં એકનું એક, એકજ પ્રકારે કહેવાવાળા ફરી ફરીને મળ્યા નથી. વિચિત્ર પ્રકારે વિવિધ રીતિએ અને કાંઈ નવીન ચમત્કારથી-એક સરખી રીતે કહેવાથી ઉપજતી આવૃત્તિ-પુનરાવૃત્તિથી જન્મતી અધીરાઈ કે જડતાને દૂર કરી-તેજ વાત પણ નિખાલસ પણે અને મનોરંજક રીતે કહેવાતી પ્રદ્વિતિએ-સમયે સમય દરેક વખત ને-તે તે

વખતના ઉપદેશને એવો તો રસિક બનાવ્યો કે: પ્રત્યેક મહાત્મા આપણને નવું જ કહેનારા માલુમ પડ્યા છે; અને તેમ છતાંય તે શાસ્ત્રોએ કહેલા હજાર વર્ષોથી ચાલતા આવેલા પોકારોનું કલા કરે છે, એમ ન્યારે જાણીએ છીએ, જોઈએ છીએ, ત્યારે તો તેમની આ વિદ્યા માટે અને તેમના અનુભવી પ્રતાપ માટે આપણને તો શું પણ પરધર્મિઓને પણ અતુલ માન ઉપજ્યા સિવાય રહેતું નથી. ન્યારે નવું સાંભળીએ છીએ એમ ધારી સાંભળી રહ્યા બાદ આ તેનું તેજ, પણ નવીન યોગથી કહેવાયું, અને તે એવી રસિક રીતે કે છેવટ સુધી નવીનતા જળવી શકયું; અને મધુરવાક્યોથી કેવળ સત્યજ કહેવાયું. આ બધું ન્યારે પરિપક્વ જ્ઞાનદશામાં જાણીએ છીએ ત્યારે આવા મહાત્માઓ પરત્વે એની મેળેજ અનન્ય ભક્તિ પેદા થાય છે; ત્યારે નમન નથી કરવું એમ ધારી જનાર પણ લણીલણી લણી પડી સાષ્ટાંગ દંડવતપ્રણામ કરી દે છે. આવા મહાત્માઓ દુર્લભ! અને શિષ્ય કે જેમણે આવા યોગીજનોની સેવા પ્રાપ્ત કરી છે તેમનાં ભાગ્યપણું મહત્!!

અનેક મહાત્માઓની પદરજથી પૂનિત થયેલા આપણા આ ગુજરાતમાં આશરે એંશી (૮૦) વર્ષ ઉપર એક સામટીજ ઈશ્વરની કૃપા રૂપ એક યોગબ્રહ્મ મહાત્મા તેના ઉત્તર ભાગમાં જન્મ્યા. આર્યાવર્તના દરેક દરેક મહાપુરૂષોના જીવન ચરિત્ર વિષે જેવી પશ્ચિમ દેશના મોટા પુરૂષો માટે મળી આવે છે તેવી માહિતી મળતી નથી, તેનાં ધણીએ કારણો છે. પોતે અપ્રસિદ્ધપણે રહેવાની, તેમ અશાશ્વત્ જીવન, અને તેની ચર્ચા બહાર બતાવવાની તેમની અતુલકંઠા, એજ એમાંનાં ખાસ કારણો છે. તેઓ પોતાને પ્રસિદ્ધ પોતે કરતા તો નહિ એટલુંજ નહિ, પરંતુ ઈતર લોકો પણ તેમની પ્રસિદ્ધિ કરે તે તેમને રૂચતું નથી. જે સર્વવ્યાપી અનંત અખંડ સત્ત્વિજ્ઞાનદંડ પરંબ્રહ્મના અંશ હતા, તે નામ રૂપ ઈત્યાદિ વિકારે અનંત થવા છૂટતાજ નહિ; અને તેથી, અને નહિ કે તેમના પ્રમાદથી, અથવા શિષ્યગણના અનુસાહથી અથવા લોકોમાં ચાલી રહેલી તિમિરાવસ્થાથી, તેમના જીવનની ઉપર ઉપરની ‘આંકડીયા વાતો’ આપણને જાણવાનું સાધન કાંઈ લબ્ય નથી; પરંતુ તેમના જીવનના સ્થાયિ અંશો કે જે લોકના કલ્યાણ માટે જરૂરના છે, તેની ટુંકી પણ સચોટ માહિતી આપણને મળી આવે છે. શિષ્યો પરંપરા સંપ્રદાયથી ઉતરતા આવતા આ મહાત્માઓના ઉપદેશો અને કૃતિઓ આજે પણ તેવીને તેવીજ આપણે જાણીએ છીએ. નરસિંહ મહેતાને આપણામાંના કોઈએ જોયા નથી છતાં, અનેક પ્રવૃત્તિમાં ઈશ્વરપર અડગ શ્રદ્ધા ભક્તિ રાખનાર આ મહાન્ ભક્તને આપણે ન્હાતાં જમતાં અને બીજી ક્રિયાઓ કરતાં જાણે જાતેજ જોઈ રહીએ છીએ; આમ અપ્રસિદ્ધ રહેવાની અહંકાર કે મહારાપણના છાંટા સિવાયની વૃત્તિથી મહાત્મા શ્રીજનકીદાસજીના ચરિત્ર વિષે આપણને હાલની આશંકાવૃત્તિને કે ઉપર ઉપરની જિજ્ઞાસાને કે કુતૂહલને પૂરવા પૂરતી માહિતી કંઈ મળે એમ નથી. તેમની અત્યુત્તમ વિદેહીવૃત્તિ, ક્યાં જન્મી, કયે પ્રકારે, અને ક્યા મહાભાગને ત્યાં, એ આપણે જાણવા પામ્યા હોત તો વધારે સાફ. કદાચ એમની એ પવિત્ર જન્મભૂમિનાં, એમના જન્મશાતા શુચિ કે ધનવાન માતાપિતાનાં, અને એમની બહારથીજ દેખાતી બાહ્યાવસ્થાના અબેદરૂપ વિવિધ પ્રદેશોનાં દર્શન કરી આપણી શિષ્ય વૃત્તિ વધુ પોષાત. વળી કદાચ આજના જેવા સમારંભ ચોપાક તેમની એ જન્મભૂમિમાં થાત.

છતાં આપણા જીવનને, આપણા પ્રવૃત્તિમાં રચી પચી રહેલા આ કડાકુડા ભયો જીવનને, તેના કારણે રૂપ-ધ્વજ પ્રત્યે દોરી જનાર, અને દુઃખને સહન કરતાં શિખવનાર, આ મહાત્માની થોડી ઘણી હકીકત તો મળી આવી છે. આત્માવસ્થા ગૃહસ્થાશ્રમથી માંડીને પરમહંસઆશ્રમ અને પરંબ્રહ્મવસ્થા સુધીની કેટલીક થોડી હકીકતો આમ તેમ છૂટા છવાયા જનો પાસેથી મળી આવી છે. તેમના ઉપદેશમાં, તેમની સાથે ભણેલા, રહેલા, અને તેમની પાસે અભ્યાસ કરેલા પાસેથી, ટૂંકામાં તેમના આન્તરંગ સહવાસી સન્નજનો પાસેથી, અને વધારે અંશે તેમના વિષે પ્રચલિત વાતો ઉપરથી આપણે કેટલીક હકીકત જાણી શકીએ તેમ છે. આ યોગબ્રહ્મ જીવન્મુક્ત મહાત્માનું કલ્યાણકારી વૃત્તાન્ત આજે શિષ્ય જુદીને જાણે તેવા ભાવથી સ્મરી, તેમના કરેલા અનન્ત ઉપકારના અદ્દશામાં ધુલ નહિંતો ધુલની પાંખડી સંવિનય સનમન સમર્પણ કરીએ.

‘પુત્રનાં લક્ષણ પારણામાંથી’ એ સુપ્રસિદ્ધ કહેવતને ફરી એકવાર સાચી ઠરાવી આપનાર, આ અલૌકિક મૂર્તિની ધાર્મિક વૃત્તિ ખતાવી આપનાર, તેમની બાળચેષ્ટાપણ મનનીયજ માલુમ પડી આવે છે. એમના વખતના થઈ ગયેલા કેટલાક પુરૂષો કહેતા હતા કે: “મહારાજનું બાળ ચરિત્ર, તેમની પરમપરાર્થાવૃત્તિ અને જગત્તા પદાર્થો તરફની તેમની ઉપરામવૃત્તિથી અમને એમ લાગતું કે આ કોઈ અલૌકિક બાળક છે. અમે જ્યારે એઓશ્રીની પાછલી અવસ્થાનાં વાક્યો સાંભળીએ છીએ ત્યારે પણ એમની બાળચેષ્ટાનાં વાક્યોનીજ પુનરાવૃત્તિ થતી હોય એમ અમને લાગે છે.” દુર્ઘ્યસન તરફની એમની ત્યાગ વૃત્તિનાં મૂળ તે અવસ્થામાંજ ઊંડાં રોપાયેલાં જોનાર, આપણા ગુરૂવર્ચ શ્રી જનકીદાસજીની અહિંસાવૃત્તિ માટે પણ એટલોજ ઉંચો અભિપ્રાય જણાવે છે. આખા જીવનભર મુક્તકંઠે એ પ્રત્યેક બાળકને જે બોધ “માતૃદેવો ભવ પિતૃદેવો ભવ” ઈત્યાદિનો આગ્રહ પૂરક આપી રહેલા હતા, તેનું યથાર્થ પાલન તે કેવળ માતાપિતા પરજ નહિં, કિંતુ હરેક વડીલવર્ગ તરફ કરતા હતા. જે મહાનુભાવ અને સદ્વૃત્તિ આપણે એ વૃદ્ધ સન્નજનમાં જોઈ છે, તેજ વૃત્તિ અને તેજ ભાવ એમની આત્માવસ્થામાં પણ હતાં. એમનું જીવન આત્માવસ્થામાંજ પરિપક્વ થઈ ન ગયું હોય એમ આપણને ધારવાની ફરજ પાડનાર આ મહર્ષિની આત્માવસ્થા કેવી હશે? એનું સહજ કુતૂહલ આપણામાં જે કંઈ હજી થાય છે, તે તેમના અપૂર્વ ગુણોના ગાનની અતૃપ્ત વૃત્તિજ છે. મહાત્માનો આખો જીવનક્રમ આ એમની આલવૃત્તિ ઉાર કેવો સુંદર રચાયો એ જોતાં આપણને યાદ આવે છે કે:—

શુચીનાં શ્રીમતાં ગેહે યોગબ્રહ્મોઽભિજાયતે ॥

અથવા યોગિનામેવ કુલે ભવાતિ ધીમતાન્ ॥

एतद्धि दुर्लभतरं लोके जन्म यदीदृशम् ॥

અર્થ:—યોગબ્રહ્મ પુરૂષ મરણથી અનંતર યોગિ બીજ કર્માદિ વડે શુદ્ધિવાળા ભાગ્ય-શાળી ગૃહસ્થના વંશમાં સમ્યક્ ઉત્પન્ન થાય છે. અથવા તે યોગબ્રહ્મ પુરૂષ શ્રીમાન્થી વિલક્ષણ દરિદ્રી તથાપિ પવિત્ર અને જ્ઞાનયોગનિષ્ઠાવાળા ઉત્તમ ગૃહીનાજ કુળવિષે જન્મે છે. જે હેતુથી આ લોક વિષે ઉક્ત પ્રકારનો જો આ જન્મ છે, તે આ જન્મ અત્યંત દુર્લભ છે.

શ્રીસ્વામિજી મહારાજની જન્મ ભૂમિકાનો અનિર્ણય છતાં પણ આ યોગબ્રહ્મ જીવ-
ન્મુક્ત મહાત્માની પ્રથમાવસ્થાથી સંન્યાસાશ્રમની અંતિમદશા પર્યંતની કલ્યાણકારી
સ્વાભાવિક ગુણુચેષ્ટાઓથી ઉપરોક્ત શ્રીભગવદ્વચનાનુસાર એમનો અવશ્ય નિર્ણય કરી
શકીએ છીએ કે: શ્રી સ્વામિજી મહારાજ ઉત્તમ પવિત્ર કુળમાં જન્મેલા હતા.

બાલ્યાવસ્થામાંથીજ આપણા આ ગુરૂવર્ધ સત્સંગમાંજ હરદમેશ રહેતા. મહાપુરૂષોની
પાસેથી ધર્મ અને નીતિનાં પ્રવચનો-કથાઓ ભક્તિભાવથી તેઓ શ્રવણ કરતા. રામાયણ,
યોગવાસિષ્ઠ ઇત્યાદિની કથા સાંભળતાં સાંભળતાં આ મહાત્માની વૃત્તિ જગત્પરથી પરાહ્મુખ
થઈ. સંસારપરનો ધડી બેઢીનો મોહ અત્યારથીજ દિન પ્રતિદિન ઉતરતો ગયો. રમતથી
માંડીને સુખ વિલાસના સઘળા પદાર્થો-સઘળાં નિમિત્તો-અને સૌ સંબંધીઓને નાશવંત
માનવા લાગ્યા. ઝેરવાળું અન્ન છે એમ જાણ્યા પછી જરાપણુ વિલંબ ન કરનાર આ
યોગી મહાત્માએ ધાર્યું કે: હવે કંઈપણુ કાળક્ષેપ કર્યાં સિવાય આત્માના કલ્યાણનો માર્ગ
શોધી લેવો. મોહ ઉતરી ગયે સાપ જેમ કાંચળી ઉતારી દે છે, તેમ આ બાળ વિરાગીએ
સત્તર (૧૭) વરસની વયથીજ વિમુખવૃત્તિ-તટસ્થવૃત્તિ-ધારણ કરી. જે વખતે સામાન્ય જનોની
વૃત્તિ સહજપણુ સંસાર તરફ વધુ વળે છે, તેજ વખતે-તેજ ઉન્મત્ત-દિવ્ય કાંતિવાળા
અદ્ભુત બાળયુવાને આ શાંતિનો માર્ગ પકડ્યો. સુખને-કહેવાતા સુખકિનારા તરફ જનાર
આ દેહ નૌકાને-હવે આગણે ઇશ્વરમાર્ગ તરફ વાળી. એમના મિત્રોને પણ આ ફેરફાર વૃત્તિ
અચાનકજ લાગી. ચૂંકેલું ફરી નજ ગળાય, અને કાફ વિષ્ટા તે કાગવિષ્ટાજ ગણાય. આ
મહાત્માએ શાંતપણે હમેશને માટે હવે ગૃહસ્થાશ્રમનો પરિત્યાગ કર્યો-તેમાં પ્રવેશજ ન કર્યો.
અને એકાદ આઘેડ વચના મહાત્માના જેવી વૃત્તિ જ્યારે આ વયે તેમના સમયના પુરૂષોએ
જેઈ હશે ત્યારે તેઓપણુ ઘડીક દિફ્ફૂદ થયા હશે. બાળકુડીનાં જળ ગંગાપ્રવાહમાં ભળી
પવિત્ર ગંગાંપ અને છે, તેમ સત્સંગ પ્રવાહમાં ભળી ગયેલ બાળ એષ્ટા, ગુરૂજને પવિત્ર નિવડી.
આ બાળક યુવક આ વયે ઇન્દ્રિય અશ્વેને સંયમમાં રાખી ઇશ્વરપરાયણ બેલાવતા થયા. તેમણે
તેમની કુશળતા માયિક મોહજળ રચવા તરફ વાપરવા કરતાં જ્ઞાનસાગરમાં લીન થવા
તરફ-સાક્ષાત્કાર કરવા તરફ-વાપરવાનું વધારે ઇષ્ટ ધાર્યું, અને તે પ્રમાણે કર્યું પણ ખરું.
આપણને ગુરૂભાવ ઉત્પન્ન કરાવવો એવી તેમની આ મધુર-મહાનુભાવમૂર્તિ-આખર મુધી
સૌના જીવનમાં રહેલી જીવવૃત્તિપર વિજય મેળવી શકી. જ્યાં જ્યાં તેમનાં પૂજ્યપાદો પધાર્યા
ત્યાં ત્યાં તેમના દર્શનની અભિલાષા વધતી જવા માંડી. અને તેમના એક શબ્દે લાખો
જીવન-શુષ્કજીવનનાં દુઃખો-સઘળાં બનવા લાગ્યાં. અકાળે લીધેલો યોગ અને અસ્પષ્ટિતવૃત્તિ
એ બેયે કરીને જ્યાં ત્યાં આ યુવાનયતિનો આદર થવા લાગ્યો. વૃદ્ધોને નમાવી શકનાર આ
યતિજન સૌને મહાન્ કરી શક્યા-સૌમાં 'ગુરૂભાવ' પેદા કરી શક્યા. અને જાણે જન્મ્યા
પૂર્વે લીધેલી કાંઈ પ્રતિજ્ઞા પૂરી કરવાની ન હોય એમ લોકકલ્યાણ સાધવા પ્રથમથીજ જેમ અને
તેમ બહેલેથીજ-પ્રવૃત્તિ આદરવા માંડી. પોતાના બાળમિત્ર મહારાજ શ્રી જગત્પુરીજ સાથે
તરતજ પર્યટન કરવા માંડ્યું. પોતાની 'હસ્તી મુદ્રા' તેમનામાં રહેલા જ્ઞાનથી વધુ પ્રસન્ન
થવા લાગી. અને યોગ્યતાના પ્રમાણમાં તેમની સુકૃતિના પુંજરૂપ તેમના વાક્યામૃતોની
બાણી ઠામ ઠામ થવા માંડી. જ્યાં જ્યાં ત્યાં ગ્રીષ્મ ઋતુની આખરના વૃષ્ટિસેક માફક તેમની
વાણી આવકાર દાયક નિવડવા લાગી. મહાત્માજનોની અપૂર્વ છાપ જેમ કારણ ન જોડે

તેમ-તેવી રીતે-પડ્યાં આવે છે, તેવી છાપ આપણા આ અદ્વિતીય શ્રીગુરૂની પડવા લાગી, બાળક યુવાન વૃદ્ધ સ્ત્રી પુરૂષ ગરીબ ગૃહસ્થ સૌપર એક સરખી જાવના પેદા કરી ચકનાર આ દિવ્યમૂર્તિ હવે ગામેગામ ગુર્જર ભૂમિની-તેમાં થઈ ગયેલા મહાત્માના ઉપદેશ રૂપે ફરતા જ્ઞાનદેહની-પ્રદક્ષિણા કરવા માંડી. સૂર્ય જેમ ફરી ફરી તેજ સૌ ઠેકાણે આપે છે તેમ આ જ્ઞાનસૂર્યનાં કિરણો હવે પશ્ચિમમાં કાઠિયાવાડથી માંડી સમસ્ત ગુર્જર ભૂમિપર પ્રસરવા લાગ્યાં, અને અવિદ્યાના હાથમાં મૃતપ્રાય થઈ ગયેલ હજારો જીવોમાં સંજીવિની દવા સિંચવા-રેડવા-લાગ્યાં. સંત સંમાગમની બરાબર કીમત જાણનાર આપણા યુવાન યતિએ શ્રીમત્ સ્વામિજી જગત્પુરીજીની સાથે માંડેલી-આરંભેથી-યાત્રા વધુને વધુ સમાગમથી હવે વધારે સફળ કરવા માંડી. જે જે પ્રદેશો જ્ઞાની જનોના સહવાસથી રમ્ય હતા, તે તે પ્રદેશો મહાત્મા શ્રીજ્ઞાનકીદાસજીએ જોવા માંડ્યા. કાઠિયાવાડ એ કેટલાક મહાપુરૂષોનું જન્મસ્થાન છે. પરમપૂજ્ય સદ્ગુરૂવર્ય શ્રીમત્પરમહંસ પરિત્રાજકાચાર્ય સ્વામિજી શ્રી માધવા-નંદજી મહારાજ પણ અહીંનાજ વતનો હતા. પ્રાચીન ભક્ત શિરોમણિ નરસિંહ મહેતા પણ જૂનાગઢમાંજ થઈ ગયા હતા. સૌરાષ્ટ્રમાં વાગડ તરીકે પ્રસિદ્ધ દેશમાં આ સમયે મહાત્માશ્રીપૂર્ણાનંદજી મહારાજ વસતા હતા. સરખા સરખાનેજ ખેંચે છે, એ નિયમા-નુસાર મહાત્મા પાસે આપણા આજના યુવાન યતિ આવ્યા. વેદાન્ત પ્રવેશિકા-નિશ્ચયદાસજી કૃત વિચાર સાગર અને શ્રીમદ્ ભાગવતનો અભ્યાસ-તાત્પર્યાર્થ-અર્હિં થયો. પૂર્વજન્મે જ્ઞાન મેળવી રહેલા આ યુવાન યતિનો આ જન્મીય અભ્યાસ-સંપ્રદાય ઉચિત જ્ઞાન દીક્ષા અર્હિં મહાત્મા શ્રીપૂર્ણાનંદજીને હાથે થઈ. વિચાર સાગરમાં મંદિષ્ઠપણે પણ પૂરેપૂરું જે જ્ઞાન સમાયલું છે, તે પૂર્ણ થયેલ પૂર્ણાનંદજી પાસે પ્રાપ્ત કરી રહ્યા બાદ આપણા ગુરૂજીની યાત્રા ત્યાંથી આગળ વધી, જેમ જેમ નવો ખજાનો ઉમેરાતો ગયો, જેમ જેમ નવા સમાગમો થવા માંડ્યા, તેમ તેમ તેમના ભક્તોને તેનો લાભ મળવા માંડ્યો. મહાત્માજીની સૌરાષ્ટ્રયાત્રા હવે હાલાર દેશ તરફ વળી. ફક્ત શ્રી પૂર્ણાનંદજીનાં વચનામૃતોથીજ પૂર્ણ થઈ ન ગયા હોય તેમ, હવે આપણા યુવાન યતિજીને દીક્ષાની તીવ્ર ઇચ્છા થઈ ગઈ. એમની સૂક્ષ્મદીક્ષા તો ક્યારનીએ લેવાઈ ગઈ હતી; પણ હવે પ્રસિદ્ધ વૃત્ત લેખ તેમના મનને અનુકૂળ શરીર બનાવવાની તેમની ઇચ્છા કલાકે કલાકે ને ક્ષણે ક્ષણે વધુ તીવ્ર થવા માંડી. શાંતિ સાધનાર આ ઉપાસક હવે એકક્ષણ પણ કહેવાતો નામનો સંસારી ન રહી શક્યો. આ પ્રદેશના મુખ્યસ્થળ ખંભાળીઆમાં પૂર્વે શ્રી રવિદાસજી મહારાજ થઈ ગયા છે, કે જેમને મહારાજે અંતઃસુધી ગુરૂ બુદ્ધિથી પૂજ્ય માન્યા છે. આ વખતે તેમના શિષ્ય શ્રી મોરારસ્વામીના શિષ્ય શ્રી ચરણુદાસજી મહારાજ ગાદી પર હતા, ગુરૂતેજથી-તેજ કુંડમાંથી-પ્રકાશ લેનાર આ શ્રી ચરણુદાસજી મહારાજ પાસે ચિરંજીવદીક્ષા-સાધુદીક્ષા-સ્ત્રીધી, જે નામ એ મહાન પુરૂષના આત્માને અને દેહને ઓળખાવી રહેલું છે, તે નામ એમણે અર્હિંજ પ્રાપ્ત કર્યું કે જે નામથી આ જીવન વૃત્તાંત બખાય છે. એવા સુયોગમાં, એવા સ્થાનમાં, અને એવા પવિત્ર હાથથી આપણા આ શ્રી જગત્પુરીજી મહારાજના બાળ મિત્ર યુવાન યતિને દીક્ષા મળી-નામ મળ્યું-કે તે ખરેખર આ સમયને ચિરંજીવ કરી શક્યું, ‘મહાત્મા’ કરનાર આ સ્થાન મહારાજશ્રીને જીવનભર પ્રિય હતું. પરમગુરૂશ્રી રવિદાસજી મહારાજના જ્યાં જ્યાં આશ્રમો છે, તે બધામાં મહારાજને માન થયું. પોતે યોગી-સ્વામી.

તથાપિ તેમનું યોગીપણું ખરું જોતાં અહિંજ પ્રસિદ્ધ થયું; બાકી યોગી તો જન્મ્યા ત્યારથીજ તે હતા. પોતે જ્ઞાની હતા, છતાં એમણે શિષ્યસંપ્રદાય સાચવ્યો. ગુરૂજનું સેવન અધ્યયન તેમણે અહીં રહી કર્યું. જે કાળમાં તે અહીં રહ્યા તે કાળમાં મહોટાને નમવાની જે ટેવ હતી તે વધારી. અપ્રતિમ શિષ્યથી જેટલો સંતોષ ગુરૂજને થાય, તેટલો સંતોષ શ્રીચરણુદાસજી મહારાજને મળ્યો. મહારાજે પણ જેટલા જોવાયા તેટલા વેદાન્તના ગ્રંથો અહીં જોયા. શ્રીચરણુદાસજીના તથા શ્રીરવિદાસજી મહારાજનાં સાંપ્રદાયિક ગ્રંથો પણ નિહાળ્યા. કાઠીઆવાડની સૌરાષ્ટ્રી ભાષામાં પ્રસરેલાં કેટલાંક પદો બજનો એમણે અહીં શીખ્યાં. અને તેમની મધુરવાણીથી કાઠી જેવા લોકોનાં મન પણ ફૂળાં કરતાં અહિં શિખ્યા. મહારાજની—તેમના આ દેહની—શિષ્ય દશા અહિં પૂરી થઈ. ગુરૂપૂજન શું છે તે આત્મવૃત્તાન્તથી અને વર્તનથી અન્યને શિખવી રહ્યા. વેદાન્તના ધણાખરા ભાષા ગ્રંથો મહારાજ આ ગુરૂદ્વારામાં શીખ્યા. શ્રી ચરણુદાસજી મહારાજને ત્રણ શિષ્યો હતા. તેમાં આપણા ગુરૂમહારાજ સ્વામિજીશ્રી વડિલ હતા, તેમને ગાદી આપવાનું કહેતાં તેઓએ પોતાનો વૈરાગ્ય-ઉપરામતા-દર્શાવી વિશેષ વિદ્યાધ્યયન કરવાની જિજ્ઞાસા જણાવી, સવિનયથી શ્રી ગુરૂમહારાજ પાસેથી સનમન આજ્ઞા માગી. બાદ હવે તેમણે પ્રવાસ આગળ શરૂ કર્યો. ભાષા ગ્રંથોના અભ્યાસથી જ્ઞાન પ્રવાસમાં પણ હવે તે આગળ વધ્યા.

શ્રીમત્પરમહંસ પરિત્રાજકાચાર્ય મહાત્માશ્રીચિદ્ધનનંદજી મહારાજ ભાવનગરમાં વસતા હતા; તેમની ખ્યાતિ આ સમયે પૂર્ણપણે પ્રસરી રહી હતી. તેમના જ્ઞાનની લ્હાણી-ધણાં-હજી સુધી માન્ય અને દેશી વિદેશી પરદેશી સર્વ લોક વન્દનીય પુસ્તકોથી લોકોમાં વહેંચાઈ ચૂકી હતી. ‘આત્મપુરાણ’, ગીતાપરની ‘વિસ્તૃત ચિદ્ધનનંદી ટીકા’—નામથી લોક પ્રશંસનીય ટીકા, ‘ન્યાયપ્રકાશ’થી ન્યાયને સુલભ બનાવનારી તેમની મહેનત, અને તત્વાનુસંધાન કરાવનાર ‘તત્વાનુસંધાન,’ આ ગ્રંથોની પ્રસિદ્ધિ આ સમયે મધ્ય ચૂકી હતી વયોવૃદ્ધ વિદ્વદ્ધ આ મહારાજના નામને સમસ્ત દેશના વિદ્વાનો નમે છે; તેમની ગીતાપરની ટીકા સૌને ગમે છે. પ્રાકૃત જનોની હરહમેશની શંકાથી માંડી વિદ્વાન જનોની ન્યાયયુક્ત શંકા પર્યન્ત શંકાઓનું હરેકને સંતોષ થાય તેવું સમાધાન કરનાર આ ટીકા, અને આત્મપુરાણપર તેમણે જે પ્રકાશ પાડ્યો છે, તે પ્રકાશ ન્યાય અને વ્યવહાર પ્રચલિત પ્રમાણોથી શાસ્ત્ર રહસ્ય બતાવનાર આ મહાત્મા શ્રીચિદ્ધનનંદજીને ઓળખવા પૂરતો બસ છે. સત્સંગપ્રિય આપણા મહારાજને હવે આ મહાપુરૂષના મમાગમનો ખરો લોભ લાગ્યો. ખંભાલીઆથી હવે કાર્ય-અભ્યાસ કાર્ય—અને ગુરૂસેવા આટોપી પોતે ભાવનગર આવ્યા. એકાદધન ભંડારને જોઈ લોભી ધણુક-લેવાયતેટલું-છેડે પોતાંતે હાથે માથે ધન ભરી લે છે, તેમ આપણા સ્વામીશ્રીજનકીદાસજીએ અહિં કરવા માંડ્યું. મહાત્મા શ્રી ચિદ્ધનનંદજી મહારાજ પાસેથી જ્ઞાન લૂંટવા માંડ્યું. જેમ જેમ મહાત્માનો ખજાનો લૂંટાતો ગયો, તેમ તેમ લૂંટનારની વૃત્તિ વધવા માંડી. અખૂટ ભંડારમાંથી ઉડી ઉડી વધતી જતી આશા પૂરવા લાગી. ધણો કાળ તેમની સેવા સ્વીકારી શ્રી જનકીદાસજી મહારાજે અહીં વ્યાકરણ ન્યાય અને વેદાન્તાદિ શાસ્ત્રોનું અધ્યયન કર્યું, આત્માનું અપરાધ જ્ઞાન સંપાદન કરવાની ઇચ્છાવાળાની ઇચ્છા અહીં સ્વામીજી શ્રી ચિદ્ધનનંદજીના આશ્રમમાં પરિપૂર્ણ થઈ. કલ્પવૃક્ષરૂપ મહાત્મા શ્રી ચિદ્ધનનંદજીની અમૃતબાયા શ્રીજનકીદાસજીએ

પૂર્ણપણે ભોગવી. શાંત શિષ્ય શાંત ગુરૂ-જ્ઞાની ગુરૂ અને મુમુક્ષુ શિષ્ય-સૌ કૃતાર્થ થયા. શ્રી જ્ઞાનકીદાસજીનો જ્ઞાન સૂર્ય અહિં મધ્યાહ્નકાલના સૂર્યવત્ થઈ ગયો. જીવનનું સાર્થક થવા માંડ્યું હોય એમ એમને અહીં ભાવનગરમાં ભાગવા માંડ્યું. આ પવિત્ર ભૂમિ-ગુરૂદ્વારા તરફ મરણપર્યન્ત તેમની વૃત્તિ દોરાતી; ફરી તેઓ ત્યાં જવાની અનેક તકો મળતી તે લેઈ લેતા. મહાત્માશ્રી ચિદ્ધનનનંદજીના અન્થોર્ણી દેવમંડળ વચ્ચે બિરાજતા-આ બ્રહ્મરૂપ-સ્વામી પાસે બેસી અભ્યાસ કરવાની તેમની વૃત્તિ છેવટ સુધી આદરણીયજ રહી. અમર સંભાનો સાક્ષાત્કાર કરાવનાર મહાત્માનું આ ક્ષેત્ર તેઓ કોઈ દિવસ વિસારી શક્યા નહિ. તેમના શબ્દો અમલમાં મૂકી શક્યા વગર રહેવાયુંજ નહિં. શ્રીચિદ્ધનનનંદજીએ મહારાજના અંતરમાં એવું જ્ઞાન ભરી કાઢ્યું-ગુરૂએ શિષ્યને ઓળખી વીણી કાઢ્યો. શિષ્યે શોધી શોધી ગુરૂની સેવા સાધી લીધી. આ શિષ્યભાવ વૃત્તિ કેટલી બધી પ્રશંસનીય છે, તેનો ખ્યાલ મહાત્મા દરેક ઉપદેશમાં આપતા ગયા. તેનો થોડો પણ અંશ આપણે બધા આવા સમારંભોથી અમલમાં મૂકી શકીએ તેટલા ભાગ્યશાળી ગણાઈએ.

ભાવનગરમાં ભાવયુક્ત અભ્યાસ આદર્યા બાદ મહાત્માના મનપર એક નવુંજ સાત્વિક આકર્ષણ થઈ આવ્યું હતું. અહીં વિદ્યાભ્યાસમાં એમને જે સાથીઓ મળ્યા હતા તેમાં મુખ્ય હાલ શ્રીકાશી નિવાસી શ્રીમત્પરમહંસ પરિવ્રાજકચાર્ય મંડલેશ્વર સ્વામિજી શ્રી ગોવિન્દાનંદજી મહારાજ, તથા સ્વામિજી શ્રી કેશવાનંદજી મહારાજ, તથા નદીઆદના શ્રી સંતરામ મહારાજના સાધુ શ્રી મણિરામજી મહારાજ, તથા સાધુ જીગતરામજી અને ખંભાતના શાસ્ત્રી મણિશંકર હતા.

ભાવનગરથી શ્રીસદ્ગુરૂ સ્વામિજી શ્રીચિદ્ધનનંદજી અને પૂનિત થયેલી આ બધી મંડલી સાથે, મહારાજ મોક્ષધામ શ્રીવારાણસી (કાશીજી) માં પધાર્યા. દેવભૂમિ-કાશીનગરી-માં રહી મહારાજે ત્યાં ધરકરીરહેલી વિદ્યા જેટલી સંપાદન કરવા ધારેલી તેટલી પ્રાપ્ત કરી. શ્રીવિશ્વનાથ નગરીમાં મણિકર્ણિકાના રમ્ય ઘાટપર અને સુપ્રસિદ્ધ અખાડા આશ્રમ અને મકોમાંથી મહારાજ શ્રી જ્ઞાનકીદાસે લેવાય તેટલું જ્ઞાન લીધું. પોતાના બાળસ્નેહી મહારાજ શ્રી જગત્પુરીજીનો સાથ અહીં પણ તેઓ ભૂલ્યા ન હોતા. વિદ્યાનો અત્યુત્તમ ભંડાર-જ્ઞાન નિધિ-આ કાશીક્ષેત્રની પવિત્રભૂમિપર મહારાજે જ્ઞાન સંશોધન કર્યું. ચિત્સુખી અને અદ્વૈતસિદ્ધિ જેવા ધણા કઠિન અને સૂક્ષ્મ, ન્યાયવડે મિશ્રિત અંથોપાસના કરી શાસ્ત્રચર્યા અને વિદ્વદ્વિનોદથી પોતાના જ્ઞાનની ચારણી કરી મહારાજે ફરી ફરી આ અપૂર્વ અમરતટિનીપર એકાંત નિશ્ચય કર્યો. વેદાન્તનું રહસ્ય ખરૂં પ્રાપ્ત ફરી અહીં કર્યું. ભાવનગર ભરૂં વજેરે રથગોથી લઈ લીધેલું પાથેય અહીં ગંગાના આરોગ્ય વર્ધક મુક્તિપ્રદ પય સાથે અહીં આરોગ્યું; અને તેનું પાચનપણ અહિંજ થયું. સ્વભાવથી શાંત મહારાજ શ્રી જ્ઞાનકીદાસજીની શાંત વૃત્તિ અહિં ગંગાના શીતલ જળથી વધુ શાંત થઈ. એમની સહજ જ્ઞાન સુગંધ-ગંગાના સુરભિપવનથી વધુ સુગંધભર થઈ. આ કૈલાસભૂમિમાં મહારાજ જ્ઞાન શિખરપર ચડ્યા. પડિત શ્રી બાલાનંદજી સાથે જ્ઞાનગોષ્ઠી કરતાં કરતાં એમણે કેટલોક કાળ આ ભારતી શિખરવત્ સૌમ્ય પ્રદેશમાં ગાળ્યો. ત્યાંથી મહારાજે અસીઘાટપર નિવાસ કર્યો. અહીંથી એમણે ગુરૂપદ ધારણ કર્યું. કાશીક્ષેત્રમાં આવી જાણે વિદ્યાનું તારતમ્ય કર્યા બાદ જ એમણે અધ્યાપન કરાવવાનું શરૂ કર્યું. આત્માનુસંધાન પણ તેઓ અહીં કરતાજ રહ્યા.

વિદ્યાની વૃદ્ધિ થઇ, ગુરૂ થયા, અને પવિત્ર ભૂમિ ગંગાજળ અને શ્રી વિશ્વનાથજીના પુનઃ પુનઃ દર્શનથી દેહ પૂનિત થયો-છતાં પોતાની જન્મભૂમિ-ગુજરાત-પરનું ગુરૂજનું માન તેટલું ને તેટલુંજ રહ્યું. ફરી આ મહારાજની કૃપાદષ્ટિનાં સૌમ્ય કિરણો આપણા આ ગુજરાતપર પડ્યાં. સ્વર્ગથી મહોટી આ જન્મભૂમિપરનો તેમનો રત્નેહ હવે ઉજળવા લાગ્યો. જ્ઞાનજળનાં મોળંથી હવે તે એટલા નવ્વાઈ ગયા હતા કે તેના સીકરો આ બાબુ વર્ષા-વવાની સહજ ઈચ્છા થઇ. એક બાળક-માતૃલક્ષ્મીબાળક-પોતાની 'મા'ને જેમ ચાહે તેમ પણ તદ્દન સાત્વિક આકર્ષણથીજ શ્રીજ્ઞાનકીદાસજી મહારાજ આ ભાગ્યશાળી ભૂમિ તરફ આકર્ષાયા-છતાં કાશી અને ગુજરાત વચ્ચે આવેલાં કેટલાંક જ્ઞાનગૌરવવાળાં યાત્રાનાં સ્થળ મહારાજને જોવાનાં રહ્યાં હતાં તે ચૂક્યા નહિં. મહાત્માઓનું એકાન્ત ભવન-હરદ્વાર ઋષિકેશ અને વૈજનાથ આદિની યાત્રા મહારાજે કરી. પરમહંસરૂપી પક્ષિઓના આશ્રયરૂપ આ પ્રયાગ-વટક્ષેત્ર-હરદ્વાર ઋષિકેશને નમન કર્યાં સિવાય મહારાજ પાછા કેમ ફરે ? ત્યાંથી આપણા ગુરૂ શ્રીજ્ઞાનકીદાસજી જગન્નાથજી ગયા; અને સૌ પ્રદક્ષિણા પરવારી જેમ અને તેમ ઉતાવળા પાછા આપણી આ ગુર્જર ભૂમિપર પધાર્યાં. ભક્તલોકોનાં નેત્રો ખેંચાઈ ખેંચાઈ મહારાજની રાહ જોતાં હતાં તે હવે તૃપ્ત થયાં. આ ધર્મક્ષેત્રો વિદ્યામંદિરોમાં પહેલપાનાં પડેલા હીરા પાસેથી હવે લોકોએ વધુ તેજની આશા રાખી, અને તે આશા પૂરવામાં પણ મહારાજે તેમની ઉપકાર અને દયાવૃત્તિ દાખવી. મહારાજ જેવા ગુજરાતમાં પધાર્યાં કે તરતજ રેવા રોધસુ સંભાર્યો.

નર્મદાના પવિત્ર તટો, રેવા નદીના રમ્ય તરંગો, અને અનેક મહાપુરૂષોરૂપી ફળ ફુલથી ભરેલાં અનેક ઉપવનોરૂપી આશ્રમો, એ સધળાંએ મહારાજ શ્રીજ્ઞાનકીદાસજીને આકર્ષ્યાં હતા. મહાસતી અનસૂયાના ચારિત્ર્ય માહાત્મ્યથી મહત્તા પામેલ આ રેવાતટ પર તેવાજ અપૂર્વ અતિથિનું આગમન થયું. તેમના જેવા અતિથિ માટે યજ્ઞમાન પણ તેવાજ મળ્યા. અને આ સમયે તેમનો સત્કાર એક નહિ પણ વધુ મહાત્માઓએ કર્યો. તેમાંના કેટલાકે તો તેમનો સહવાસ કાશી પર્યન્ત પણ શોધ્યો હતો.

દેવોની શાંતિની પરીક્ષા કરનાર પરમઋષિ ભૃગુઋષિના નિવાસથીજ કલ્યાણમય ભૃગુક્ષેત્ર-ભરૂચ શહેર-માં આપણા મહારાજ શ્રીજ્ઞાનકીદાસજી હવે સ્વામિજી શ્રીઅદ્વૈતાનન્દજી મહારાજના મઠમાં રહ્યા. સ્વામિજી શ્રીઅદ્વૈતાનન્દજી સાથે તેમનો પ્રથમ પરિચય ભાવનગરમાં થઈ ચૂક્યો હતો. જે વખતે આ મહારાજ ભાવનગર પધારેલા, ત્યારેજ શ્રીજ્ઞાનકીદાસજીને પોતાના મઠમાં પધારવા આમંત્રણ કરેલું હતું. મહાત્મા તરફનો શ્રીઅદ્વૈતાનન્દજીનો સહજ સદ્ભાવ જ્યારે તેમણે શ્રીજ્ઞાનકીદાસજીને ભાવનગરમાં છંદશાસ્ત્ર અને સાંખ્યાદિ પ્રવચનો શીખવ્યાં ત્યારથીજ વધી ગયો હતો. અને આવા બાળમુનિને પોતાના રમણીય રેવાતટના આશ્રમમાં લેઈ જવાનો નિશ્ચય પણ એ સમયેજ થઈ ચૂક્યો હતો. મહારાજશ્રી ભરૂચમાં આવ્યા. મહર્ષિઓના આશ્રમોનાં દર્શન કર્યાં. ભૃગુઆશ્રમ-પુરાણ મંદિર-ને જોયો. રખેને દેવોની શાંતિને પારખી કાઢનાર ઋષિ એમને અશાંતિ ન ગણે એમ ધારી મહારાજે અહિં પોતાની શાન્તિ ક્ષમા વગેરે જેટલાં વધારાય તેટલાં વધાર્યાં. કૃષ્ણપક્ષની ગાઢ અંધારી રાત્રે એકલા ફરનારને પણ આ રેવાતટ આહ્વાદ આપે છે. ઊંચી ઊંચી ભેખડો, બીજાં બિહામણાં સ્થાનોની પેઠે વિકરાળ નહિ પણ ઊંચી ઊંચી દિવ્યમૂર્તિઓ જેવી દેખાય છે;

નીચે ખળખળ વહેતું નિર્મળ નર્મદાનીર પોતાના સ્વચ્છ સ્ફટિક પ્રવાહની આરસીમાં સૌનાં મન ઝીલી, વધુ પવિત્ર કરી, પાછાં આપે છે; કલ્લોલ કરતાં પક્ષિઓનો આ રમ્ય આશ્રમ છે; તેના તટપરના આ શ્રીઅદ્વૈતાનન્દજીના આશ્રમમાં અદ્વૈતશોધક આ શ્રીજનકીદાસજી છેવટે ગયા ત્યાં સુધી અને પછી પણ શ્રીઅદ્વૈતાનન્દજીના પ્રેમપાત્ર બની રહ્યા.

મહારાજ શ્રીમણિરામજી તથા સાધુ શ્રીજીગતરામજી સહિત તેઓ પ્રથમજ, પૂર્વના પરિચયથી પ્રેમપાત્ર બની રહેલી નર્મદાનાં દર્શન કરવા ઉત્સુક બન્યા. તેના કમનીય કિનારાપર ઘણાં એકાન્ત સ્થાનો આવેલાં છે; ત્યાં મહારાજે યથેષ્ટ નિવાસ કર્યો. અહીં સ્વામી શ્રીજગત્પુરીજી તથા તેમના શિષ્ય સ્વામી નિર્મલપુરીજી પણ સાથમાં હતા. ગંગાનાં નિર્મલ જળ પીનારને નર્મદાનાં નીરજ વધુ બહાલાં લાગ્યાં; ને જે લોકોની દર્શનાભિલાષા તીવ્ર હતી તેમને પણ તે પીવા જાણે આકર્ષતા ન હોય, તેમ ત્યાં જવા ફરજ પાડતા. મહાત્મા શ્રીજનકીદાસજી મિત્રો સહિત નર્મદા તીરે રહ્યા. આ વખતે મહારાજનો ગુજરાતપરનો પ્રેમ વધ્યો હતો. જીવનનું સાર્થક કરવાની, પરમાર્થવૃત્તિ પોષવાની, મહારાજને ઘણીજ ઇચ્છા હતી. સાધન પણ તેમણે દેશ પરદેશ પર્યટન કરી મેળવ્યાં હતાં; અને અધિકારી વર્ગ પણ આ સમયે જોઈએ તેટલો તૈયાર હતો. જ્ઞાનની લ્હાણી કરવા-પામર જીવોનો ઉદ્ધાર કરવા-મહારાજે યાત્રા આ નર્મદાતીર પરથી શરૂ કરી. પ્રથમ દષ્ટિ પોતાના ગુરૂ શ્રી રવિદાસજી મહારાજના સ્થાનપરજ પડી. શેરખીમાં પડેલા શ્રીગુરનાં પૂજ્યપાદ તરફ આ વંદનીય પાદો આકર્ષાયાં. પોતાનું શિષ્ય ઋણુ વાળવા મહારાજે જરાપણ વિલંબ કે અનુત્સાહ બતાવ્યો નહિ. ગુરૂવર્યના શિષ્યો ઉપશિષ્યો ભક્તો તરફ વિદ્યા ભાગી આવ્યા બાદ પણ તેટલોને તેટલોજ વિનયયુક્તભાવ બતાવ્યો. હજુ પણ ગુરૂજીના પાદ તરફ તેની તે ભક્તિ રાખી, અને શેરખીની મહત્તા હતી તે કરતાં વધુ વધારી. ગુરૂ શ્રીરવિદાસજીના સદ્ગુણ દેહને આ જ્ઞાનમય શ્રાદ્ધથી ખૂબ સંતોષ્યું. તપસ્વિઓની પૂજા-ભેટ-ભક્તિ-બધું આવુંજ હોય છે. મહિનદીના તટપર આવેલા આ શેરખીના શ્રી રવિભાણ મહાં મહારાજ, સાધુ શ્રી મહાંત રાધિકાદાસજી મહારાજના અતિથિ તરીકે અહીં જોડેલો કાળ રહ્યા, તે બધો કાળ લોકોના મનમાંથી અઘાપિ પર્યન્ન ખસ્યો નથી હજુ પણ તે આશ્રમના ભક્તો બન્યારે, મહારાજ કેમ બોધ આપતા હતા, કેમ મહાવાક્યોનો સિદ્ધાંત દૃઢ સમજાવી શકતા હતા, અને પુરાણ-કથા-દષ્ટાન્તોથી-આ સૂત્રો, સિદ્ધાંતો રસમય કેમ વર્ણવતાહતા, તે બધું વર્ણવે છે ત્યારે એક બાળક પેઠે આપણે આશ્ચર્ય ચકિત થઈ સાદર સાંભળીએ છીએ; અને હૃદયમાં ભક્તિવાવ રકુરેલો જોઈએ છીએ. શ્રીસ્વામિજી મહારાજે અહિં શેરખીમાં બિરાજ કેટલીક કાવ્ય રચના રચી છે, તે ઇશ્વર ઇચ્છાએ મહારાજશ્રીના વિસ્તૃત જીવન ચરિત્રમાં અવસર આવે પ્રસિદ્ધ થશે. માત્ર અનેક ભક્તોને તાત્કાલીય લાભ લેવા માટે અહીં શ્રી પ્રાતઃસ્મરણુ સ્તોત્ર પ્રસિદ્ધ કરાય છે.

શ્રીપ્રાતઃસ્મરણસ્તોત્રમ્ ॥

કવિત.

હૃદે મધ્યે સ્વપ્રકાશ આત્મતત્ત્વ નિજભાસ,
પ્રાતઃકાલે હૈં હુલાસ સમરન ઠાનિયે ।

सदचिदानन्दधन यति योगी गति धन,
 तामे नित्य जोड़े मन तुरीया पिछानेये ।
 जाग्रत स्वप्न वासे सुषुपतिकुं प्रकाशे,
 तीनुं वस्था साक्षी भाषे सोऽहं ब्रह्म जानिये ।
 पञ्चभूतको संघात देहादिक जडजात,
 सो न मेरो रूप तात कलातीत मानिये ॥ १ ॥

मन वाणीके जु परे ज्ञानी तामे चित्तधरे,
 प्रभाते भजन करे वृत्ति ब्रह्माकार है ।
 चिद ब्रह्मके प्रकाशे लोक वेद वाक्य भासे,
 स्वस्वअर्थकुं उजासे तत्त्वको विचार है ।
 नेति नेति वेद ररे उपाधिकुं दूर करे,
 प्रपञ्चसें जो है परे शुद्ध निराधार है ।
 देवनको देव जोई अज हु अच्युत सोई,
 सब शिरोमणि वोई गावन अपार है ॥ २ ॥
 तम हु अविद्या पार वेदको सिद्धान्त सार,
 आपहिकुं वारवार प्रभाते प्रणाम है ।

मूरसम स्वते भासे मनबुद्धिकुं प्रकासे,
 शुद्धबुद्ध स्वविकासे मुक्तिको विश्राम है ।
 देशकाल वस्तुच्छेद पूरणमे नहिं भेद,
 सनातन कहे वेद पूरुष हि धाम है ।
 सब जगके आधार अस्ति भाति प्रिय सार,
 रज्जुमे ज्यूं सर्पाकार तैसे रूप नाम है ॥ ३ ॥

तीनश्लोक सुपवित्र तीनलोक शोभ । चेत्र,
 चित्त धरो प्यारे मित्र रुचिकुं बढाईके ।
 प्रभाते पढ़े जु कोई परंपद पावे सोई,
 ज्ञानतें कैवल्य होई श्रुति कहे गाईके ।
 शांकरी मधुरी बानी ब्रह्मविद्या सुख्यादा,
 नित्यमुक्ति सुखग्वानी सुनो प्रेम लाईके ।

એકચ્છાનમેં વિખ્યાત શાકુરસ્વામી સાક્ષાત,

રૂપાદ નમો તાત ભક્તિયુત ધાઈકે ॥ ૪ ॥

इति श्रीमत्परमहंसस्वामिश्रीजानकीदासमहात्मना विरचितं-

श्रीप्रातःस्मरणस्तोत्रं सम्पूर्णम् ॥

કાશી વગેરે પવિત્ર સ્થળોમાં ઘણાકાળ મિત્ર તરીકે સાથે રહેલ મહારાજશ્રીમણિ-
રામજીને મહારાજના સત્કારનો લોભ થયો. મિત્રપરની મમતા તો તેમની મૂળથીજ હતી
-જ્ઞાનથી વધી હતી; અને મહારાજની પરમહંસદશાથી ધ્વજના સાક્ષાત્ અનુભવથી આ
મૈત્રિ દૃઢ થતાં હવે ભક્તિમાં પરિણામી. ને હવે શ્રીમણિરામજી મહારાજની ઇચ્છા આપણા
આજની ભક્તિના વિષય-દેવરૂપ-શ્રીજનકીદાસજી મહાત્માને શ્રીમંતરામ મહારાજના
મંદિરમાં નડીઆદ લાવવાની થઈ. આ મિત્રની ઇચ્છા શ્રીજનકીદાસજી ઉલ્લંગી શક્યા
નહિ. વળી નડીઆદની કોઈ, વિદ્વાન્ ભક્ત મહજ્જનોને આકર્ષવાની અત્રિજ શક્તિ-પણ
મહારાજને ખેંચી રહીજ હતી. શ્રીસ્વામિજીના હૃદયમાં પણ શ્રીમંતરામ મહારાજની
પણ સેવા થાય તો વધારે સાફ, એવી સદ્ગતિ ઉદ્ભવી હતી. મહારાજ નડીઆદ પધાર્યા-
અને રહ્યા. પોતાની શક્તિ પ્રમાણે મહારાજે અદિ'પણ શાસ્ત્ર કથન કર્યું. ધર્મ નીતી અને
તત્ત્વજ્ઞાન, તથા લોક વ્યવહાર, આ બધું લોકોને એવી રીતે કબ્જું કે તેની સચોટ અસર
આજે આ સમારંભમાં ડૂળી-મહારાજની યથાયોગ્ય ઉત્તરક્રિયા-પોડશી અને મંત્રસરી આ રીતે
ઉજવવાને ભાગ્યશાળી આ નટપુર (નડીઆદ) ની નોંતમ ભૂમિ બની. મહારાજ દૈવાસવાસી-
દૈવલ્યવાસી-અહિં થયા; તે જાણે અહિંના શિષ્યોની ભક્તિની કદરજ ન કરી હોય !
નડીઆદપર કરેલા અનંત ઉપકારોમાં પ્રથમ ઉપકાર આ સમયે-શેરખીથી આવી-કરેલા
શરૂ કરેલો.

આપણા-આ સ્થળે-ઘણા લોકો આકર્ષાયા, ઘણા લોકો ઘણા ભક્તો મહારાજના
દર્શને અહીં આવી ગયેલા. દૂરથી આવેલાનો શ્રમ પ્રથમ અહીં આમના દર્શનથી, પછી
કથાથી, અને બાકી રહેલો શ્રી સંતરામ મહારાજના મંદિરના સત્કારથી દૂર થતો. ગુજરાતના
ખૂણે ખૂણેથી મહારાજની શોધ થતી. સૌ જોડલા ભાવથી આવતા તેથી યોગણા ભાવ
સાથે મહારાજનાં દર્શન કર્યાબાદ પાછા ફરતા. શિષ્યવૃન્દ વધતું ગયું. અને મહારાજનો
શિષ્યોપર સદ્ભાવ પણ વધતો ગયો. અદિ'થી હવે એમણે લગભગ અતિથિવૃત્ત ધારણ
કર્યું. ગુજરાતના ગામે ગામ ફરી વળ્યા. ત્યાં ગયા ત્યાં મહારાજ 'મહારાજજી' રહ્યા. સ્ત્રી,
પુરૂષ, બાળક, યુવાન, વૃદ્ધ, આગ્રી, ગરીબ, ગૃહસ્થ, સૌના અંતઃકરણમાં એાધું વતું તેજ
પાડતા પાડતા-ઈશ્વર આરાધના, નીતિ, દુર્વ્યસનનો ત્યાગ, અને ધર્મ કર્મનાં કેન્દ્રસ્થ સૂત્રો
શિખવતા શિખવતા, મહારાજ વિસનગર સિદ્ધપુર વગેરે પવિત્ર સ્થળોમાં ફર્યા. બાળમિત્ર
સ્વામીજી શ્રીજગતપુરીજી સાથે સરસ્વતીના કિનારે મહારાજ માધુકરી વૃત્તિથી રહેલા લાગ્યા.
મહારાજે વૈરાગ્ય ભાવનાની અસર આ કુમારિકા ક્ષેત્રમાં પાડવાનું જાણે પસંદ ન કર્યું હોય !
એમ અહીં સંસારની અસારતા વિવિધ કથા દૃષ્ટાન્તોથી સમજાવવા માંડી. ધ્વજચર્ચનો
ઉપદેશ અહીંથી એમણે ખાસ ધ્યાનથી કરવા માંડ્યો. બાળકને બાળક માફક, મોટાને મોટા

માફક, અધિકારી વર્ગને તેમના દરજ્જાને છાજે તેવી રીતે, અને પ્રતિપક્ષિઓને પણ યોગ્ય આદરપૂર્વક, મહારાજે પ્રવચનથી ઉપદેશ કર્યો-ધર્મ અને વ્યવહાર-અન્ને શિખવ્યાં; તથા સ્ત્રીધર્મ અને સેવકધર્મ પણ અહીં શિખવ્યાજ કર્યો. મહારાજશ્રીની કથા સાંભળવા-સત્સંગ કરવા-પંડિત અને અભણ સૌને આકર્ષણ થવા લાગ્યું. મહારાજ હરતે મુખે જ્યારે શાંતિથી સૌના મનનું સમાધાન કરતા, અને એક એક શ્લોકને સો સો દષ્ટાન્તોથી સમજાવતા, તથા જ્યારે મધુરતા સાથે શ્લોકની વ્યાખ્યા-ટીકા પણ કરતા, ત્યારે સૌને એમની પાસે બેસી રહેવાનુંજ ગમતું. એમની કથામાં કાંઈ દિવસ એવી કટુ ટીકા-કટાક્ષ-કે આક્ષેપ થતાં નહિ કે જેથી પરપક્ષિઓને રહેજ પણ દુઃખ કે ક્ષોભ થાય તેમનાં મન ન દુભવવાનો ઉપદેશ તે સૌને આપતા. તપી જઈ, ખૂમ પાડી, કે દુરાગ્રહથી પણ વાત કરનાર તેમના ‘શાંતપ્રભાવ’ આગળ થંડો ગાર ખની જતો. કુતર્ક કે વિતંડાવાદી પણ તેમને નમન કરીનેજ જતો. અને જ્યારે ઘેર જતો ત્યારે મહાત્મા પાસેથી ‘આ ખરૂં ને વિચાર કરવા જેવું છે’ એમ કહેતો.

આ સરસ્વતીના તટપર પણ એમને એક ‘ધર્મવીર’ મહાત્મા મળ્યા. ગુજરાતમાં પ્રખ્યાતિ પામેલા સ્વામી શ્રીમાધવતીર્થજી મહારાજ, કે જેમનું નામ-પ્રતાપ-આખા દેશ દેશાંતરમાં મશહૂર છે, તેમનો સમાગમ થયો. આ વખતે તેમની સાથે મહારાજ શ્રીજન-કાદાસજીએ શાંકરભાષ્ય નામના ષ્ઠસૂત્રપરના અપૂર્વ ગ્રન્થનો વિચાર કર્યો મહારાજશ્રી માધવતીર્થજી પાછળથી શ્રી દ્વારકાના શારદાપીઠના જગદ્ગુરૂ શ્રી શંકરાચાર્યજીની ગાદીના અધિકારી થયા અને એમના સદ્-અભિવિદ્યાનો વિનોદ કરનાર-આપણા મહારાજે ‘હતું તેનું તે’ જ્ઞાનમય જીવન વધારે વ્હાલું કર્યું. ભક્તજનોના અંતરની ગાદીએ ક્યારનાએ બિરાજતા આપણા આ મહારાજને ‘નિઃસ્પૃહ જીવન’ વધું પ્રશસ્ત લાગ્યું. જગતને યત્કિંચન માનવાવાળાએ તો લોકાપદેશો-પરોપકારો-નેજ સ્વીકાર્યો, અને કલ્યાણવૃત્તિજ પોષ્યા કરી. પોતાના બિરાગના પ્રભાવથી-જ્ઞાનથી-મહારાજશ્રી માધવતીર્થનો સત્કાર પામ્યા. બાદ મહારાજ શ્રી સિદ્ધપુરથી ભાવનગર ગયા. શ્રી ગુરૂદ્વારને નમન કરી મહારાજ વળી પાછા નડીઆદ પધાર્યા શ્રી સંતરામ મહારાજની ગાદીના અધિકારી મહંતશ્રી યોગીરાજ મુકુટરામજી મહારાજના વિશુદ્ધ પ્રેમે નડીઆદમાં નવા આવ્યા હોય તેવોજ આનન્દ થયો. પોતે ગયે વખતે જે કથામતનોસ્વાદ ચખાડી લોકોમાં જ્ઞાનરસિ ઉત્પન્ન કરી હતી, તે પોષવા-તૃપ્ત કરવા-જનજી ફરી આવ્યા ન હોય ! એમ એમણે જૂના ભક્તોને સંભાર્યા. ભાવબૂખ્યા ભાવિકજનો પણ હર હમેશ શ્રી જનકીદાસજીના વદનગંગાના ધારા પ્રવાહરૂપ અમૃતથી-કથાથી-તૃપ્ત થયાજ નહિ. મહારાજને તેથી ‘નડીઆદ’ પોતાનું ‘મધ્યસ્થાન’ કરવું પડ્યું; પરંતુ મહારાજની ‘સમજાવના’ અને પરાઈવૃત્તિ બંધ પડી નહિ. પાસેના ગામોમાં તેમની પધરામણી થયા કરી. સોજીવાના કેટલાક વેદાન્ત જિજ્ઞાસુ, યોગાભિલાષી, સત્સંગ શોધક, શિષ્યોના આગ્રહથી પોતે ત્યાં પધાર્યા. અધિકાર જોઈ, સૌ સૌની યોગ્યતા પ્રમાણે શારીરક ભાષ્ય, વેદાન્તસિદ્ધાન્તમુક્તાવલિ, અને શુભ સંસ્કાર પાડનાર કથા સહિત વર્ણાશ્રમના ધર્મકર્મોનો પ્રસાદ શિષ્યોમાં વહેંચ્યો. અષીણુ, ગાંજો, બીડી, તમાકુ વગેરે દુર્વ્યસનોનો ત્યાગ કરાવવો એ એમની મુખ્ય પ્રવૃત્તિ હતી, અને તે આખા ગુજરાતમાં પ્રસરી. જેમના શરીરમાં આ વ્યસનો ધર કરી રહેલાં હતાં, તેઓએ પણ છોડ્યાં; હુકા કાકાને અને બીડી

બાધને તો તેમણે એટલા વેગથી ધક્કો મારી દૂર ફેંક્યાં, કે તે પછી પાછા હાથમાં લીધાંજ નહિં. મહાત્માના વાક્યનો પ્રતાપ લોકોને અહિં દેખાયો. બ્રજાબ્રહ્મનો વિચાર પણ લોકોના મનમાં પેદા કર્યો, અને વિશુદ્ધ વાતાવરણ સરળવવા મહારાજને કરેલો બધો શ્રમ સફળ પણ થયો. મહારાજના ઉપદેશથી હજારો અબણ બ્રાહ્મણપુત્રો ભણતા થયા. ધર્મક્રિયાના છાંટા વગરના છાટકા થઈ રહ્યા હતા. ઉદ્ધત યુવાનોમાંના ધણીક ધર્મશીલ અન્યા. અને ધર્મથી વિમુખ થઈ ગયેલ હજારો નારીઓ સદાચારી થઈ ગઈ. મહારાજનાં પવિત્ર પગલાં જ્યાં જ્યાં પધાર્યાં, ત્યાં ત્યાંથી પાપ દૂર થતું ગયું, અને મહારાજનું મહત્ત્વ વધતું ગયું. મહારાજને તેની ઇચ્છા નહોતી; પણ ‘તપસ્વી’ના તપનો ‘પ્રભાવ’-ઇચ્છા હો કે ન હો, પણ પડ્યા વગર રહેતોજ નથી.

સોજીત્રેથી મહારાજ પેટલાદ પધાર્યાં. પેટલાદના નગરશેઠ-રંગશાળાના માલિક શ્રીમાન્ શેઠ નારાયણદાસભાઈએ આ મહાત્માના સત્સંગનો અલભ્ય લાભ ધણો લીધો. શેઠજીની ધર્મ તરફની વૃત્તિ આપણા ગુરૂજીના સમાગમથી વધી. પૂર્વનાં પુણ્ય ઉદય થયાં. શ્રીશંકરાનંદી ગીતા ઉપનિષદો વગેરે વેદાન્તના ગ્રન્થોનો અભ્યાસ કર્યો. વૃત્તિ ભગવત્પરાયણ બનતી ગઈ. ઉત્તરોત્તરના શ્રી ગુરૂજીના ઉપદેશના પરિણામે એમનામાં રહેલી પુણ્યવૃત્તિ બહાર પ્રગટ થઈ ધાર્મિક કાર્યો, સંસ્થાઓ, અને યજ્ઞ યાગાદિકમાં પરિણામ પામી, સત્સંગની કીમત પોતે જાણી. બીજા લોકોને પણ સત્સંગ મળે તેવા હેતુથી સંત મહાજનોને રહેવા-ઉતરવા-માટે એકાન્તમાં એક બગીચો બંગલો કરાવ્યો, અને પોતાનાજ તરફથી એક અન્નક્ષેત્ર પણ શરૂ કર્યું. અદ્યાપિ સુધી પણ જ્યારે જ્યારે મહત્પુરુષો આવે છે, ત્યારે ત્યારે અહિંજ તેમનો નિવાસ થાય છે; અને પોતાના તરફથી શેઠજી સર્વ પ્રકારની સેવા વગેરેનો બંદોબસ્ત ધણોજ પ્રશંસનીય રાખે છે. સત્પુરુષોની સેવા સમાગમથી અને તેઓના અમોઘ આશિર્વાદોથી તેમ મહત્પુણ્યના પ્રભાવથી શેઠ નારાયણભાઈને રાજ્ય તરફથી ‘રાજરત્ન’ની ઉપાધિ મળી; તેમ આર્થિક વૈભવ વૃદ્ધિ પામ્યો, અને પોતે લોકમાન્ય થઈ અંતે મુક્તદશાને પણ પામ્યા.

આ સ્થલમાં-પેટલાદમાં-મહાત્મા જનહરીદાસજીને એક વિદ્વત્ શિરોમણિનો પરિચય થયો. વિદ્યાભૂષણ રા. રા. હીરાલાલ ત્રજબ્રૂખણદાસ ઓફ, કે જે તેમના ઉત્તમતત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસ માટે સુપ્રસિદ્ધ છે. તેમની સાથે મહાત્માજીએ કેટલોક સમય વેદાન્તશાસ્ત્રની ચર્ચામાં ગાળ્યો. શ્રીમાન્ ઓફે પણ મહાત્મા પાસે કેટલાક ગ્રન્થો વિગાર્યા. મહાત્માસ્વામિજી, શેઠ નારાયણભાઈ, અને ઓફ હીરાલાલભાઈ, આ ત્રણની ત્રિપુટી જ્યારે જોઈએ ત્યારે વિદ્વદ્ ગોષ્ઠી કરતીજ માલુમ પડી આવતી. રાં ઓફ, પશ્ચિમ દેશના દરેક તત્ત્વજ્ઞાનીઓ અને સાક્ષરોએ શોધેલાં આત્મા-જગત્ વગેરે તત્ત્વોની, આ પૂર્વદેશના પંડિતોએ-તત્ત્વવેતાઓએ-નક્કી કરેલા સિદ્ધાન્તો સાથે તુલના કરતા. મહાત્માજી તે રહસ્ય વધુ વ્યાવહારિક વાણીથી સ્પષ્ટ કરતા; ત્યારે શેઠ નારાયણભાઈના નિર્મળ મનમાં તે બંનેના તરફ વધુને વધુ સારો ભાવ વધતો જતો. વિદ્વત્ રત્ન શ્રીમાન્ ઓફ સાથે સ્વામિજીનો ભાવ-સાદરભાવ-દિવસે દિવસે ધણોજ વધતો ગયો. ઓફ સાહેબ એક હાઇસ્કૂલના મુખ્ય અધ્યાપક છે. જતાં મહારાજના દર્શનાર્થે વારંવાર આવતા, અને જ્યારે આવતા ત્યારે શિષ્યગણોને]

તથા શેઠજીને માટે કાંતો ગ્રીક્તત્ત્વવેત્તા સેક્રેટીસ, કેન્ટ, ડ્યુસન હર્બર્ટ સ્પેન્સર, કેમીસ, વગેરેમાંના કાષ્ટકતા અથાગ શ્રમના પરિણામ રૂપી નવી 'વાની' લેઈ આવતા.

અહિં જે સમયે મહારાજ હતા તે સમયે મહારાજશ્રીની ખ્યાતિ ઉત્તરહિન્દુસ્થાનમાં પણ પ્રસરી ચૂકી હતી. મહારાજે ત્યાં પ્રવાસતો પ્રારંભમાં જ કર્યો હતો. ત્યાંથી તેમના દર્શનાર્થે વૈદ્યસ્વામી અદ્વૈતાનન્દજી, તથા મહાત્માશ્રી નારાયણમુનિજી અને શ્રીજીવન્મુક્ત સ્વામીજી વગેરે પધાર્યા. વધુ વિદ્વાનો મળ્યા. યોગીઓનો સુયોગ થયો, અને પેટલાદમાં એક સંત મેળો ભરાયો. પૂજ્ય મહાત્માઓની મંગળવાણીથી શ્રીમાન્ શેઠજી નારાયણદાસ ધણીજી સંતુષ્ટ થયા, અને કૃતકૃત્ય માનવા લાગ્યા.

એક સ્થળે ધણો વખત નહિ રહેવાના ચાતુર્માસના નિયમોનું યથાવત્ પાલન કરનાર, આપણા પરમપૂજ્ય ગુરૂવર્ય સ્વામિજી શ્રીજનકીદાસજીએ હવે પેટલાદથી અન્યસ્થળે વિચરવું શરૂ કર્યું. ધર્મજ થઈ ભાદરણ ગયા, ને ત્યાં ચાતુર્માસ રહ્યા. રહેવાની એકાંત સવડ સગવડ હોય ત્યાં મહાત્મા ચારમાસ રહેતા, ઉપદેશ કરતા. શંકરાનંદીગીતા, વૃત્તિ પ્રભાકર, વિચારસાગર, તત્ત્વાનુસંધાન, ઇત્યાદિ ગ્રન્થોનું ભાદરણના ભક્તોને અધ્યયન કરાવ્યું. ત્યાંથી મહારાજના શિષ્ય સ્વામી ચિદાનંદજીના પૂર્વાશ્રમની ભૂમિકા તરફ મહારાજશ્રી વળ્યા. આંકલાવમાં શ્રીસ્વામીજી મહારાજ સ્વામિજી શ્રીજગત્પુરીજી મહારાજને સાથમાં લેઈ પધાર્યા, અને સદ્ગુરૂ શ્રી માધવાનન્દસ્વામિજીની ધર્મશાળામાં નિવાસ કર્યો. ત્યાં શ્રીમદ્ભાગવત અને ગીતા ઉપર કેટલાક દિવસ ચર્ચા કરી. પરમગુરૂ શ્રી માધવાનન્દજીના ઉપર તેમનો ધણોજ ઈજ્જલાવ હતો, કાઠીઆવાડમાં તેમના કેટલાક અંતેવાસીનો પરિચય મહારાજને હતો. આંકલાવમાં આ સમયે વેદાન્તાલંકારી મંડળી પણ સારી હતી. તેમાં આયુર્વેદદિવાકર વૈદ્ય કાળીદાસ નારાયણજી, તથા બ્રહ્મનિષ્ઠ પુરાણી મહાશંકરભાઈ, તથા પરમગુરૂભક્ત રાજવૈદ્ય રામશંકરભાઈ, તથા જ્યોતિર્ભૂષણ ભવાનીશંકરભાઈ, તથા પાઠક ઈશ્વરભાઈ, તથા પટલ નાથાભાઈ સુણાવા, તથા મિસ્ત્રી નારણભાઈ વગેરે મુખ્ય ભાગ લેનાર હતા. મહારાજ એવા હતા કે: જ્યાં જાય ત્યાં પૂજ્ય આપણા સ્વામી ચિદાનન્દજી પણ તે વખતે પૂર્વાશ્રમમાં અહીંજ હતા; અને તેમના બાળમિત્ર ઉપાધ્યાય શંકરભાઈ પુરૂષોત્તમ (આ લેખ લખનારના પિતાશ્રી) પણ વિદ્યમાન્ હતા. મહારાજની સેવા અને સમાગમનો અલબ્યલાલ આ બન્નેએ પણ લીધો કે જેના પ્રતાપે તેઓ ધણા ગ્રન્થો મહારાજશ્રીની પાસે શીખ્યા.

આંકલાવથી મહારાજ શેરખી, ભાદરણ, બોરસદ, ખંભાત, નાર, સણાવ, દેથલી, વાસણા, ધર્મજ, સોજીત્રા, અમદાવાદ, ખેડા, લટકેશ્વર, શ્રી ઉત્કંઠેશ્વર મહાદેવ, કેદારેશ્વર મહાદેવ, કપડવણજ, કંઠલાલ, મહેદાવાદ, ઉમરેડ, ડાકોર કરમસદ, સારસા, રાસ, પાદરા, દરાપુરા, કાયલી, અણગઢ, ટુંકામાં આખા ચરોતરમાં, ખેડા જીલ્લામાં અને ગુજરાતના ધણા ભાગમાં મહારાજ વિચર્યા. આ બધો સમય આત્મચિંતન, વેદાન્તવિચાર, ને કથા વાર્તામાં જ ગાળતા. શિષ્યોને-શ્રીતાઓને ઉપદેશ કરતા દુર્વ્યસનોનો પરિત્યાગ કરાવતા હતા. વચ્ચે વચ્ચે નડીઆદ પેટલાદ પણ આવી જતા.

સંવત્ ૧૯૭૪ના માધમાસમાં ગામ રાસના સ્વધર્મનિષ્ઠ ભક્તશિરોમણિ ઠક્કર મકનદાસ નરસીદાસ તથા ઠક્કર હરગોવિન્દદાસ નરસીદાસ આ બન્ને ભાઈઓ એક સુનાર (મીસ્ત્રી)ને લેઈને પેટલાદ મુકામે આવી જાહિતેચ્છુ ભગવાન્ શ્રીસ્વામીજી મહારાજ પ્રત્યે સવિનય સાષ્ટાંગ

હંડવત્રણામ કરી પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા:—‘ પ્રભો! હમારે આપશ્રીના નિમિત્તે મહાત્માપુરુષોને નિવાસ કરવાને વારતે એક બાગ-અગીચો—ને તેમાં એક બંગલો કરવા ઉત્કંઠા છે. ભગવન! આપ હમારો ઉત્સાહ પૂર્ણ કરવા આજ્ઞા આપી સાતુકૃળતા બતાવશે. ’ ભકતોની ઉત્કટ ઇચ્છા ને ભકિત જોઈ ભકતવત્સલ પરોપકારી મહાત્માશ્રીએ પાસમાં અધ્યયન કરનાર સ્વામી ચિદાનન્દજીને આજ્ઞા આપી કે: ‘ ત્હમો મહાત્માઓને અનુકૃળતા આવે તેવો બંગલાનો નકસો—આકાર—કાઢી આપો. ’ તે પ્રમાણે ચિદાનન્દ સ્વામીએ કર્યું. ભકતોએ આશરે આઠ નવ સદસ્ર મુદ્રિકાઓ ખરચ કરી જમીન બંગલો બાગ અને અંદર ફૂલો વગેરે સાધન સામગ્રી યથાયોગ્ય શીઘ્ર (થોડી મુદતમાં) તૈયાર કરી શ્રી સ્વામિજીમહારાજને પધારવા પ્રાર્થના કરી. શ્રીસ્વામિજી મહારાજ સંવત ૧૯૭૪ ના જેઠ માસમાં મંત હીરાપુરીજીને લેઈને બંગલાને પૂનિત કરવા પધાર્યા. અને ભકતોને વચનામૃતનું પાન કરાવી કૃતકૃત્ય કર્યા હતા. સ્વધર્મનિષ્ઠ બંને ભકતોના બે પુત્રો પણ “ આપ તેવા બેટા ને વડ તેવા ટેટા ” આ કહેવતને સફળ કરનાર હતા; કે જેઓનું નામ હકર પુરુષોત્તમ મકનદાસ, અને હકર જીવાભાઈ* હરગોવિન્દદાસ હતું. તેઓએ પણ પોતાના વડિલોની સાથે રહીને શ્રીસ્વામીજી મહારાજની અત્યંત સેવા ભકિત ઉઠાવી, તથા વેદાન્તના એકાદ ગ્રંથનું અધ્યયન કરી કૃતાર્થતા મેળવી જીવન સફળ કર્યું. રાસથી મહારાજશ્રી ભાદરણ અને પશ્ચાત્ નદીઆદ પધાર્યા. અહો! ધન્ય છે! ધન્ય છે! આવા પરોપકારી ભકતવત્સલ મહાનુભાવ મહાત્માઓને! અને ગુરુભકત સ્વધર્મનિષ્ઠ નરરત્નોને!!! કે જેઓએ “ પરોપકારાય સતાં વિમૂતયઃ । ” આ સુત્રભૂત વાક્યને સફળ કરી આલોકમાં અને પ્રભુના દરબારમાં પોતાનું અખંડ નામ કરી કૃતાર્થતા મેળવી પુણ્યરૂપ દુર્લભ નરદેહની સાક્ષ્યતા અંપાદન કરી.

નદીઆદની સંસ્કારી પ્રજાને જાહેર ચર્ચાથી મહારાજે અભેદ અપ્યો હતો. હરદ્વારથી શ્રીમાન્ આલકરામ પંડિતજી, તથા શ્રીકાશીથી પંડિત શ્રીસચ્ચિદાનન્દજી, તથા મુંબાઈથી બ્રહ્મનિષ્ઠ પિતાંબરજી પંડિત, વગેરે મહાનુભાવો નદીઆદમાં પધારેલા, ને તે સમયે તેઓની સાથે મહારાજે વેદાન્તની ચર્ચાકરી હતી. મહારાજ સમય જાણતા. અને પૂર્ણરીતે સાચવતા. લોકમતનો કદીપણ અનાદર કરતા નહિ. હરેક પંથના લોકોને પણ સામાન્યધર્મથી સમજાવતા. મૂર્તિપૂજનનું રહસ્યપણ અનેક વેદ શાસ્ત્રના વચનોથી તેમ અનેક યુક્તિ પ્રયુક્તિથી બતાવતા હતા. કાગેરા-મરડી-મહામારી-ઈત્યાદિ ઉપદ્રવોના સમયમાં પણ “ જન્માન્તર કૃતં પાપં વ્યાધિરૂપેણ બાધ્યતે । તચ્છાન્તિરૌપધૈર્દાનૈર્જપહોમાર્ચનાદિભિઃ ॥ ” (જગતના જીવોએ જન્મજન્માંતરમાં કરેલાં જે પાપો તે મરડી-મહામારી-વગેરે ભયંકર રોગદ્વારાએ અનેક જીવોના પ્રાણોને નાશ કરે છે; તેની શાંતિ અનેક ઔષધિઓવડે, દાનોવડે, જપ કરવા વડે, યજ્ઞાદિ હોમ કરવા વડે તથા દેવતાઓના પૂજન વડે થાય છે) ઇત્યાદિ પ્રાયશ્ચિત્ત વચનો જનસમૂહના ચિત્તમાં બરાબર ઠસાવી યજ્ઞ યાગાદિક તથા જપ દેવાર્ચનાદિ કરવા પ્રેરણા કરી લોકો પાસે કરાવતા.

* હકર જીવાભાઈ સંવત ૧૯૭૮ ના મહાસુદી ૧૧ ને જીવવારને દિવસે સ્વર્ગવાસી થયા. તેમના સ્મરણાર્થે તેમના પિતાશ્રીએ શ્રીસ્વામિજી મહારાજના જીવનનો આ સંક્ષિપ્ત લેખ પ્રસિદ્ધ કર્યો છે અહો ભાગ્ય! આવા સ્વર્ગવાસીઓનાં!!! પ્રભુ એમના આત્માને શાંતિ અર્પો.

મહારાજનો કોઇ અમુક મત કે પંથ હતો નહિ. કોઇ ચોક્કસ દેવ તરફ પક્ષપાત પણ હતો નહિ; કે કોઇ અમુક ધાર્મિક અધારણ હતું નહિ. અલગત તત્ત્વજ્ઞાનમાં એમને શાંકરમત સંમત હતો; અને એ વાત કેટલાક ઉત્તમ અધિકારિઓ આગળ કરતા પણ ખરા. છતાં કોઈપણ ખીજ આચાર્યો તરફ કે પરધર્મિઓ તરફ એમનો તેટલોજ અંધુભાવ હતો. સિદ્ધાંતો ન ગમે છતાં પ્રવર્તકો સાથે તેમને પડિત મિત્રતા હતી. મહારાજનું આખું જીવન, ઉપદેશ-ને એમની સહનશક્તિ-ખતાવી આપતી-પુરવાર કરી આપતી કે ભારતનાં શાસ્ત્રો કે દર્શનો પોતે એક ખીજથી કેટલાક તત્ત્વમીમાંસામાં જુદા પડતા છતાં સાહચર્ય ધરાવનારાંજ હતાં; સૌએ પોતાનો ખમનો વેદમાંથી એકઠો કર્યો હતો; સૌ એક ખીજને “સ્વર્ધર્મે નિધનં શ્રેયઃ” એમ શિખવનાર હતા. મત સ્થાપવાના કે ખંડનમંડનની મિથ્યા પ્રવૃત્તિમાં પડવાના હેતુથી કોઇ આચાર્ય પ્રવર્તતાજ નહિ; તેમ પ્રવર્ત્યાપછી પણ આગ્રહ રાખતા નહિ. આખા તત્ત્વજ્ઞાનનો ઇતિહાસ એમજ ખતાવે છે કે ભારતવર્ષમાં વિશ્વસક કે વિનાશાત્મક જ્ઞાનપ્રથાકે તત્ત્વચિંતા હતીજ નહિ; હવે આજના કાળમાં સંસર્ગથી આપણા તત્ત્વમીમાંસામાં આ તત્ત્વ દાખલ થવા માંડ્યું છે. પરંતુ મહારાજશ્રી તેની ચેતવણી સૌને આપતા, અને પોતાના દાખલાથી, સમાધાનથી, અને વિવેકથી, સૌને આ ઝઘડામાં નહિ પડવા સમજવતા હતા; એટલુંજ નહિ પણ સામાના મતમાંથી જેટલું સાફ હોય તેટલું ગ્રહણ કરવા કહેતા. આપણાં શાસ્ત્રો અને દર્શનોમાં એક ખીજથી વિરોધ-અંતિમતત્વો-પરત્વે હોવા છતાં તેમની કેટલીક મૂળ પ્રાસ્તાવિક પ્રક્રિયાઓ આપણા આચાર્યોએ પણ સ્વીકારી છે. એમ કહી તે શિષ્ય પૂર્વ ઋષિઓના માર્ગે દોરવા આગ્રહ કરતા. મહારાજ શ્રીશંકરાચાર્ય ભગવાન પણ પરમાર્ગિઓને માનથી બોલાવતા; અથવા તેમના સિદ્ધાંતોનો આલેખ માનપૂર્વક કરતા. તે બધું ખતાવી આપી આપણામાંના કેટલાક આવેશી ઉઠરતા થોડાક જ્ઞાનથી મદાંધ થઈ જતા યુવાન ગણને ગ્રંથમમાં રાખતા.

નિખિલ વેદશાસ્ત્રનિષ્ણાત અનવદ્ય દૈવીગુણગણાદ્ધૃત બ્રહ્મવિદ્યામૂર્તિ યતિકુલ વિભૂષણ પરમપૂજ્ય ગુરુવર્ય શ્રી ૧૦૮ શ્રીમત્પરમહંસ સ્વામિજી શ્રીજનરીદાસજી મહારાજ, સંવત ૧૯૫૩ ની સાલમાં જ્યારે ભાદરણ ગામમાં પટલ મોતીલાઈને અંગે બિરાજમાન હતા, ત્યારે આંકજાવ ગામ નિવાસી બ્રહ્મકુલોત્પન્ન પરમગુરુલક્ષ્મ જગન્નાથ નામા યુવાનબ્રાહ્મણ શ્રીસ્વામિજીમહારાજનાં દર્શન કરવાની ઇચ્છાથી કેટલાક બ્રાહ્મણાદિ ભક્તોની સાથે આવ્યો. ઉતરવાને અતિકઠિણ એવા સંસારસમુદ્રને, દૃઢ તથા દુઃખે કરીને સંપાદન કરાય એવી શ્રીસદ્ગુરૂની કૃણારૂપી નૌકામાં બેસીને તરવાની ઇચ્છાવાળો વૈરાગ્યવાન આ બ્રહ્મપુત્ર, ઉપદેશ કરનાર એવા શ્રીસ્વામિજીમહારાજના યુગલ ચરણકમલોમાં સાષ્ટાંગ દંડવત્પ્રણામ કરતો હતો, નમ્રતા પૂર્વક વિનયતાથી પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો:—“હે પદ ઐશ્વર્યસંપન્ન સદ્ગુરો ! આકાશાદિ પંચભૂતાત્મક દેહેન્દ્રિયાદિ જડવર્ગમાં આસક્તિરૂપ ગંભિર જળવાળા, પુત્ર મિત્ર ધન કલત્રાદિક વિષે જે મદામોહ તે રૂપી સેંકડો આવર્તયુક્ત, કામ ક્રોધ લોભ મોહ મદ મત્સહ અહંકાર મમકારાદિ ચિત્તવિકાર રૂપ મહા ગ્રાહ-ઝુડ-મધર-ની અભિવૃદ્ધિ યુક્ત, નાના પ્રકારની આધિવ્યાધિરૂપ તિમિતિમિંગલ-શત યોજન લાંબા પહોળા મત્સ્યો-ના સગુદાયવાળા, ક્ષુધા પિપાસાદિરૂપ મહા કલ્કોલ-તરંગ-વાળા, તાપત્રયરૂપ મહાવડવાનળ જ્વાલામાળા પ્રયુક્ત, પોતાના પ્રિયજનના મરણ પ્રયુક્ત રૂદનના પ્રલાપરૂપ મહાપ્વનિથી

ગર્જિત, નિત્ય નિરંતર દુર્વાસના રૂપ શૈવાલથી સંયુક્ત, જન્મમરણ રૂપ પ્રવાહવાળા, અહંતા મમતારૂપ મહાસર્પોથી ભયંકર, અને વિષયોરૂપ વિષથી પરિપૂર્ણ, એવા મહાપ્રયંડ કલેશવાળા આ સંસાર સમુદ્રવિષે નિમજ્જ્ય ઉન્મજ્જમાન છતાં રૂઝકા ખાતો મહાત્રાસને અને કલેશને પામતો, આ નૌકામમાન આપના ચરણકમલોમાં હું શરણ આપ્યો છું; આપ વિના હવે મ્હારી અન્ય ગતિ નથી. મ્હને કૃપાદષ્ટિથી દેખો, શિક્ષાકરો, અને સંસારસાગરથી તારી અહર્નિશને વારતે આપના ચરણો વિષે સેવામાં ગાખો. હે કૃપાસાગર પ્રભો ! હું આ સંસારસમુદ્રથી મહાભીતિ પામું છું, આપ દયા કરીને મ્હને તેની પાર ઉતારો, એ મ્હારી પુનઃ પુનઃ વિનંતિ છે. હે પરમ કૃપાળુ ગુરો ! મ્હારા ગુણદોષનો આપ વિચાર ન કરતાં માત્ર શોકથી ખિન્ન થયેલા આ દીનને અતિ ઉચ્ચ કૃપાકટાક્ષરૂપી અમૃત પ્રવાહના તરંગો વડે દયા કરીને જીઓ; યદિ મ્હારા કોઈ એકાદ ગુણદોષને પણ આપ અવલોકન કરશો, તો પછી ત્હમો અપાર કૃપાસાગર છો એવી આપની શ્રદ્ધા શાની કરવી ? હે નાથ ! જે આપ ગુણદોષનો વિચાર કર્યા વિનાજ મ્હારા ઉપર શીઘ્ર દયા કરશો તો તેથી જેવો ત્હમારા આ દીનદાસ ઉપર દયાળુપણના ગુણનો મ્હોટો યશ જગતમાં વિસ્તાર પામશે, તેવો શ્રીમાનના પર દયા કરવાથી શ્લઘનીય યશ વિસ્તારને પામશે નહિ; કેમકે મેઘ જેમ મરૂ પ્રદેશમાં જેટલો વરસે, અને તેથી સન્નજનો તેને જેટલો વખાણે છે, તેટલો સમુદ્રના અપાર જળમાં તે સેંકડો વર્ષ પર્યન્ત યદિ વરસે, તો પણ સત્પુરૂષો તેની પ્રશંસા કરતા જ નથી. હે દયા સિન્ધો ! આપની વાણીનો સાર એજ ચંદ્ર સંપંધી અમૃતનો કોઈ એક સમુદ્ર છે; જેને વિષે ઉત્તમ સારસ પક્ષિઓના કે ઉત્તમ કમલોના પ્રવાહથી-સમુદાયથી-ભરાઈ ગયેલું-વ્યાપ્ત થયેલું-નિરંતર ઉજ્જવલ જળ છે. હે દીનપંથો ! તે જળમાં કોડા કરનારી મ્હારી શુદ્ધિ જે તે, સ્પુરણા થઈ આવતાં, કામના પાંચ (ઉન્માદન, તાપન, શોષણ, સ્તંભન, સંમોહન) આણ્વાદિકાએ કરેલી વંચકતાથી-દગાઈથી-હણાયલા, અને તેથી નષ્ટપ્રાય થઈ ગયેલા, તથા પોતાનું હિત જાણવામાં અસમર્થ એવા અલ્પલોક પર્યન્તના આ સમસ્ત સંસારને જેતી-અવલોકની-બ્રમણ કરો. હે જગદીશ્વર ! આપના વચનોમાં શ્રદ્ધા હોવાથી તે શ્રદ્ધાવડે જેનો આત્માયુક્ત થયેલો છે, એવા અદ્વૈતબ્રહ્મના જિજ્ઞાસુ શ્રદ્ધાવાન પુરૂષની વૈરાગ્યરૂપી લક્ષ્મીનો નાશ કરવાને યુર્યનું ધામ, કે ઇન્દ્રનું ભુવન, વા ઉત્તમ દેવાદિકના વૈભવો યા બ્રહ્માદિકનું ઉત્કૃષ્ટસ્થાન કે અન્ય કોઈપણ સમર્થ નથી; અર્થાત્ ઇન્દ્રસૂર્યોદિક દેવતાઓનાં ધામ કે વૈભવો પોતાની અત્યંત શોભાવડે ત્હમારી વાણીમાં શ્રદ્ધાવાળા આત્મજ પુરૂષના વૈરાગ્યની શોભાને નાશ કરી શકતાં નથી. તાર્પર્ય કે:-આપના ઉપદેશથી સંપાદન થયેલો તીવ્રતરવૈરાગ્ય બ્રહ્માદિકના વૈભવથી પણ યજ્ઞાયમાન થતો નથી. હે વૈદ્યોમાં ઉત્તમ ! કિં બહુના !!! સમસ્ત બ્રહ્માંડો ઉપરના સુન્દર વિષની વેડીના ફલસમાન સ્ત્રી આદિ વિષયો કદાપિ પણ કિંચિન્માત્ર આશ્રય ઉત્પન્ન કરતા નથી; તેમજ અત્યન્ત શોભાયુક્ત રંગા-અપ્સરા-ના સ્થૂલ કઠિણ સ્તનની કારના આલિંગનવડે ઉજ્જવલ એવું અને પુણ્યવડે સંપાદન કરેલું એવું ઇન્દ્રનું પદપણ કંઈ ગણનામાં હોતું નથી; જેથી તે અતિપુષ્કળ ભાસે છે. વળી અતિસુશોભિત એવું બ્રહ્માનું પદપણ લેશ માત્ર આદરનો વિષય થતુંજ નથી. પરંતુ પુણ્ય-શાળી જગદ્ગુરૂ શ્રી શંકરાચાર્ય ભગવાને જે કલ્યાણાત્મક નવીન ભાખ્યાદિ વચન કરેલાં છે; કે જે વચન વિરહાતુર ચકાર પક્ષિઓના ચંચુપટથી દલિત થયેલા પૂર્ણચંદ્રમાંથી નીકળેલા

અમૃતની ધારા જેવાં છે; તે હું આ સ્થલે ઇચ્છું છું. હે ભગવીતિ વિનાશક! આપનું ભજન સ્મરણુ સેવન આલોકમાં ને પરલોકમાં અતિમુખપ્રદ છે, અને તે પૂર્વે કરેલાં અનંત તપશ્વી કૃત્યોના પાકાણુ જેવાં છે; તથા સર્વ આધિવ્યાધિઉપાધિના તત્ત્વને ખેંચી લેનારાં છે, તેમ દીનપુરુષને ધનાઢ્ય કરનાર છે; વળી જન્મમરણુ સંસારની સાથે તો અત્યંત વૈર કરનાર છે; માટે હે ગુરુવર્ય! આપનું ભજન સ્મરણુ સેવનરૂપ કર્મ કરવામાં માફ મન નિરંતર આસક્ત થાઓ. હે સચ્ચિદાનંદસ્વરૂપ! વૈદ્યોમાં શ્રેષ્ઠ વૈદ્ય ત્હમોજી છો; કેમકે વ્યવહારિક-લૌકિક-વૈદ્યતો શારીરિક વ્યાધિની શાંતિ કરે છે, પરંતુ આપતો સંસારના બંધન રૂપ મહાવ્યાધિની અને ત્રિવિધતાપાદિક કલેશની પ્રશાંતિ કરનાર અલૌકિક વૈદ્ય છો; જેથી હે ભગવન્! અમારે નિત્ય નિરંતર સેવવા યોગ્ય આપજી છો. હે સ્વામિન્! આપની સન્મુખ દિક્કરસંપૂટકરીને અભ્યર્ચના કરવાવાળા આ દીન અજ શિશુને સંન્યાસ દીક્ષા આપી જ્ઞાનામૃતથી સિંચન કરો.” આ પ્રમાણે વિનય નમ્રતાથી ભક્તિ પૂર્વક કોમલ વચનોથી પ્રાર્થના કરવાવાળા તે બ્રાહ્મણ પ્રત્યે મહાત્મા શ્રીસ્વામિજી મહારાજે કૃપાદષ્ટિથી શાંતિજનક અમૃતમય મધુરવચનો શ્રવણ કરાવીને અનુગ્રહ કર્યો; તથા વરદાન આપ્યું કે:—“ત્હને થોડા સમયમાં તીવ્રતરવૈરાગ્યવાન્ યોગનિષ્ઠ બ્રહ્મવેત્તા મહાત્મા ઉપદેશ મળશે, અને તે ત્હારી મનોવાંછિત કામના પૂર્ણ કરશે.” આટલું કહી બ્રાહ્મણાદિ વર્ણોના કર્તવ્ય કર્મનો ઉપદેશ કરવા લાગ્યા:—

હે દિગ્ગજ! આ ભારતભૂમિમાં મનુષ્યજન્મ અતિ દુર્લભ છે. સ્વર્ગવાસી દેવતાગણો પણ ‘કદા વયં ચ લક્ષ્યામો જન્મ ભારતભૂતલે ।’ (ભારતભૂમિવિષે અમે ક્યારે જન્મ પામીશું.) ઇત્યાદિ વચનોદ્વારા ભારતભૂમિની તેઓ અભિલાષા જણાવે છે; કેમકે ભારતભૂમિમાં મનુષ્યદેહરૂપી નૌકા મહત્પુણ્યના પુંજના પ્રભાવથી ભગવાન્ના અનુગ્રહવડે સંપાદન કરાયછે, અને તે નૌકાદ્વારા મનુષ્ય ભવાન્ધિને તરી જાય છે; એટલા માટે દુર્લભ મનુષ્યશરીર પામીને જરૂર આત્મશ્રેય: પ્રાપ્ત કરવું ઉચિત છે. કહ્યું છે કે:—

નૃદેહમાયં સુલભં સુદુર્લભં—

પ્લવં સુકલ્પશ્ચુરુકર્ણધારમ્ ।

મયાનુકૂલેન નમસ્વતેરિતં—

પુમાન્મવાબ્ધિ ન તરેત્સ આત્મહા ॥

(શ્રીમદ્ભાગવત૦)

સર્વજાતિના દેહોમધ્યે અગ્રગણ્ય-મુખ્ય-અને મહત્પુણ્ય કર્મોના ફળરૂપ આ મનુષ્ય દેહરૂપી નૌકા કરોડો પ્રયત્ને ન મળે તેવી છતાં, અનાયાસે ઇશ્વર કૃપાથી પ્રાપ્ત થઈ છે, તેમાં સદ્ગુરુરૂપી વહાણવડી છે, ને તે વહાણ પોતાને અનુકૂળ જોઈએ તેવા વાયુથી પ્રેરાયલું છે, અર્થાત્ જેવી જોઈએ તેવી સાધન સામગ્રી ભગવત્કૃપાથી મળી છે, તેમજતાં જે મનુષ્ય સંસારસમુદ્રને તરતો નથી, તે પુરૂષ આત્મહત્યારો છે. તાત્પર્યકે:—પોતાના અમર આત્માને જન્મમરણરૂપી સંસારના પ્રવાહના દુઃખમાં નાખી તે પોતે પોતાની મેળેજ પોતાનો ધાત કરે છે.

इतः कोन्वा ते मूढात्मा यस्तु स्वार्थे प्रमाद्य ते ।

दुर्लभं मानुषं देहं प्राप्य तत्रापि पौरुषम् ॥वि०चू०॥

જે પ્રાણધારી જીવ આ દુર્લભ એવો મનુષ્ય દેહ, અને તેમાં પણ પરમપુરુષાર્થ સ્વરૂપ મુક્તિના સાધનભૂત પુરુષ શરીરને સંપાદન કરીને, પુનઃ સ્વાર્થમાં એટલે મુક્તિસંપ્રાપ્ત કરવામાં પ્રમાદ કરે છે, અર્થાત્ ગાફલ રહીને પશુના તુલ્ય વિષયો ભોગવે છે; તેનાથી અધિક મૂઢ શુદ્ધિવાળો કોણ છે? અર્થાત્ અન્ય કોઈજ નથી.

ઈત્યાદિ વચનોથી મનુષ્ય દેહની ઉત્કૃષ્ટતા અને તેનો દુરુપયોગ કરનારની દુર્ગતિ કથન કરી છે. વળી આવા માનુષ્ય દેહોમાં પણ આત્મજીવનું અતિ દુર્લભ છે; કેમકે:—

યત્સેવયા ચરણપદ્મપવિત્રરેણું—

સઘઃ ક્ષતાશ્વિલમલં પ્રતિલબ્ધશીલમ્ ।

ન શ્રીર્વિરક્તમપિ માં વિજહાતિ યસ્યાઃ ।

પ્રેક્ષાલવાર્થં ઇતરે નિયમાન્વહન્તિ ॥

(શ્રીભાગવત૦ ॥)

જે લક્ષ્મીની લેશ કૃપાદષ્ટિમેળવવાને અત્યાદિ અન્ય દેવતાઓ સર્વે વ્રત નિયમોને પાળે છે; તે લક્ષ્મી જે આત્મજીવોની સેવાથી જેના ચરણ કમલની રજ-ધુળી-પાવન થયેલી છે, ને જેનાં સમસ્તપાપો તત્કાલ નાશ પામ્યાં છે, તથા જે સદાચારને પામ્યો છું, અને વળી આસક્તરહિત છું, એવા મદને પણ લગતી નથી.

ધિગ્બલં ક્ષત્રિયબલં બ્રહ્મતેજો બલંબલઃ ॥

(મહા૦ આ૦ પર્વ૦ વિશ્વામિત્ર૦)

ક્ષત્રિય બળને ધિક્કાર છે: સર્વ બળમાં બ્રહ્મતેજ બળવાન-શ્રેષ્ઠ-ગણાય છે.

નન્વસ્ય બ્રાહ્મણા રાજન્ કૃષ્ણસ્ય જગદાત્મનઃ ॥

પુનન્તઃ પાદરજસા ત્રિલોકીં દૈવતં મહત્ ॥

નારદ કહે છે: હે ધર્મરાજ! ખરેખર આ બ્રહ્મજીવ પોતાના ચરણની રજવડે ત્રણે લોકને પાવન કરનારા છે, અને જગત્તા આત્મારૂપ આ શ્રીકૃષ્ણનું પરમ દૈવત છે.

જન્તૂનાં નરજન્મ દુર્લભમતઃ પુંસ્ત્વં તતો વિપ્રતા ।

તસ્માદ્વૈદિક ધર્મમાર્ગપરતા વિદ્વત્ત્વમસ્માત્પરમ્ ॥

આત્માનાત્મવિવેચનં સ્વનુભવો બ્રહ્માત્મના સંસ્થિતિ—

મુક્તિર્નો શતજન્મકોટિસુકૃતૈઃ પુણ્યૈર્વિના લભ્યતે ॥

(વિ૦ ચૂડામણિ૦)

જન્મમરણરૂપ ધારા પ્રવાહમાં પડેલા પ્રાણધારી જીવોને તિર્યગાદિ સુલભજન્મોની અપેક્ષાથી અનેક પુણ્યોવડે પ્રાપ્ત થવાને યોગ્ય એવો માનુષજન્મ દુર્લભ છે. કદાચ પુણ્ય-વશથી મનુષ્યદેહ પ્રાપ્ત થયો, તેમાં પણ ‘ ન સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્યમર્હતિ । ’ ઈત્યાદિ સ્મૃતિવાક્યા-નુસાર સ્ત્રીને દેહ પરાધીનતાવડે દુઃખયુક્ત હોવાથી સર્વથા કષ્ટમય છે. અતઃ માનુષદેહથી

પણ પુરૂષનો દેહ દુર્લભ છે. તે પુરૂષના દેહથી પણ 'વેદાધ્યયનાં વેદિષ્ઠાઃ' (વેદાધ્યયનથી વિપ્રતા પ્રાપ્ત થાય છે.) આ વાક્યાનુસાર વેદોનું અર્થ સહિત અધ્યયન કરનાર બ્રાહ્મણ શરીર દુર્લભ છે. તે જીવન લુપ્થ વિપ્રતાથી પણ વેદોક્ત ધર્મ માર્ગમાં તત્પર પણ દુર્લભ છે. વેદના તાત્પર્યથી અનભિજ્ઞ અને સકામ ધર્મમાર્ગનું અનુષ્ઠાન કરવાવાળા એ વિપ્રથી પણ ઉત્કૃષ્ટ વિદ્વત્વં અર્થાત્ વેદશાસ્ત્રના તાત્પર્યના જ્ઞાતાપણું દુર્લભ છે; કેમકે કર્મકાંડી પ્રવૃત્તિનું મનના શોધનદ્વારા બ્રહ્માત્મવિદ્યાના ઉદયવિષે તાત્પર્ય છે; યદિ કોઇ એથી ઉલટું સમજી પ્રવૃત્તિ કરે તો તેનું કર્માનુષ્ઠાન કુંજર સ્નાનવત્ થાય છે; એટલાજ માટે વેદના તાત્પર્યના જ્ઞાતાનું શ્રેષ્ઠપણું કહેલું છે. વેદતાત્પર્યવિત્તથી પણ આત્મા અનાત્માનો વિવેક દુર્લભ છે. તેથી પણ સ્વસ્વરૂપનો અનુભવ, અર્થાત્ અપરોક્ષતાથી આત્માનો સાક્ષાત્કાર દુર્લભ છે. સ્વસ્વરૂપાનુભવથી પણ બ્રહ્માત્મ ભાવવડે સમ્યક્ સ્થિતિ, અર્થાત્ બ્રહ્મનીઃ સાથે અભેદ થઇને સમ્યક્ અવસ્થિતિ કરવારૂપ જે બ્રહ્મનિષ્ઠતા તે દુર્લભ છે. આવી મુક્તિ સેંકડો-અનંત-જન્મોવડે અસંખ્ય સમુપાર્જિત નિષ્કામ પુણ્યો વિના પ્રાપ્ત થતી નથી.

ઇત્યાદિ વચનોથી બ્રાહ્મણત્વની પ્રશંસા સંભળાવીને બ્રાહ્મણોના ધર્મ કહેવા લાગ્યા:-

યોગસ્તપો દમો દાનં સત્યં શૌચં દયા શ્રુતં ।

વિદ્યા વિજ્ઞાનમાસ્તિક્યમેતદ્બ્રાહ્મણલક્ષણમ્ ॥૧૬॥

ચિત્તવૃત્તિનો નિરોધ, તપ, ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ, દાન, સત્ય, આજ્ઞાબ્યન્તર શુચિત્વ, દયા, વેદાધ્યયન, અધ્યાત્મવિદ્યાનું સંપાદન કરવું, આત્મજ્ઞાન, આસ્તિકપણું, આ સર્વે બ્રાહ્મણનાં લક્ષણ છે.

અધ્યાપનમધ્યયનં યજનં યાજનં તથા ।

દાનં પ્રતિગ્રહં ચૈવ બ્રાહ્મણાનામકલ્પય- ॥ મનુ० ॥

વેદાદિનું અધ્યયન કરાવવું, અને કરવું; તથા યજ કરવા, અને કરાવવા; તથા દાન આપવું, અને દાન ગ્રહણ કરવું; આ બ્રાહ્મણોના ધર્મ કહેપેલા છે.

સન્ધ્યાસ્નાનં જપો હોમઃ દેવતાનાં ચ પૂજનં ।

આતિથ્યં વૈશ્વદેવશ્ચ ષટ્કર્માણિ દિને દિને ॥ પરાશ ૦॥

સ્નાન સન્ધ્યા, ગાયત્રીનો જપ, નિત્ય હોમ, પંચાયન દેવતાઓનું પૂજન, અતિથિનો સત્કાર કરવો, ને વૈશ્વદેવ કરવો, આ છ કર્મો બ્રાહ્મણોને પ્રતિદિન કરવાનાં છે.

વિપ્રો વૃક્ષસ્તસ્ય મૂલં ચ સન્ધ્યા ।

વેદઃ શાસ્ત્રા ધર્મકર્માભિપત્તે ॥

તસ્માન્મૂલં યત્નતો રક્ષણીયં ।

છિન્ને મૂલે નૈવ શાસ્ત્રા ન પત્રમ્ ॥

દ્વિજશરીર રૂપી વૃક્ષ છે; તેનું મૂલ સન્ધ્યા છે; વેદ શાસ્ત્રા છે; વર્ણશ્રમનાં ધર્મકર્મ પાંદડાં છે; સત્કીર્તિ અને અંતરશુદ્ધિરૂપી સુવાસિત પુલો, ને સુખરૂપી પ્રસિદ્ધ ફળ છે;

તેથી પ્રયત્નથી પણ સંધ્યારૂપી મૂલ રક્ષણ કરવાને યોગ્ય છે; કારણ કે: મૂલ નષ્ટ થયે
છતે શાખા, પત્ર, કે પુષ્પો વા ફલો એમાંનું કંઈપણ થવાનુંજ નથી.

સન્ધ્યામુપાસતે યે તુ સતતં શંસિતવ્રતાઃ ।

વિદ્યુતપાપાસ્ટે યાન્તિ બ્રહ્મલોકં સનાતનમ્ ॥ અત્રિ૦ ॥

અતિ તીક્ષ્ણ વ્રત નિયમોવાળા જે દિવે નિરંતર સન્ધ્યાનું ઉપાસન કરે છે, તેઓ
નિપ્પાપ થયા છતા સનાતન બ્રહ્મલોકને પામે છે.

શ્રૌતં ચાપિ તથા સ્માર્ત્તં ચર્ચાસ્મ્ય વસેદ્વિજઃ ।

તદ્વિહિનઃ પતત્યેવ હ્યાલમ્બરાતેતાન્ધવત્ ॥ પુરાણ૦ ॥

શ્રૌતસ્માર્ત્તકર્મોનું અવલંબન કરીને દિવ વસે; તે કર્મોના આલંબનરહિત દિવ, જેમ
આલંબનવિનાનો આંધળો ખાણ કાંટામાં વા અંધકૂપમાં પડે છે તેમ અધોગતિનેજ પામે છે.

ગાયત્રીં ન સ્મરેદ્યસ્તુ યો ન સન્ધ્યામુપાસતે ।

અન્તર્દુષ્ટો બહિઃ સાધુઃ સ ભવેદ્બ્રાહ્મણો વકઃ ॥ ગરુડપુરાણ૦ ॥

જે દિવ સંધ્યાનું ઉપાસન કરતો નથી, ને ગાયત્રીનો જપ કરતો નથી, તે બ્રાહ્મણ
અંતરથી દુષ્ટ અને બહારથી સારાં આચરણવાળો છતાં પણ અંતે બગલો થાય છે.

एकाहं जपहीनस्तु सन्ध्याहीनो दिनत्रयं

द्वादशाहमनग्निश्च शूद्र एव न संशयः ॥ धर्मशास्त्रे० ॥

દિવ એક દિવસ ગાયત્રી જપવિના, ને ત્રણ દિવસ સંધ્યા કર્યા વિના, અને આર
દિવસ અગ્નિકાર્ય-વૈશ્વદેવાદિ કર્મ-કર્યા સિવાય રહે તો તે નિશ્ચય શૂદ્ર સમાનજ છે.

अहरहः सन्ध्यामुपासीत ॥ श्रुति० ॥

દિન દિન પ્રત્યે દિવ સંધ્યાનું ઉપાસન કરે.

अस्नाताशी मलं भुङ्क्ते अजपी पूयशोणितं ।

असंस्कृतान्नमुङ् मूत्रं बालादेः प्रथमं शकृत् ॥

(વિષ્ણુપુરાણ૦)

સ્નાન કર્યા સિવાય જમનારો મલ-વિષ્ટા-ભક્ષણ કરે છે. ગાયત્રી આદિનો જપ
નહિ કરનાર પણ લોહીનું પાન કરે છે. અન્નને વેણી બેઠે સાફ કર્યા વિના રસોઈ કરી
જમનાર તથા વૈશ્વદેવ અતિથિ બ્રહ્માર્પણાદિ કર્યા વિના જમનાર માત્ર મૂત્ર પાન કરે છે;
તથા બાળક માતા પિતા આદિ પોષ્યવર્ગાદિકથી પહેલાં ભોજન કરનાર નરક ખાય છે.

गायत्री वेदजननी गायत्री ब्राह्मणः प्रसूः ।

गातारं त्रायते यस्माद्गायत्री तेन गीयते ॥ स्मृति० ॥

ગાયત્રી વેદમાતા છે; ગાયત્રી બ્રાહ્મણની જનની છે; અર્થાત્ બ્રાહ્મણને બ્રહ્મતેજ
આપનારી છે. જેથી તેનું ગાન એટલે જપ કરનારનું તે રક્ષણ કરે છે, તેથી ગાયત્રી કહેવાય છે.

સર્વેષામેવ વેદાનાં રહ્યોર્પાનષદાં તથા ।

સારભૂતા તુ ગાયત્રી નિર્ગતા બ્રહ્મણોમુત્તાન્ ॥

(છાન્દોગ્યપરિશિષ્ટ૦)

સર્વ વેદોના અને સૂક્ષ્માત્મભોધક ઉપનિષદોના શુભ સારભૂતજ ગાયત્રી છે; કારણ કે તે પરમાત્માના મુખથી ઉદય થયેલી છે.

વેદાઃ સાક્ષાસ્તુ ચત્વારોઽધીતાઃ સર્વેઽથ વાઙ્મયાઃ ।

ગાયત્રીં યો ન જાનાતિ વૃથા તસ્ય પરિશ્રમઃ ॥ યાજ્ઞવલ્ક્ય૦ ॥

શિક્ષા, કલ્પ, વ્યાકરણ, નિરૂક્ત, છન્દ, ને જ્યોતિષ, આ છ અંગો સહિત ચારે વેદ અધ્યયન કર્યા હોય, તથા સર્વ વાણીમય દર્શન શાસ્ત્રાદિકનો પાઠક હોય; તથાપિ જો એ ગાયત્રીને જાણતો નથી, તો તેનો સર્વ પરિશ્રમ વૃથાજ છે. અર્થાત્ ગાયત્રીના માહાત્મ્યને જાણતો નથી, તેમ તેનું ઉપાસન પણ કરતો નથી, તો જો તેને વેદ શાસ્ત્રાદિકનું અધ્યયન ભારૂપજ થાય છે, એટલે શ્રેયઃકળ મળતુંજ નથી.

શમો દમસ્તપઃ શૌચં ક્ષાન્તિરાર્જવમેવ ચ ।

જ્ઞાનં વિજ્ઞાનમાસ્તિક્યં બ્રહ્મ કર્મ સ્વભાવજન્ ॥

(શ્રી મન્ગી૦)

ચિત્તનો નિગ્રહ, ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ, તપ, અંતર બહાર શુદ્ધિ, અર્થાત્ અનૃતના અને પરાન્નના પરિત્યાગવડે જિહ્વાની શુદ્ધિ, પ્રતિગ્રહના ત્યાગવડે અને સત્કર્મમાં સદુપયોગ કરવાવડે હાથની શુદ્ધિ, વિહિત બ્રહ્મચર્યવડે કચ્છ શુદ્ધિ, રાગ દ્વેષાદિ દોષના પરિત્યાગવડે મનઃશુદ્ધિ, વિહિત આચરણવડે ક્રિયાશુદ્ધિ, જળમૃતિકાવડે શારીરિકશુદ્ધિ, ઇત્યાદિરીતે અંતર બહાર અને પવિત્રપણું; ક્ષમા આર્જવ, જ્ઞાન, વિજ્ઞાન, અને આસ્તિકપણું, આ બ્રાહ્મણોનાં સ્વાભાવિક કર્મ છે; અર્થાત્ બ્રાહ્મણોને નિરંતર અનુષ્ઠાન કરવાને-સેવાવાને-યોગ્ય કર્મો છે.

ઇત્યાદિ અનેક શાસ્ત્રીય વચનોથી તથા નાના પ્રકારની યુક્તિ પ્રયુક્તિથી બ્રાહ્મણ ધર્મનો ઉપદેશ કરી પ્રસંગવશાત્ અન્ય વર્ણના પણ ધર્મ કહ્યા કેઃ—

શૌર્યં તેજો ધૃતિર્દાક્ષ્યં યુદ્ધે ચાપ્યપલાયનન્ ।

દાનમીશ્વરભાવશ્ચ ક્ષાત્રં કર્મ સ્વભાવજન્ ॥

કૃષિગોરક્ષવાણિજ્યં વૈશ્યકર્મ સ્વભાવજન્ ॥

પાંચર્યાત્મકં કર્મ શૂદ્રસ્યાપિ સ્વભાવજન્ ॥

(શ્રીમહાભારતગીતા૦)

પરાક્રમ, પ્રભાવ, ધૈર્યતા, નિપુણતા, યુદ્ધમાં પ્રાણાન્તે પણ ચલાયનાન નહિ થવું તે, જ્ઞાન આપવું તે, પ્રજાનું પરિપાલન કરવું તે, ઇત્યાદિ ક્ષત્રિયનાં સ્વભાવસિદ્ધ કર્મ છે.

ખેતી કરવી, ગાયોઆદિ પશુનું પાલન કરવું, ખરીદવું, વેચવું આદિ વ્યાપાર કરવો, આ વૈશ્યનાં સ્વાભાવિક કર્મ છે.

બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય વૈશ્યાદિકની સેવા કરવી, એજ માત્ર શૂદ્રનું સ્વાભાવિક કર્મ છે.

ઇત્યાદિ અનેક વાક્યોથી અન્ય વર્ણોના પણ ધર્મો શ્રીમહારાજે કથન કર્યા હતા

શ્રીસ્વામિજી મહારાજના વરદાનાનુસાર સ્વરૂપસમયમાં તે બ્રાહ્મણે યથા યોગ્ય વિધિ-પૂર્વક ચતુર્થાશ્રમનો-સંન્યાસાશ્રમનો-અલબ્યક્તાલ સંપાદન કરીને પરમગુરુવર્ય શ્રીસ્વામિજી મહારાજના પવિત્ર ચરણકમલોમાં પુનઃ પુનઃ સાષ્ટાંગ દંડવત્પ્રણામ કરી સવિનયથી વેદાન્તના ભાષાગ્રંથ અવલોકન કરવાની પ્રાર્થના કરી. ત્યારે જેમ શ્રીશંકરાચાર્ય ભગવાને હસ્તામલક નામા શિષ્યના મસ્તકપર સ્વહસ્ત સ્થાપિત કરી અનુગ્રહ કર્યો હતો, તેમ આપણા ગુરુવર્ય મહારાજશ્રીએ પણ અત્યંત કૃપાલુતાથી તે બ્રાહ્મણના મસ્તકપર પોતાનો દક્ષિણહાથ સ્થાપિત કરી અતિહિતકારી પ્રિયવચનોથી કહેવાલાગ્યા:—“ સોમ્ય ! તું ઉત્તમ બ્રાહ્મણ કુલોત્પન્ન છે; તારી યુવાવસ્થા છે, તેમ તારી બુદ્ધિ તીક્ષ્ણ જણાય છે. જેથી વ્યાકરણ ન્યાય વેદાન્તાદિ શાસ્ત્રો અધ્યયન કરવાનો તારો સમય છે. તું વ્યાકરણાદિ સાધન ગ્રન્થોનું અધ્યયન કરી યદિ ઉત્કટ ઇચ્છા હોય તો વેદાન્ત શાસ્ત્રનું અધ્યયન કરવાને અર્થે સુખેથી મહારી પાસે આવજે; હું તહને વેદાન્તગ્રન્થોનું અધ્યયન કરાવીશ.” આમ કહી શ્રી સ્વામિજી મહારાજે શ્રીકાશી નિવાસી પોતાના પરમમિત્ર (ભાવનગરમાં શ્રીગુરુસ્વામિજીની સમીપમાં સાથે સાથે અધ્યયન કરનાર) શ્રીમત્પરમહંસ પરિવ્રાજકાચાર્ય સ્વામિજી શ્રીકેશવાનન્દજી મહારાજ ઉપર એક ભલામણ પત્ર લખીઆપી શ્રીવિશ્વનાથ નગરીમાં આ નવીનયતિને જવા આજ્ઞા આપી. અઘાપિસુધી આ નૂતન યતિનું નામ આપણે પ્રસિદ્ધ જાણ્યું નથી જેથી જાણવાની ઉત્કંઠા થવાથી પ્રકટ કરવામાં આવે છે કે તેમનું નામાભિધાન સ્વામી ચિદાનન્દજી હનું. આ વખતે શ્રીસ્વામિજી મહારાજની પાસે મેવામાં સાધુ રાઘવપ્રસાદજી હતા, કે જેઓ હાલ શેરખીમાં શ્રીરવિભાંજીમહારાજની ગાદિના અધિપતિ-મહંત-નરીકે ઓળખાય છે.

શ્રીવિશ્વનાથ નગરીમાં વિદ્યાભ્યાસ કરી આવવાની શ્રીસ્વામિજી મહારાજે આજ્ઞા કરેલી, તે પ્રમાણે પાંચ છ વર્ષ શ્રીકાશીજીમાં નિવાસ કરી અત્યારે સ્વામી ચિદાનન્દજી અધ્યયન કરી પાછા વળેલા હતા; તેમણે શ્રીસ્વામિજી મહારાજના ચરણારવિન્દમાં પુનઃ પુનઃ સાષ્ટાંગ દંડવત્પ્રણામ કરી શ્રદ્ધા ભક્તિપૂર્વક અતિ નમ્રતાથી સંપ્રાર્થના કરી કે:—

યત્પાદપદ્મરજસા બહુજો જના વૈ-

પ્રાપ્તાઃ પરં પદમિહૈવ સુગ્વેન પૂતાઃ ।

વેદાન્તપદ્મરવિમિહિયમુદારસત્ત્વમ-

શ્રીસદ્ગુરું પ્રણતપાલમહં નત્તોઽસ્મિ ॥

જેમના ચરણારવિન્દની રજવડે પવિત્ર થયેલા અનેક ભક્તજનો સ્વરૂપ પરિશ્રમથી સુખપૂર્વક આ જન્મમાંજ પરંપદને-મોક્ષને-પ્રાપ્ત થયા છે; એવા વેદાન્તરૂપ કમલને પ્રપુલ્લ કરનાર સૂર્યરૂપ, અને જ્ઞાનોપદેશ કરવામાં ઉદાર અન્તઃકરણવાળા, સ્તુતિ કરવાને યોગ્ય, તથા પ્રણામ કરનારાઓના પ્રતિપાલક, આપશ્રી સદ્ગુરુનાથને હું નમસ્કાર કરું છું.

મત્કૌ મનો યત્કૃપયા શિવસ્ય-

સ્યૂતં તુ મે વૈદિક ધર્મવાટે ।

સંસારપાપોનિધિપારંબે-

બ્રાજનનકાવ્યોત્તરોત્તમોઽસ્મિ ॥

જેમની કંઈણાવડે કલ્યાણસ્વરૂપ મહેશ્વરની ભક્તિ વિષે તથા સનાતન વૈદિક ધર્મના માર્ગમાં મહાઈ મન સદા લીન થયું છે, એવા, સંસારજળનિધિથી-ભવસાગરથી-નિશ્ચય પાર પમાડનાર આપ શ્રીગ્ગનકીદાસજી સદ્ગુરને હું નમન કરું છું.

ઇત્યાદિ પદાત્મક વાક્યોથી સ્તવન નમસ્કાર કરતા છતાં સ્વામી ચિદાનન્દે વેદાન્ત અધ્યયન કરવાના જિજ્ઞાસા બતાવી અભ્યર્થના કરી. શ્રીસ્વામિજી મહારાજે પ્રજ્ઞ સ્વપ્રતિજ્ઞા વચનને સ્મરણમાં લાવી ચિદાનન્દને પોતાની સેવામાં બહુકાલ પર્યન્ત નિવાસ કરાવ્યો; તથા ભાદરણ, પેટલાદ, નડીઆદ, કપડવણજ, પાંદરા, વગેરે ગામોમાં સાથે સાથે ચાતુર્માસો કરાવી ક્રમથી પંચદશીથી આરંભી સૂત્રભાષ્યાદિ પર્યન્તના સર્વવેદાન્તના ગ્રન્થોનું અધ્યયન કરાવ્યું; તથા આત્મચિંતન-સ્વાત્મતત્વાનુસંધાન-કરવાનો અભ્યાસ કરાવ્યો; જેથી નવીન યતિ ચિદાનંદજી કૃતાર્થ થઈ સચ્ચિદાનન્દસ્વરૂપમાં નિમગ્ન થયા છતાં સ્તવન કરવા લાગ્યા:—

મહાસ્વમે માયાનુત્તજનિજરામ્ભુ ગહને ।

બ્રમન્તં ક્લીશ્યન્તં બહુલતરતાપૈર-દિનમ્ ॥

અ-દ્ધકારવ્યાઘ્રવ્યાથેતામેમમત્યન્ત-પયા ।

પ્રબોધ્ય પ્રસ્થાપાત્પ્રાપ્તવાલ્મીકિ ગુરો ॥

હે સદ્ગુરો ! માયારચિત જન્મજરામૃત્યુના ગહવરવન વિષે અજ્ઞાનિઓએ નામ માત્ર કલ્પેલી જાત્ર નામવાળી, પરંતુ વાસ્તવથી મહાદીર્ઘ સ્વભાવસ્થામાં બ્રમણ કરનાર, અને પ્રતિદિન-અલર્નિશ-આધ્યાત્મિકાદિ વિવિધ દુઃખોવડે કલેશ પામતા, તથા જન્મજરાદિવૃક્ષો-વાળા મહાસ્વામિક વનમાં અલકારાદિરૂપ વ્યાઘ્રોવડે પીડિત એવા, આ પ્રત્યક્ષતાવડે સન્મુખ અવસ્થિત થયેલા-અર્થાત્ આપશ્રીના ચરણકમલોના શરણનું અવલમ્બન કરેલા મ્હને કેવળ અત્યંત કંઈણાવડે મહામોહમયી દીર્ઘનિદ્રાથી જાગ્રત્ કરીને, નિરતિશય રક્ષણ કરનાર આપશ્રી થયા છો તાત્પર્ય કે:-આપ શ્રીગુરુપરમાત્માએ કૃપાદષ્ટિવડે સંસારદાવાનલથી મહાઈ અલનત રક્ષણ કર્યું છે; તેજ આ આપશ્રીનો મહારા ઉપર મહાન્ ઉપકાર છે.

અહો નુ રૂપવન્નનં રાજગજાલલયઃ ।

ત્વત્પ્રસાદાત્પ્ર-હોઽસ્મિ સૂર્યસન્નાદેવા-જમ્ ॥

પ્રાપ્તેરસ્તં ગતા નૂનં મિ-ત્રેકા શરદોવ મે ।

સંશાન્તાશ્ચિલ સન્દેહશ્ચરણેષુ નતોઽસ્મિ તે ॥

અહો આશ્ચર્ય !!! હે ભગવન્ ! મહારો અજ્ઞાનરૂપ મહા નિશ્ચય પૂર્ણરીતે ક્ષય પામ્યો છે. જેમ સૂર્યના સંગથી કમલ પ્રકુલ્લ થાય છે-ખીલે છે, તેમ આપશ્રીના કૃપાપ્રસાદથી હું પ્રભુલ્લ થયોછું. જેમ શરદ્ ઋતુવિષે હિમ નિવર્ત થાય છે, તેમ મહારી ભ્રાન્તિ નિશ્ચય અસ્ત પામી છે; હવે મહારા સમસ્ત સંદેહ સમ્યક્ શાંત થઈ ગયા છે; હું આપના ચરણોમાં વારંવાર સાષ્ટાંગદંડવત્પ્રણામ કરું છું.

ધન્યોઽહં કૃત-ત્પાઽહં વિ-ત્તાઽહં ભવમ્ભાત્ ।

ચિદાનન્દ-સ્વ-રૂપાઽહં પૂર્ણોઽહં ત્વદ-પ્રેમાત્ ॥

હે પ્રેમા ! આપના અનુગ્રહથી હું નિષ્કામ પુણ્યવાન છું, અને સંસાર દુઃખના કારણ બૃત્ત ગ્રાહથી હું અત્યંત મુક્ત છું, જેથી હું કૃતાર્થ પણી છું; અર્થાત્ સંપાદનીય આત્મજ્ઞાનને આપની કૃપાથી મેં સંપાદન કર્યું પણી છે; તથા આપનીજ કૃપાથી હું જ્ઞાનસ્વરૂપ અને આનન્દસ્વરૂપ છું; તેમ હું પરિપૂર્ણ તમ છું.

બ્રહ્મા .મતન્મયિ ભાતિ વિશ્વં ।

શ્રીસ-ગુરાઽયે ભવતાં પ્રસા-ત્ ॥

ક્લેશાદિદસ્યો સ્વ-સ્વાભેદાત-

સ્તે દુઃખાદેવાં પ્રણતોઽસ્મિ નેત્ય- ॥

હે શ્રીસદ્ગુરો ! આપના કૃપાપ્રસાદથી ‘ હું બ્રહ્મસ્વરૂપ છું ’ એવો મને અપરાધ અનુભવ થયો છે, અને તેથી આ નામ રૂપાત્મક ક્રિયાવાળું વિકારી જગત્ મહારા વિષે વિવર્તરૂપે જાણે છે; મહારાથી ભિન્ન આ દશ્યમાન જગત્ ત્રણકાલમાં છે જ નહિ. હે આધ્યાત્મિકાદિત્રિવિધદુઃખયુક્ત સંસારના જન્મજરામરણાદિ કલેશાદિના શત્રુ ! હે આત્મ-સુખરૂપ સમુદ્રના દાતા ! ત્વમારા યુગલ ચરણકમલોને હું નિત્ય નિરંતર પ્રણામ કરું છું.

ઈત્યાદિ સ્વાત્માનુભવ અને ભક્તિમિશ્રિતવાક્યોથી આર્દ્રહૃદયપૂર્વક સ્તુતિ કરતા છતાં શ્રીસ્વામિજી મહારાજની સેવામાં ઘણા વર્ષસુધી તે ચિદાનન્દજી નિવાસ કરવા લાગ્યા. આ સર્વ આપણા ગુરૂર્વય શ્રીસ્વામિજી મહારાજના અનુગ્રહનુંજ પરિણામ ! ! !

શ્રીસ્વામિજી જનકીદાસજી મહારાજ, સ્વામી ચિદાનન્દજીને સાથે ભેઠને નડીઆદથી ઉમરેઠ શ્રીસંતરામમહારાજના મંદિરમાં પધાર્યા; ત્યાં શ્રીસંતરામમહારાજની ગાદીના મહંતશ્રી મગનીરામજી મહારાજનો તથા સાધુ ચેતનદાસજી મહારાજ (હાલના ઉમરેઠની શ્રીસંતરામ મહારાજની ગાદીના મહંતશ્રી) નો સમાગમ થયો. ત્યાંથી શ્રીરણુછોડજી મહારાજની નગરીમાં (ડોકિરમાં) પધાર્યા. અહીં શ્રીલાલદાસજી મહારાજનો તથા પરમ વૈષ્ણવ હરિદાસજી મહારાજનો સમાગમ થયો. આટલો આટલો પ્રવાસ કરવામાં પણી મહારાજ અહિંસા નિયમનો લેશમાત્ર પણી ત્યાગ કરતા નહોતા. બળધગાડીમાં કે રેલગાડીમાં વા ઘોડા આદિ કાઠપણી વાહનપર મહારાજ બેસતા નથી. પગે ચાલીનેજ બધી મુસાફરી કરતા. મોટી વયે-વૃદ્ધવયે-જ્યારે મહારાજનું શરીર અશક્ત-શીથીલ-ચયું, ત્યારેપણી ઘણાવખતસુધી લોકોનો આગ્રહ હોવા છતાં પણી મહારાજે તેમના અહિંસાવ્રતને જરાપણી હીસો કર્યો નહિ. મહારાજશ્રી તથા ચિદાનન્દજી હવે બાદરણ, બોરસદ, પેટલાદ, નડીઆદ, કપડવણજ, પાદરા, શેરખી વગેરે સ્થલોવિષે ગયા. ત્યાં સાથમાં પરમપૂજ્ય સ્વામિજી શ્રીજગત્પુરીજી મહારાજ તથા સંત હીરાપુરીજી અને મહાત્મા આનંદપુરીજી પણી હતા. મહારાજશ્રી કથા કરતા. પાદરા વગેરે કેટલેકસ્થળે ચિદાનન્દજી પાસે વર્ણાશ્રમેના ધર્મ સંબંધી વ્યાખ્યાન પણી કરાવ્યા હતાં. મહારાજશ્રીની ચિદાનન્દજી ઉપર કૃપા ઘણીજ હતી ઘણો વખત તેમને સાથે રાખેલા; ઘણા કાર્યોમાં તેમને પ્રેરેલા. જ્યારે જ્યારે જરૂર પડતી ત્યારે, અને ખાસ કરીને માંદગીના પ્રસંગે સ્વામીચિદાનન્દજીને પોતાની સાથેજ સેવામાં રાખતા. સ્વામિજીની સાથે તેમનો પત્ર વ્યવહાર પણી હતા.

વિદ્યાપાત્ર શિષ્ય અને વિદ્યાગુરુ વચ્ચેનો સંબંધ, આ બંનેની વચ્ચે ધણેજ ઉત્તમ હતો. ગુરુશિષ્ય વચ્ચેના ઉત્તમ સંબંધનું અને ગુરુમહારાજની અત્યુત્તમ કૃપાનું દિગ્દર્શન કરાવવું ઉચિત સમજી શ્રીસ્વામિજી મહારાજે શિષ્ય ઉપર પ્રેરેલા અનુગ્રહ પત્રોની થોડીક નોંધ લેઈશું.

સને ૧૯૧૭ ના નવેમ્બર માસની આખરમાં શ્રીસ્વામિજી મહારાજને પેટલાદમાં કંઈ જવરાદિકનો ઉપદ્રવ શરૂ થતાં શરીર અત્યંત અશક્ત થઈ પાદાદિ અવયવોપર સોજા આવ્યા; ત્યારે ચિદાનંદજી રજપૂતાનામાં કોટાસ્ટેટના એકાઉન્ટન્ટ જનરલ બાબુ ચૂનીલાલજીને ત્યાં હતા ત્યાં શ્રીસ્વામિજીમહારાજે તાર અને પત્ર ઉપરા ઉપરી મોકલી તેમને સેવામાં બોલાવ્યા હતા આ સમયે સ્વામિજી શ્રીજગત્પુરીજી મહારાજ તથા સંત હીરાપુરીજી તથા મહાત્મા આનંદપુરીજી અને નારના રામાનંદી સાધુ રામદાસજી વગેરે સ્વામિજીશ્રીની સેવામાં હાજર હતા.

સ્વામિજી શ્રીજનકીદાસજી મહારાજે સ્વામિજી ચિદાનંદજીને બોલાવવા કરાવેલો તાર:-

28—12—17

Swamiji Chidanandji.

C/o Shukla Chunilal Tribhovandas.

Account General.

Kotah.

Come Soon Jankidasji Sick.

Naranbhai Keshavlal. Petlad.

સ્વામિજી શ્રીજનકીદાસજી મહારાજે સ્વામીશ્રી ચિદાનંદજી ઉપર લખાવેલો પત્ર:-*

THE PETLAD TURKEY RED DYE WORKS.

Parikh Naranbhai Keshavlal.

ધી પેટલાદ ટરકી રેડ ડાય વર્ક્સ.

પરીક્ષ. નારણભાઈ કેશવલાલ.

પેટલાદ, તા. ૨૮-૧૨-૧૯૧૭

પૂજ્ય સ્વામી શ્રીચિદાનંદજી મહારાજ, મુ. કોટા.

પૂજ્ય સ્વામીશ્રી જનકીદાસજી મહારાજની તબીયત હાલ ધણી બીમાર છે. તેથી તેઓશ્રી આપને અત્રે બોલાવે છે. આજરોજ આપને તાર કર્યો છે કે સ્વામીશ્રીની તબીયત નરમ છે માટે આપ અત્રે તરત આવો. અમેએ પરમ દિવસે પાદરા કાગળ લખ્યો હતો. ત્યાંથી નાથાલાલનો કાગળ આવવાથી આજરોજ આપને કોટા કાગળ લખ્યો છે. તાર અમારો મળ્યો હશે. ના મળ્યો હોય તો આ કાગળ વાંચી તરત આ તરફ આવશો. સ્વામીશ્રીની ઈચ્છા છે તેથી આપ આ તરફ અત્રે તરત આવશો. કામકાજ લખશો.

દા. ચંદુલાલના

સાષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામ સ્વીકારશો.

*શ્રીસ્વામિજી મહારાજે સ્વામીશ્રી ચિદાનંદજી ઉપર તથા અન્ય લક્ષ્મણના ઉપર મોકલેલા પત્રો અને તેના પ્રત્યુત્તરો વગેરેનો, તથા શ્રીમહારાજે ન્યાં ન્યાં પંડિત, મહાત્મા, કવિઓ સાથે જ્ઞાનગોષ્ઠી, શાસ્ત્ર વિનોદ કરેલો છે તેનો મોટો મંત્રક કેટલેક અંશે થયો છે ને થશે, તે પ્રભુઈઆએ શ્રીસ્વામિજી મહારાજના વિરતૂત જીવનચરિત્રમાં લખવા અભિલાષા છે.

આપણા ગુરૂવર્ય મહારાજશ્રીની આ બધી અત્યુત્તમ કૃપાને લેખનેજ તેઓશ્રીની અંતિમ ઉત્તરક્રિયા-પોડશી-ચરણપાદુકાસ્થાપન ઇત્યાદિ ક્રિયા પણ સ્વામિજી શ્રીચિદાનંદજીને હાથેજ નડીઆદમાં શ્રીસંતરામમહારાજના મંદિરમાં સમાધિસ્થાન ઉપર થઇ. હી હી આશ્ચર્ય !!! મહત્પુરૂષોનો પ્રભાવ અને તેઓએ અનુગ્રહ અવર્ણનીયજ હોય છે. અહો ! પાત્રીભૂત શિષ્યપર શ્રીસ્વામિજીમહારાજનો કેટલો બારે અનુગ્રહ ! અને તે ગુરૂશિષ્ય વચ્ચે કેવો ઉત્તમ સંબંધ !! તે પાઠકગણો પોતાના શ્રેયને વાસ્તે જરૂર લક્ષ્યમાં લેશેજ !!!

શેરખીની શ્રીરવિભાણુ મહારાજના સંપ્રદાયની ગાદીના વર્તમાનકાલીય મહંત શ્રીરાધવ-પ્રસાદજી મહારાજ પોતાની કુમારઅવસ્થામાં શ્રીસ્વામિજીમહારાજની સંનિધિમાં વિદ્યાભ્યાસ કરવા રહેલા હતા. તેઓએ યથાવિધિપ્રમાણે શ્રીગુરૂસેવાકરી શાસ્ત્રોનું અધ્યયન કેટલાક સમય સુધી કર્યું; પશ્ચાત્ તેઓના ગુરૂમહારાજ મહંત શ્રીરાધિકાદાસજી મહારાજની શારીરિક પ્રકૃતિ શીથીલ થવાથી તેઓ શ્રીસ્વામિજીમહારાજની સેવામાંથી આજ્ઞા લેઈ પોતાના ગુરૂસ્થાનમાં ગયા. તેઓ તેમના ગુરૂજીમહારાજની મુક્તાવસ્થાબાદ શ્રીરવિભાણુ મહારાજની ગાદીના અધિપતિ થઈ વર્તમાનકાલમાં લુહાણા-ભાટિયા-કામના પ્રશંસનીય ઉપદેષ્ટા-આચાર્ય-થયા છે. અહો ! આ સર્વમહત્તા શ્રીમહારાજની હાઈકૃપાનુંજ પરિણામ !!! આવીજ રીતે શ્રીમહારાજના ચરણકમલોમાં રહી કેટલાક સંત, સાધુ, મહાત્મા, બ્રાહ્મણો, વિદ્યા સંપાદન કરી ઉન્નતિને શિખરે પહોંચેલા છે, તેઓનું યથાવત્ વિવેચન પ્રભુ અવસર આપશે તો શ્રીગુરૂપરમાત્માની કૃપાથી શ્રીસ્વામિજીમહારાજના વિસ્તૃતજીવનચરિત્રમાં લખવા ઉત્સાહ રાખું છું.

સંવત્ ૧૯૫૬ની સાલમાં સ્વામિજી શ્રીજગત્પુરીમહારાજને તથા શ્રીસંતરામમહારાજના સાધુ જીગતરામજીને લેખને શ્રીસ્વામિજીમહારાજ શેરખીથી આંકલાવ ગોપીશ્વર તલાવપર શ્રીરણછોડજીના મંદિરમાં પધાર્યા, તે સમયે ગામવાસી વેદાન્તાભિલાષી મંડળીએ મહારાજશ્રીની એટલી તો પ્રેમથી સેવા ઉઠાવી હતી કે તે અઘાપિપર્યન્ત અતિ સ્મરણીય છે. શ્રીસ્વામિજીમહારાજે પણ વર્ણાશ્રમના ધર્મકર્મોપર તથા સસંગ માહાત્મ્ય અને વેદાન્તવિષય ઉપર કેટલાક દિવસો સુધી એવું તો વિવેચન કર્યું કે સર્વે શ્રોતાગણોના હૃદયમાં તેની સચોટ છાપપડી હતી; જેથી તેઓ સર્વે સ્વાત્મનિષ્ઠતા સંપાદન કરી કૃતકૃત્ય થયા છે. વળી સંવત્ ૧૯૬૫ની સાલમાં શ્રીમહારાજ ભાદરણથી આંકલાવ પટલ નાથાભાઈ સુણાવાના બંગલામાં (ખેતરમાં) વિરાજમાન થયા તે સમયે બ્રહ્મનિષ્ઠ પુરાણી મહાશંકરભાઈએ બ્રહ્મસૂત્રનાં અને શ્રીમદ્ ભાગવતનાં તથા વિવેકચૂડામણિનાં વચનો વિષે સ્થૂલદૃષ્ટિથી જણાવેલા વિરોધ પ્રદર્શિત કરી શ્રીસ્વામિજી મહારાજ પાસે તેનો સમન્વય કરાવ્યો હતો; તે સમયે અધિકારી શ્રોતાઓને તો એટલો હર્ષાનંદ થયો હતો કે તેનું વર્ણન અનિર્વચનીયજ છે. મધુર હિતકારી માપવાળાં અને સત્યવચનોથી તથા યુક્તિપ્રયુક્તિથી શ્રોતાગણોને જેમ હૃદયમાં ઈસે તેમ સરલતાથી સમજાવવાના મહારાજશ્રીના અલૌકિક પ્રભાવથી યોગ્ય શ્રોતાઓ પોતાની સ્વાત્મનિષ્ઠતાને દઢ કરી કૃતાર્થતા માનવા લાગ્યા. ફરીથી શ્રીસ્વામિજી મહારાજ તથા સંત હીરાપુરીજી બન્ને સંવત્ ૧૯૬૭ની સાલમાં આંકલાવ સુણાવાને બંગલે બિરાજ્યા, તે સમયે સ્વામિજી ચિદાનંદજીને વડોદરેથી બોલાવવામાં આવ્યા હતા. મહારાજશ્રીએ કેટલાક દિવસ વેદાન્ત શ્રવણ કરાવી દુર્બલનોનો પરિત્યાગ કરાવી લોકોને અતિ ઉપકાર કર્યો હતો.

પછી ત્રણે મહાત્માઓ ગામ પાદશ હકર નાચાભાઈ આચારામની ધર્મશાળામાં ચાતુર્માસ કરવા ગયા હતા.*

ઇન્દ્રિયનિગ્રહી મહારાજનામાં સંયમ ધણો હતો. આટલા બધા પ્રદેશોમાં વિચર્યા, આટલા શિષ્યોમાં બળ્યા છતાં પોતાના આયુષ્યનું, કુળનું, જાતિનું, કે પૂર્વાશ્રમનું કંઈપણ જતાંત કાઢતે કહેલુંજ નહિ. વિશેષ વ્યવહારની ચર્તાપણ કાંઈ સાથે કરેલી નહિ. શ્રીસ્વામિજી મહારાજ વિવેક, વૈરાગ્ય, શમ, દમ, શાંતિ, તિતિક્ષા, બ્રહ્મચર્ય, અહિંસાદિ સમસ્ત દૈવીગુણોની સાક્ષાત્ અદ્વિતીય મૂર્તિજ હતા. મહારાજશ્રીનો દેખાવ પણ તેટલોજ પ્રભાવવાળો દેહકર્મો હતો. તેમનું તેજ પણ તેવુંજ શુદ્ધ-અપ્રતિહત-જળવાળું કાંતિ આકર્ષક, સંયમ અન્નયમી પમાડે એવો, પોતે મિતાહારી અને નિયમાવધ્નશ્રી હતા. યોગ તપશ્ચર્યા બ્રહ્મવિદ્યા-સેવન એજ એમનાં નિત્ય કર્મ હતાં. ખોરાક તદન સાત્ત્વિક, બોલવું મધુર અને સંસ્કારવાળું, તેમ નિદ્રાપણ તેટલીજ સ્વચ્છ હતી. મહારાજશ્રીના ઉપદેશ સામાન્યધર્મ પરજ થતા. વેદાન્ત કેસરી શ્રીશાંકરમતના સિદ્ધાંતોજ પોતે માનતા; અને શિખવતા. દર્શનાર્થે આવનાર ભક્તોને તે જે ઉપદેશ આપતા તે સચોટ નિવડતો. કાંઈ બાળકનું પણ અપમાન કે તિરસ્કાર કરતા નહિ. ઉપદેશ કરતાં પોતાના આચરણથીજ સૌને ગુરુભાવ ઉપદેશ સમજાવતા. મહારાજની સ્મૃતિ પણ તીવ્ર છેવટ સુધી હતી. એકવાર માણસને જોયો કે પછી તેનો ફરીથી પરિચય કરાવવાની જરૂર રહેતી નહિ. એક ભક્ત બાળક પણ જાય તો તેની પાસેથી તેસ્થળના બધા ભક્તોની કુશળતા મહારાજ પૂછી લેતા. મહારાજનો બાળકો પ્રત્યે, સ્ત્રીઓ પ્રત્યે, વિધવાપ્રત્યે, અને સામાન્ય પુરૂષો પ્રત્યે જે ઉપદેશ થતો તે, તથા દુર્ગ્ગસનનો નિષેધ કરતા તે, સ્મરણમાં લાવી સ્વામિજી શ્રીચિદાનંદજી મહારાજના શબ્દોમાં કહીએ તો:—

‘ માતૃદેવો ભવ । પિતૃદેવો ભવ । આચાર્યદેવો ભવ । અતિથિદેવો ભવ ॥ ’તૈ૦૩૫૦॥

માતા દેવવત્ પૂજા કરવાને યોગ્ય છે જેને એવો તું થા. પિતા દેવતુલ્ય પૂજાકરવાને યોગ્ય છે જેને એવો તું થા. આચાર્ય—સદ્ગુરુ—દેવની પેઠે પૂજવાને યોગ્ય છે જેને એવો તું થા. અતિથિ દેવસમાન પૂજ્ય છે જેને એવો તું થા. અર્થાત્ એ સર્વનું દેવજીવિતી તું નિત્ય પૂજન-સેવન-કર.

‘ માતા ગંગા સમં તીર્થ પિતા પુષ્કરમેવ ચ । ગુરુઃ કેદારસમં તીર્થ માતા તીર્થ

પુનઃ પુનઃ ॥ ’ માતા ગંગાજી સમાન પુણ્યતીર્થ છે; અર્થાત્ ગંગાજીના જળથી સ્નાન પાન આચમન માર્જન કરતાં જેટલું પુણ્ય ઉદય થાય છે, અને પાપો નષ્ટ થાય છે; તેટલુંજ ફળ માતૃશ્રીની સેવાભક્તિ પૂજા કરવાથી થાય છે. પિતા પુષ્કરરાજ સમાન તીર્થ છે; અર્થાત્ પિતાશ્રીની સેવાભક્તિ પૂજા કરવાથી પુષ્કરરાજ તીર્થની યાત્રાનું ફળ મળે છે. શ્રીગુરુ કેદારેશ્વર તુલ્ય તીર્થ છે; અર્થાત્ હિમાલય પર્વતમાં રહેલા જ્યોતિર્લિંગસ્વરૂપ શ્રીકેદારેશ્વર મહાદેવની યાત્રાનું-પૂજન અર્ચન સેવાનું-ફળ શ્રીસદ્ગુરુની પૂજા અર્ચા સેવાભક્તિ કરવાથી ઘેર બેઠાં સુખપૂર્વક સંપાદન કરાય છે. વળી માતૃશ્રીએ તો ઘણા ઉપકાર કરેલા છે, તેથી તેઓ તો વારંવાર તીર્થરૂપ હોવાથી નિત્યનિરંતર સેવા કરવાને યોગ્યજ છે.

* શ્રી સ્વામિજી મહારાજે કરેલાં ચાતુર્માસીના ગામોમાં તથા અન્ય વિચરેલા ગામોમાં કથેલો ઉપદેશ, અને યોગ્ય પાત્રોને વિદ્યાદાનથી કરેલો ઉપકાર, તે ગામવાર વ્યક્તિવાર મહારાજશ્રીના વિરતૃત જીવનજીવિતમાં નોંધવામાં આવશે.

‘ પિતૃભક્તિં વિના કિંચિદ્ભવ્યતે ભુવિ નો નરૈઃ । લક્ષ્મીનારાયણાવેતૌ પિતરૌ ચિન્ત-
યામ્યહમ્ ॥ ’ જૈમિનિ અશ્વમેધેન્ ચન્દ્રહાસ૦ ॥ માતા પિતાની સેવા ભક્તિવિના પૃથ્વી
વિષે લેશ માત્ર પણ શુભફળ મનુષ્યોએ સંપાદન કરી શકાતું નથી; કેમકે એ માતાપિતા બન્ને
લક્ષ્મીજી અને નારાયણ રૂપ છે; તેથી હું અહર્નિશ તેઓનું સેવન ચિંતવન કરું છું

‘ અભિવાદનશીલશ્ચ નિત્યં વૃદ્ધોપસેવિનઃ । ચત્વારિ તસ્ય વર્દન્તે આયુર્વિદ્યા યશો
બલમ્ ॥ ’ મનુ૦ ॥ જે બાળક નિત્ય નિરંતર માતા પિતા ગુરૂ આદિ વૃદ્ધ જનોનું સેવન
કરે છે; અને જેનો નિત્ય વૃદ્ધોને નમસ્કાર કરવાનો સ્વભાવ છે, તેનાં આયુષ્ય, વિદ્યા યશ,
અને બળ, આ ચાર વૃદ્ધોને પામે છે.

‘ આયુઃ પુમાન્યશઃ સ્વર્ગ કીર્તિં પુષ્ટિં બલં શ્રિયં । પશું સુખં ધનં ધાન્યં પ્રાપ્નુયાત્પિ-
તૃવન્દનાત્ ॥ ’ માતા પિતાને નિત્ય ભક્તિપૂર્વક પ્રણામ કરવાથી મનુષ્ય આયુષ્ય, યશ,
સ્વર્ગ, કીર્તિ, પુષ્ટિ, બલ, વિદ્યાલક્ષ્મી, પશુ, સુખ, ધન, અને ધાન્યાદિકને પ્રાપ્ત થાય છે.

દત્યાદિ શ્રુતિરમૃતિ વાક્યોથી માતા પિતા ગુરૂની ભક્તિ સેવા કરવાનો, અને તેઓને
નમસ્કાર કરવાનો ઉપદેશ બાળકોને કરતા તથા ખીડી તમાકુ ગાંબદિ દુર્વ્યસનો નહિ
કરવાનો સદુપદેશ પણ નીચેનાં વાક્યોથી તેમજ અનેક યુક્તિ પ્રયુક્તિથી કરતા હતા.

‘ યસ્તુ મૃજ્જીં તમાસ્તું ચ મદ્યં પીત્વા કલૌ યુગે । કરોતિ સુકૃતં યદ્યત્તત્સર્વં
મસ્મસાન્નવેત્ ॥ ’ જે મનુષ્ય કલિયુગમાં ભાંગ તમાકુ અને મદિરાપાનાદિનું વ્યસન કરીને
જે જે સુકૃત-શુભકર્મ-કરે છે, તે તે સર્વે બળીને ભસ્મ થઈ જાય છે; અર્થાત્ તે કર્મોનું
ફળ તેને મળતું નથી.

‘ શઙ્કરો માં પ્રગૃહ્ણતિ કથં ત્યજસિ ગર્દભ । નરો ગર્દભતાં યાતિ ગર્દભસ્ય ચ કા કથા ॥ ’
એક ગધેડો કોઈ જંગલમાં પોતાના ઉદરપોષણાર્થે ફરતો ફરતો ધાસ ચરતો હતો. ચરતાં
ચરતાં એક સ્થળે ત્યાં ભાંગના છોડ અતિ સુંદર ખીડી રહેલા હતા ત્યાં આવ્યો ચરતાં
ભાંગનો છોડ નજીક આવવાથી પોતાનું મુખ ઉલટાવીને ખીજી તરફ ચરવા માંડ્યું; ત્યારે
ભાંગ શ્લોકનો પૂર્વાર્ધ બોલી:- ‘ હે ગર્દભ ! શ્રીશંકર મ્હને ગ્રહણ કરે છે, તો તું શામાટે
મ્હારો અનાદર કરે છે-ત્યાગ કરે છે ? ’ ગધેડો બોલ્યો:- ‘ હે ભાંગ ! શ્રીમહાદેવજી તો મહા
સમર્થ છે; વળી જગતના નિયંતા-મહેશ્વર-છે; તેમણે તો હજારો વિધનું પણ પાન કર્યું
હતું. મ્હારાથી તેઓના બરાબરી ન થવાય, અને તેમના જેવું કાર્ય પણ ન કરાય મહત્પુરૂષો
કરે તે કરવાનું નથી; પણ મહાપુરૂષો જે જે આજ્ઞાઓ કરે તે પ્રમાણે વર્તવાનું છે. ઈશ્વરે
અને ઈશ્વરતુલ્ય એવા સત્પુરૂષોએ શાસ્ત્રોમાં જે જે આજ્ઞાઓ કરી છે, તે તે વિધિ નિષેધાદિ
વચનોનું પાલન કરી શ્રેયઃ સાધવાનું છે. હે ભાંગ ! હું ત્હારા ગુણ-પ્રભાવ-ને સારી પેઠે
જાણું છું; તથા ત્હારા ભક્તોને શું ફળ થાય છે, તે પણ શાસ્ત્રદ્વારા મેં મ્હારા પાલકના
ગૃહ આગળ એક વિદ્વાન્ના મુખથી શ્રવણ કરેલું છે કે:- (અહીં શ્લોકનો ઉત્તરાર્ધ ગધેડો
બોલ્યો:-) હે ભાંગ ! ‘ ત્હારી ઉપાસના કરનારા મનુષ્ય દુર્લભ મનુષ્ય દેહને છોડી અંત્યે
ગધાડાના દેહને પામે છે; ’ તો હું તો સાક્ષાત્ ગર્દભજી છું; હવે કદાચ હું ત્હારું ભક્ષણ
કરું તો ‘ મ્હારી-ગધાડાની-શી ગતિ થાય ? ’ અર્થાત્ મહા અધોગતિને પામું; માટે હે

ધર્મનાશક ભાંગ ! હું ત્હારાથી ઉપરામ પામેલો છું. મેં ત્હારો અનાદર યોગ્યજ કર્યો છે. આમ ગધાદું પણ જ્યારે ભાંગથી ઉપરામ થઇ તેને ખાતું નથી, તો ઉત્તમ મનુષ્ય જન્મ પામેલા જીવોએ તો તેનું ગ્રહણ કેમ થાય ? અર્થાત્ પ્રાણીતે પણ ન જ થાય.

‘ઇપાસતે તમાસ્તુ વૈ કલૌ નારદ યે નરાઃ । ક્ષીણપુણ્યાઃ પતિષ્યાન્તિ મહારૌરવ સંઘકેા ।’
 ક્ષત્રા કહે છે: હે નારદ ! કલિયુગમાં જે નરો તમાકુને ઉપાસે છે, અર્થાત્ તમાકુને ખાય છે. પીયે છે, સુંઘે છે, દાંતે ધસે છે. ઇત્યાદિ ઉપયોગ કરે છે, તેઓ તેના ઉપાસનથી પુણ્ય ક્ષીણ થઇ ગયેલા છતાં અંતે મહા રૌરવનામા નરકમાં પડશે.

‘દારિદ્ર્યશીલોઽપિ નરસ્તમાસ્તુ નૈવ મુશ્ચતિ । નિવારિતોઽપિ માર્જારસ્તમાસ્તુ નૈવ મુશ્ચતિ ॥’ સુમાણિત ૦ ॥ જેમ હાંકતાં છતાં પણ બિલાડો (ત આસ્તુ) તે ઉઢરને ત્યજતો નથીજ; તેમ દરિદ્રી મનુષ્ય પાસમાં પૈસા નથી તો પણ તમાકુને છોડતોજ નથી. અંતે મહાદુઃખી થાય છે.

‘ ન સ્વાદુ નૌષધમિદં ન ચ વા સુગન્ધિ, નાક્ષિપ્રિયં કિમપિ શુક્તતમાસ્તુ ચૂર્ણમ્ ।
 કિશ્ચાક્ષિરોગ જનકં ચ તદસ્ય ભોગે, બીજં નૃણાં ન હિ ન હિ વ્યસનં વિનાઽન્યત્ ॥’
 સુમાણિત ૦ માણ્ડા ૦ ॥ આ શુષ્ક તમાકુનું ચૂર્ણ-છીંકણી-કોઇ સ્વાદવાળું નથી; તેમ કોઈ ઔષધરૂપ નથી, તથા તેમાં સુગંધિપણુ નથી; અને ચક્ષુને પ્રિયપણુ નથી; કેવળ ચક્ષુના રોગોને ઉત્પન્ન કરનારજ છે. તે આ તમાકુના ચૂર્ણના ઉપભોગમાં મનુષ્યોને દુઃખવિના અન્ય કાંઈ કારણજ નથી. અર્થાત્ તે તમાકુનો વા ચૂર્ણનો (છીંકણીનો) ઉપયોગ કરવાથી મનુષ્યોને માત્ર દુઃખ દુઃખને દુઃખજ ઉદ્ભવે છે; માટે બુદ્ધિમાન જનોએ તો સર્વ પ્રકારથી તેનો પરિત્યાગજ કરવો ઉચિત છે.

દુકામાં હત્યા ધણી, તેથી ધણો વટાળ;
 ચોખ્ખે મોઠે ચાટવી, લાખો જણની લાળ.
 ધન દેના ધૂંત્રા લેના, તનકું દેના તાપ;
 તમાકુના ભોગી ભયા, એહી પૂર્વકા પાપ.
 પવિત્ર મુખ મંદિર જુઓ, જગપતિ નામ જપાય;
 ખાય તમાકુ તે થકા, અતિ ઘણું ગંધાય.
 હૃદયકમલમાં હરિ બિરાજે, જગપતિ સુંદર શ્યામ;
 દુર્બંસનીકું દયા નહિ, આઃખાળ્યાં ભગવદ્ધામ.
 દેહમંદિરમાં દેવ બિરાજે, પ્રેમ નેમ કરી ભાળો;
 દુર્બંસની જન દયા કરો, ત્હમે હરિ મંદિર મત ખાળો.

તમાકુ ખાવાથી, પીવાથી, સુંઘવાથી, કે દાંતે ધસવાથી, અર્થાત્ તમાકુ હરકોઇ પ્રકારે સેવન કરવાથી દાંતમાં સળો પડે છે; અડચી વધે છે; પેટમાં દુઃખાવો, ચક્કર, માથામાં શૂળ, આંખમાં ગરમાઈ, મોંની શીકાશ, પગે સોજા, અશક્તિ, ચીચી થતો અવાજ, ભય, ભયંકર સ્વપ્નો, ઉઘમાંથી ચમકી ઉડવું, ફેફસે, માનસિક શક્તિની નબળાઈ, ચીડીઓ સ્વભાવ, કામમાં પ્રમાદ, ઉદાસીનતા, પ્રમેહ, ધાતુનો નાશ, જિહ્વા ચામડી આદિ જ્ઞાનેન્દ્રિયોની શક્તિનો અભાવ, નાસુર, શરીરનો શીકા ચેહેરો, મગજની શક્તિનું નાશ થવું, સમજશક્તિ

અને સ્મૃતિનું ઘટવું, બુદ્ધિનો નાશ, આળસ વગેરે અનન્ત ભયંકર દુઃખો ઉત્પન્ન થાય છે. આત્માવસ્થામાં ખીડી પીવાથી કામળ કાળજી બળી જાય છે, અને ચાંદી પડે છે; ધાતુ ફાટીજાય છે; હોઠ કાલા પડી જાય છે, અને કોઈ કોઈને શ્વેત કોડ પશુ થાય છે. વળી સુસ્તી વધે છે; વિદ્યા આવડતી નથી; ધર્મથી બ્રહ્મ થવાય છે; હલકી જાતના લોકો પાસે તમાકુ કુંકારવામાં આવવાથી વટાળ તો મહા ભારે છે; ચેપી રોગના ઉપદ્રવ વધારવામાં તમાકુ મહાદેવી છે. ઈત્યાદિ ઈત્યાદિ દોષવાળી તમાકુ હોવાથી એ દેવીનું તથા તેની સખીઓ ભાંગ માન્ય, અને તેના ચાર ગાંભે દારૂ આદિ માદક વસ્તુનું સેવન-ઉપાસન-કદાપિ પશુ કરવું નહિ.

શ્રીસ્વામિજી મહારાજ, દર્શનાર્થે આવેલા સ્ત્રી વર્ગને પશુ:—

‘શંકરાદપિ વિષ્ણોર્વા પતિરેવાધિકઃ સ્ત્રિયઃ ॥’ સ્મૃતિઃ ॥ સ્ત્રીઓને શંકરથી તેમ વિષ્ણુથી પતિજ અધિક છે.

‘एतद्वा परमं नार्याः कार्यं लोके सनातनं । प्राणानपि परित्यज्य यद्भर्तृहित माचरेत् ॥’ મહાભારતઃ ॥ નારીઓને પ્રસારમાં આ પ્રસિદ્ધ શ્રેષ્ઠ સનાતન કાર્ય કરવાને યોગ્ય છે; તે એકે:—પ્રાણોનો પરિત્યાગ કરીને પશુ પોતાના પતિનું હિત આચરવું.

‘दरिद्रं व्याधितं मूर्खं भर्तारं या न मन्यते । सा मृता जायते व्याली विधवा च पुनः पुनः ॥’ યાજ્ઞવલ્ક્યઃ ॥ દરિદ્રી, રોગી; વા મૂર્ખ, ગમે તેવો પોતાનો સ્વામી હોય, તોપણ તેને જે સ્ત્રી પૂજ્ય ભાવથી માનતી નથી, તે સેવા પૂજા કરતી નથી; તે સ્ત્રી મૂવા પછી અનેક જન્મોમાં વારંવાર વિધવા થઈને અંતે સર્પણીનો જન્મ લે છે.

‘पतिर्हि देवो नारीणां पतिर्वन्धुः पतिर्गतिः ॥’ સ્ત્રીઓને પતિજ પ્રસિદ્ધ દેવ છે, પતિજ અંધુ છે ને પતિની સેવા, પૂજા, આજ્ઞાપાલન જ મુક્તિનું દારૂ છે.

‘तीर्थस्नानार्थिनी नारी पतिपादोदकं पिबेत् ॥’ મૃગ્યુભારતીયકર્મવિપાકેઃ ॥ તીર્થસ્નાનની ઈચ્છાવાળી સ્ત્રી પોતાના પતિનું ચરણામૃત પાન કરે. અર્થાત્ પતિના ચરણ-કમલો ઘોષ ચંદનાદિકથી પૂજન નમસ્કાર કરી, તે ચરણામૃતનું પાન કરવાથી તે સ્ત્રીને તીર્થાદિકમાં સ્નાન કર્યાનું ફળ મળે છે; માટે નિત્ય પતિના ચરણોનું જળ પાન કરવું સ્ત્રીઓને ઉચિત છે.

‘सुपुण्ये भारते वर्षे पतिसेवां करोति या । वैकुण्ठं स्वामिना सार्द्धं सा याति ब्रह्मणः शतम् ॥’ બ્રઃ પુઃ ॥ અતિપુણ્યરૂપ ભરતખંડમાં જે સ્ત્રી પતિની સેવા કરે છે, તે સ્ત્રી પોતાના સ્વામિની સાથે વૈકુંઠમાં બ્રહ્માનાં સો વર્ષસુધી નિવાસકરી મહાસુખ ને ભોગવે છે.

‘या भर्तारं परित्यज्य मिष्टमश्नाति केवलं । उलूकी जायते क्रूरा वृक्षकोटर शायिनी ॥’ ભાગવતેઃ ॥ જે સ્ત્રી પોતાના પતિનો પરિત્યાગ કરીને સ્વયં મિષ્ટાન્નનું ભોજન કરે છે, તે સ્ત્રી વૃક્ષોના છિદ્રોમાં શયનકરનારી મહાકૂર-હિંસક-ઉલૂક (ધૂવડ)ની સ્ત્રી ઉલૂકી રૂપે જન્મે છે.

ઈત્યાદિ વચનોથી પોતાના પતિને ઈશ્વર બુદ્ધિથી સેવન કરવાનો, અને તેમની આજ્ઞા પાલન કરવાનો, તેમ તેમને નમસ્કાર કરવાનો, તથા ધર્માચાર વિચાર પ્રપાદન કરવાનો,

અને ભક્તિ નીતિ શીલ અહિંસાદિ ધર્મોનું પ્રતિપાલન કરવાનો દ્વરથી ઉપદેશ કરતા હતા. વિધવાસ્ત્રીઓને પણ શમ, દમ, ધ્વજ્જયર્થ, તિતિક્ષા, વૈરાગ્ય, ધૈર્યાદિસાધન સંપન્ન થઈ પરમેશ્વર પરાયણ રહેવાનો, તથા માથે વાળ નહિ રાખવાનો, તાંબુલ પાન તમાકુ નહિ ખાવાનો, કાંસાપાત્રમાં ભોજન નહિ કરવાનો, એકવાર ભોજન કરવાનો વગેરે વગેરે યોગ્ય ઉપદેશ કરતા.

સામાન્ય વર્ગના મનુષ્યોને યથાયોગ્ય વર્ણાશ્રમના ધર્મકર્મોનું પાલન કરવાનો, સદાચરણનીતિથી વર્તિ પ્રભુની ભક્તિ કરવાનો, તેમ મદિરા, તમાકુ, ગાંબે, અફિણાદિ દુર્વ્યસનોનો પરિત્યાગ કરવાનો બોધ આપી ઉત્તમ સંસ્કાર પાડતા હતા.

શ્રી સ્વામિજી મહારાજને કોઈ મત સંપ્રદાયનો કે આશ્રમ આદિનો અભિનિવેશ નહિ હોવાથી અનેક મત સંપ્રદાયના સાધુ સંત તથા ભક્ત જનો તેઓશ્રીના સમાગમમાં આવી અભીષ્ટ લાભ લેઈ સંતુષ્ટ થતા.

શ્રીસ્વામિજી મહારાજ શ્રીશુકદેવજી સમાન વિરક્ત, ચંદ્રસમ શીતલ, પૃથ્વીતુલ્ય ક્ષમાવાન, વિષ્ણુભગવાન સમાન ભક્તવત્સલ, સનકાદિકની પેઠે મનોનિગ્રહવાળા, અને વ્યાસ નારાયણ સમાન વેદવેદાન્તપારંગ, તથા શ્રીશંકરાચાર્ય ભગવાન સદૃશ બ્રહ્મવિદ્યાના ઉપદેશ હતા; તેથી તેમજ દૈવી ગુણોના ભંડારરૂપ હોવાથી, અને તેઓશ્રીની સ્વાભાવિકી રહેણી કરણીની સરલતાથી, ને વેદાન્તશાસ્ત્રના અદ્વિતીય સિદ્ધાંતની પૂર્ણ દૃઢતાથી આકર્ષાયિ અમદાવાદ નિવાસી સન્નજનોને શુભસંસ્કાર પાડનાર સુપ્રસિદ્ધ વૈષ્ણવસાધુ શ્રીસરયુદાસજી મહારાજ, તથા મુંબઈવાસી પંડિત પિતામ્બરદાસજી મહારાજ (ઉપનિષદો પંચદશી, વિચારસાગર, આદિ ગ્રન્થો ઉપર હિન્દી ભાષા ટીકા કરનાર), તથા કેટલાક ઉદાસીન મહાનુભાવ મહાત્માઓ, તથા અન્ય સંપ્રદાયોના સંતસાધુઓ પણ તેઓશ્રીના દર્શનાર્થે નડીઆદ પેટલાદ વગેરે સ્થાને પધારી મનોવાંધીત શંકા સમાધાન કરી પ્રસન્નતા પામ્યા હતા, તેથી તેઓ ન્યાં ન્યાં વિચારના ત્યાં ત્યાં શ્રીમહારાજના ગુણ વિદ્યાદિકની પ્રશંસા કરતા હતા, અને કેટલાક અઘાપિ પણ કરે છે ને કરશે.

શ્રીસ્વામિજી મહારાજ પોતાના પ્રિય વિદ્યાર્થી શિષ્યોની પાસે તેમ ભક્તજનોની પાસે કદીપણ પોતાના આયુષ્યાદિકનું કે પૂર્વાશ્રમનું કિંચિન્માત્રપણ વૃત્તાંત કહેતા નહિ; તથા કોઈની સાથે વ્યવહારિક વાર્તાલાપપણ કદી કરતા નહોતા. વિશેષ કરીને કેવળ વેદાન્તશાસ્ત્રનું શ્રવણ શ્રાવણ મનનાદિકરતા હતા; ને આત્મનિષ્ઠાવાન થકા પ્રસન્નમુખથી સંતસાધુ ભક્ત જનોના મધ્યમાં તારાગણોના મધ્યમાં ચંદ્રની પેઠે શોભતા હતા; જેથી તેઓશ્રીની જન્મતીથીનું યથાર્થ જ્ઞાન નહિ છતાં પણ તેઓશ્રીના સહવાસમાં રહેનારા સંતમહાત્મા સન્નજનોના અનુભવથી તેમ અનુમાનથી જ્ઞાત થાય છે કે: તેઓશ્રીને સ્વરૂપસ્થ થયા સમયે આશરે એંશી વર્ષ થયાં હશે.

મહારાજશ્રીનું સશક્ત બ્રહ્મચર્યથી સચવાયેલું શરીર પણ અવસ્થાને લીધે હવે અશક્ત જર્જરીભૂત થવા માંડ્યું હતું. મહારાજે સંવત્ ૧૯૭૬ માં ન્યારે પેટલાદમાં રાજરત્ન શેઠ નારાયણભાઈના બગીચામાં-બંગલામાં-ચાતુર્માસ ગાળ્યું તે છેલ્લુંજ નિવસ્યું. મહારાજ પેટલાદથી નડીઆદ પધાર્યા. મહારાજના શરીરમાં કદ વગેરે તત્વોનું મિશ્રણ હવે વિષમ થવા માંડ્યું. યોગથી ત્રણે કાળ જાણુનાર મહારાજ સ્વામી શ્રીજનપ્રીદાસજીને-આ સૌજન્મેલાને-

અનિવાર્યદશા પાસે આવતી લાગી. લોકો જેને મૃત્યુના ધંટ-નાદ-કહે છે, તે નાદો મહારાજને બ્રહ્મના મંગળ મંદિરના ધંટના સ્વરો લાગ્યા. મહારાજશ્રીને જગત્ પર કંઈ મમતા હતીજ નહિ. પ્રારબ્ધથી નિર્મિત થયેલું શરીર જ્યાં સુધી ઠકે ત્યાં સુધી પરોપકારથીજ વહન કરવા મહારાજે લીધેલી પ્રતિજ્ઞા સહવિન્ય પૂરી કરી. એમના શિષ્યો પણ આ દશા કળી શક્યા. શ્રીમાન્ શ્રાદ્ધસાહેબ (વડોદરા સયાજી હાઇસ્કુલના પ્રિન્સિપલ-પેટલાદવાળા)ના મનમાં આ દશાથી આગામી મહારાજના મૃત્યુ માટે શોક થયો. સૌ કોઈ હવે દર્શન ફરીથી મળશે કે નહિ, એમ ધારી દર્શન કરી લેવા તૈયાર થયા-હોડ્યા. ગંગાજળ મરણ વખત સુધી કાળજીથી રાખી મૂકનાર જેટલી કાળજીથી અને જેટલા ભક્તિભાવથી ગંગાપાન કરે તેટલા ભાવથી પૂનિત થવાની આશાવાળા હજારો ભક્તગણો મહારાજનાં છેલ્લીવારનાં દર્શન કરવા-જેવા-આવવા લાગ્યા. મહારાજને જેમ જેમ અંતિમ દશામાં પણ તેટલાજ ઉત્સાહથી ખિન્નતાવગર કે મરણના ભયવગર ઉપદેશ કરતા-શાંતિથી ધર્મ સૂચવતા-જોયા, તેમ તેમ લોકોનાં ટોળાં વધતાં જવા માંડ્યાં. જ્યાં જ્યાં મહારાજ પધાર્યા હતા, જેમણે જેમણે મહારાજના જ્ઞાનામૃતસાગરમાંથી અંજળી પણ પાન કર્યું હતું, તે તે બધા મહારાજના હવે નહિ મળનારા મુખ્યારવિન્દનાં દર્શન કરવા દોડી ગયા. ભક્તોએ ભાવથી સઘળા શુદ્ધોપચાર કર્યા. ભક્તોની ભાવનાને અસંતોષ ન ઉપજે એટલા માટે તે સર્વે ઉપચાર સ્વીકાર્યાં. થોડીવાર સ્વસ્થતા આવી હોય એમ જણાવ્યું. ક્ષણિક જગત્તો એક વધારે ક્ષણિક આનંદનો અનુભવ બધાને થયો. સૌને મહારાજ વિષે આશા પ્રકટી, પણ અંતર્યામિનો નાદ મહારાજના મનમાં તો એજ ગુંગરવ કરતો હતો કે આ દૃશ્ય સંસારમાંથી તે હવે બ્રહ્મ તરફ વળવાનાજ. મરતી વખતે પણ જાણે લોકોને શોક ન થાય તેમ ધૃષ્ટતા ન હોય તેમ લોકોમાં આનંદોર્મિ ફેલાવા લાગી. સંત હીરાપુરીજ કે જે તન મન અને પૂર્ણ ભક્તિભાવથી મહારાજશ્રીની સેવા કરતા, તેમણે પણ જાણ્યું કે મહારાજ હવે જરૂર જીવશે આ સમયે સ્વામિજી શ્રીજગત્પુરીજ મહારાજનું સ્મરણ તો થાય છે, પરંતુ તેઓશ્રી જડભરત ઋષભદેવાદિ જીવનગુક્ત મહાત્માઓના સમાન અંતિમ ભૂમિકાને પ્રાપ્ત થઈ પંચભૂતાત્મક દેહનો પરિત્યાગ કરી પેટલાદમાં શેકના બગીચામાં વિદેહકૈવલ્ય પામેલા હતા; તેઓને વિદેહમુક્ત થયે હાલ આશરે એક વર્ષ થઇ ગયું હતું.

સંવત્ ૧૯૭૭ની સાલનો હવે એ દિવસ આવ્યો-એ સૂર્ય દેખાયો-કે જે હરહમેશ મહારાજના ભક્તોથી બૂલાતો હશે નહિ. આ દિવસનો બતાવનાર સારથી-અર્ણ-ઉગ્યો. આજે તેની રતાશ પણ ઓછીજ દેખાઇ હશે. જગત્પર પગે વિચરતા સૂર્યની સ્વારી લેવા માટે સૂર્ય-ગગન સૂર્યપણ-તૈયારી કરવામાં રોકાયો હશે. પ્રભાતની મંદ પવનઘેરો પણ મહારાજનો મોક્ષમાર્ગ સાફ કરતી હશે. કાર્તિક માસના કૃષ્ણપક્ષની છઠ્ઠી આત્. પ્રાતઃ કાળમાં કદાનુરોધ થવાથી મહારાજે જરા અંતર્વૃત્તિ કરી જેથી મૂર્છા જેવું લોકોને જણાયું. લોકો શિષ્યગણો ગભરાયા. મહારાજની છાતી પર શેક ચાલતો હતો તે બંધ કરાવ્યો. જરા અંતર્ધાન થયા. બોલવું બંધ કર્યું. સૌનાં મુખકમળ શોકાગ્નિથી સૂકાવા લાગ્યાં કોઇકની આંખમાં આંસુ ભરાયાં. કોઇક નાડી જેવા મંડી ગયા. કોઈ હાથપગનાં તળીયાં તો કોઇક મસ્તકપર તપાસ કરવા લાગ્યા, મહારાજ જરા હાલ્યા બેઠા સ્વસ્થ થયા. સ્વસ્તિકાસનથી બેઠા હતા તે સૌને જોયો ઉપદેશ કરવા લાગ્યા; “શું ત્વમે સર્વે મને મૃત્યુને આધીન થયેલો

સમજો છો ? તદ્દમો સૂક્ષ્મદષ્ટિથી વિચારતો કરો કે જ્યારે કંશ્રુતિ તથા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ-ચંદ્રજી શ્રીમુખથી “ અજો નિત્યઃ શાશ્વતોડયં પુરાણઃ ” ઇત્યાદિ વચનોથી પ્રત્યગાત્માને જન્મમરણાદિકનો અભાવ કથન કરે છે, ત્યારે પ્રત્યગભિન્ન મહારા સ્વરૂપનું મરણ સર્વથા અનુચિત છે. સંચિન્નનન્દ, કૂટસ્થ, સાક્ષી, સર્વાધિજ્ઞાનરૂપ અને નિખિલ અનાત્મ દસ્ય વર્ગને સત્તારપ્રતિ આપવાવાળો હું (આત્મા) પણ જ્યારે મરણ ધર્મવાળો થાઉં, ત્યારે કોઇપણવસ્તુની પ્રતીતિ થઇ શકશે નહિ. અધિજ્ઞાનસ્વરૂપ મહારાવિના સકલ જગત્ ગગનકુસુમ સમાન થવાથી શૂન્યવાદનો પ્રસંગ આવવાનો મંભવ થશે. વળી “ ન જાયતે મ્રિયતે વા વિપશ્ચિત્ । ” ઇત્યાદિ શ્રુતિઓએ તથા “ ન કશ્ચિજ્જાયતે જીવઃ । ” ઇત્યાદિ વાક્યોથી શ્રીઆચાર્યોએ પણ પ્રત્યગાત્માને જન્મોદિ વિકારોથી રહિતજ બોધન કર્યો છે; ત્યારે આપ લોકોને તન્નિમિત્તક શોક કરવો સર્વથા અયોગ્યજ છે. તથા શરીર વિયોગપ્રયુક્ત શોક કરવો પણ તમોને ઉચિત નથી; કેમકે જેમ નદીસમુદ્રાદિકમાં જળના વેગથી અનેક કાષ્ટો કદી કદી એકઠાં થાય છે, અને પાછાં કદી જળના વેગથીજ પૃથક્ પૃથક્ થઇ જાય છે; તેમજ પ્રારબ્ધવેગથી કદાચિત્ આ શરીરોનો મંયોગ થાય છે, અને પુનઃ કદાચિત્ પ્રારબ્ધવેગથીજ વિયોગ પણ થાય છે. આવી રીતે અવશ્ય ભાવિ મંયોગવિયોગનો નિશ્ચયકરી વિવેકી પુરુષો શોકાંકુરને ઉન્મૂલન કરી નાંખે છે. વળી અદ્વૈતનો ઉપદેશ કરવાવાળા જે આચાર્યો છે. તેઓશ્રીનો તો આ ઉપદેશ છે કે:-“ શરીરાદિ પ્રપંચ પ્રથમ નહોતો, અને અંતમાં પણ દશેજ નહિ; મધ્યમાં જે પ્રતીત થાય છે, તે પણ આકાશમાં પ્રતીત થતી નીલતાદિની સદૃશ અનુત્પન્ન થકોજ પ્રતીત થાય છે. ” આવા અભતવાદના ઉપદેશોનું પાઠનપાઠનવાળા તમો સર્વે દરિજનોને શરીરવિયોગ નિમિત્તક શોક કરવો સર્વથા અનુચિત છે. સ્વપ્નમાં આદરપ્રેમથી મળેલા સ્ત્રીપુત્ર અંધુજનનો જાગ્રત્માં વિયોગ દેખીને કેમ કોઇ ખેદ પામે છે ? અર્થાત્ નથીજ પામતા; તેમ સ્વપ્નવત્ આગમાપાથી પ્રપંચના મંયોગવિયોગજન્ય શોક વિવેકી સન્નજનો નથીજ કરતા. ” ઇત્યાદિ શ્રીસ્વામિજી મહારાજના ઉપદેશને શ્રવણ કરીને, તેમ અંતિમ સમયમાં તેઓશ્રીનો ઉત્સાહ અને સાવધાનતા દેખીને, તથા તેઓશ્રીની શરીરકાંતિપણ અલૌકિક (દૈવી-તેજોમય) અવલોકિને સર્વ શિષ્યવર્ગનાં મુખ તથા મન પ્રસૂક્ષિત થઇ ગયાં. તદનન્તર શ્રીસ્વામિજી મહારાજે કહ્યું કે:-હવે હું પ્રારબ્ધક્ષય અને કલાલયપૂર્વક વિદેહકૈવલ્યને પ્રાપ્ત થાઉં છું. આટલુંજ કહી તૂણીભાવનું અવલંબન કરી નિજસ્વરૂપમાં સુપ્રતિષ્ઠિત થઇ ગયા.

अंश्वर्षिग्रंहभूमिविक्रमसुवर्षे कार्तिके कृष्णके ।

षष्ठ्यां श्रेष्ठतिथौ बुधे ह्युपदिशच्छिष्यानखण्डाक्षयम् ॥

तत्त्वं श्रीगुरुराजवर्यसुखदः श्रीजानकोदत्त ई—

शोमुक्तिं सुखमन्वभूदहिरिव त्यक्तव શરીરં ત્વચમ્ ॥

લોકો ફરી ઉત્સાહ થાય તેટલી વાર મહારાજે ઉપર પ્રમાણે ઉપદેશ કર્યો, લોકોમાં જ્ઞાનથી મરણ સહન કરવાની શક્તિ પેદા કરી. થોડીવાર ભગવત્પરાયણ સમારંભ કરવો શરૂ કર્યો, અને અંતે દિવસના પહેલાજ પહોરમાં આશરે નવ વાગ્યાને સુમારે મહારાજે આ પંચભૂતાત્મક દેહનો પરિત્યાગ કર્યો.

ગુજરાતમાંથી એક મહારાજ ગયું. સંન્યાસી પરમહંસોમાંની પ્રથમ પંક્તિનો યોગી યોગનું પરિણામ પામ્યો. તેજપુંજ હવે ઉપરગયું-સ્વસ્વરૂપમાં ભળ્યું; ને પાછળ તેમના ઉપદેશનાં સ્મરણ-તેમના બોધની ધ્વનિ, અને મહારાજના પ્રસંગો-પરિચયોજ અવશિષ્ટ રહ્યાં. પ્રારબ્ધકાય અને કલાકાય પૂર્વક વિદેહ કૈવલ્યમુક્તિનો આનંદ મહાત્માએ તો મેળવ્યો. હવે આપણે તેમનામાંથી જે પામ્યા તેનો ઉપદેશ કરીએ-અમલમાં મૂકીએ-તોજ પામવાનું છે તે પામીએ. મહારાજ ષ્ઠાનું એક વિવર્ત ષ્ઠામાં ભળ્યું. આપણે હજી જીવભાવે રહીએ છીએ, પણ મહારાજના ઉપદેશરૂપી તરણિવડે તરી શકીએ તેમ છે. આપણે તેમના તરફનું ઋણ હજી પુરું વ્યાજ સાથે ભરી દેવાનું રહ્યું. આવા સમારંભોથી તેનું વ્યાજ ચૂકવાય તોય સાઈ. યોગીનાં વખાણ કે ગુણગણના કરવી એ પણ ધર્મ ક્રિયા છે. હવે આપણા હાથમાં ભક્તમંડલ ભેગાથઈ તેમનાં ચિરસ્મરણીય સ્મરણાં કરીએ તેટલુંજ રહ્યું છે મહાત્મા ન્યાં વધું રહ્યા ત્યાં આપણે જઈ તેમના બોલોને-વચનોને-પાલવાની પ્રતિજ્ઞા લેઈએ, અને મહારાજે જે જે પરમાર્થ ને વિશ્વકલ્યાણનો માર્ગ લીધો, તે થોડો લેવાય એટલો લેઈએ સત્સંગનો જે લાલ થયો તે ગુમાવીએ નહિ; અને દરેક વર્ષ આપણી કલ્યાણ પ્રવૃત્તિમાં આગળને આગળ વધીએ. મળને આશા છે કે આપણે તે કરી શકીશું. શ્રીગુરુમહારાજની કૃપાથી તેમના બોધની અસરથી આપણે કલ્યાણ પ્રાપ્ત કરી શકીશું. કેમ નહિ થાય ? શ્રદ્ધા અને ભક્તિ બન્ને હશે અને કટિબદ્ધ થઈ પુરૂષાર્થ કરીશું તો સૌ થશે સત્સંગનું નથી કરી શકતો ? કહ્યું છે કે:-

બુદ્ધિં વર્દયતિ શ્રિયં વિતનુતે વૈદગ્ધમામુજ્જતિ ।

શ્રેયઃ પલ્લવયત્યધાનિ દલયત્યુન્મીલયત્યુન્નતિમ્ ॥

વિજ્ઞાનં પરિશોધયત્યુપચિનોત્યુચ્ચૈઃ કલાકૌશલં ।

કિં કિં નાડરમ્ભતે હરોરિવ કથા પૂર્ણ સતાં સજ્જતમ્ ॥

સત્પુરૂષોની શ્રદ્ધા ભક્તિથી કરેલી પૂર્ણસંગતિ, ભગવાનની કથા સમાન મનુષ્યને શું શું આપવાને આરંભ નથી કરતી ! અર્થાત્ દુઃસાધ્ય વસ્તુઓ પણ સંતસમાગમથી સાધ્ય થઈ શકે છે. સત્પુરૂષોનો સમાગમ શુદ્ધિની અભિવૃદ્ધિ કરે છે; ભોગ લક્ષ્મી વૈભવ વિદ્યા આદિ શોભાને વિસ્તારે છે; ત્રિવિધતાપાદિકથી દગ્ધ થયેલા અન્તઃકરણને શાંત કરે છે; મોક્ષમુખને તાબું કરે છે; અર્થાત્ પોતે ષ્ઠા સ્વરૂપ છતાં અવિદ્યા આવરણથી આચ્છાદિત થયેલા જીવાત્માને પુનઃ સ્વસ્વરૂપનું ભાન કરાવે છે; પાપોને દગ્ધીને નાશ કરે છે; ઉન્નતિનો ઉદય કરે છે; વિજ્ઞાનનું શોધન કરે છે; અર્થાત્ અજ્ઞાતમૈક્યજ્ઞાનનો યથાર્થ અનુભવ કરાવે છે; અને શ્રેષ્ઠકલા કૌશલ્યતાને પ્રાપ્ત કરે છે. અહો હો ! કેટલો બધો સત્પુરૂષોના સમાગમનો પ્રસાવ ! ! !

મહારાજશ્રીના સ્વરૂપસ્થ થયાના સમાચાર ટુંક સમયમાં આખા નડીઆદ ગામમાં પ્રસરતાં બળતર નિશાળો બંધ થયાં. ગામના સમસ્ત સંતસાધુઓ હરિભક્તો શ્રીસંતરામ મહારાજના મંદિરમાં ઉપસ્થિત થયા. શ્રીસ્વામિજી મહારાજનું શરીર શ્રીસંતરામમહારાજના મંદિરના પાછલા ભાગમાં તેઓશ્રીના નિમિત્તથી બંધાવેલા બંગલામાં નિવૃત્ત થયું. ત્યાંથી તેમના મૃતક દેહને સિંહાસનમાં સ્થાપિત કરી ભસ્મ ચંદન પુષ્પાદિકથી અર્ચિત કરી, પૂજા કર્યા બાદ વાજતેગાજતે ભગવત્સ્મરણ સાથે મંદિરના આગલા ભાગના મોટા ચોકમાં

દરવાજા પાસેના કાચ મહેલમાં સમાધિ આપવા આણ્યું. રસ્તામાં ને આસપાસ તલાવના કિનારા ઉપર ગામના દરવાજા સુધી ચારે વર્ણોના મનુષ્યોની પુષ્પવૃષ્ટિ કરતી ભારે મેદની ભરાઈ હતી. શ્રી મહારાજના પ્રત્યે તમામ વર્ણના લોકોને જે પ્રેમ હતો તે, તથા તે સમયનો અલૌકિક દેખાવ અવર્ણનીયજ હતો. ચારે તરફથી પુષ્પવૃષ્ટિ અને જ્ય જ્યકારની ધ્વનિ થઈ. મહારાજશ્રીના દર્શનાર્થે આવેલા પ્રેમી ભક્ત લોકોની સંજ્ઞાઓની ભારે બીડથી સમાધિની ક્રિયા કરતાં સાંજના પાંચ વાગે સમાધિની ક્રિયા પૂર્ણ થઈ ગઈ. મહારાજના વિયોગનો ખેદ કરતા તેમજ તેઓશ્રીની અનુકરણાનું સ્મરણ આવતાં મનમાં હર્ષ પણ પામતા, સર્વ સંત ભકતો પોત પોતાના સ્થાનપર ગયા; તથા અન્ય સંજ્ઞાઓની સમાજ પણ સ્વસ્વસ્થાન ઉપર ગઈ. મહારાજનો નાશવંત દેહ લોકો દેખે એમ નહીં થયો-અદશ્ય થયો. અમર આત્મા તો સ્વસ્વરૂપમાં-વ્યાપકસ્વરૂપમાં-મળી ગયો. બાકી મહારાજ તો સ્મરણ દેહવાળાજ હવે રહ્યા.

મહારાજની જે મમતા-કૃપાળુતા-નડીઆદ અને પેટલાદ પર હતી તે યોગ્યજ હતી; એમ નડીઆદવાસીઓએ-સતસંગ મંડલના સંજ્ઞાઓએ-ને શ્રી સંતરામ મહારાજની ગાદિના મહંતશ્રી જનકીદાસજી મહારાજે, તેમજ પેટલાદના સ્વર્ગસ્થ રાજરત્ન શેઠ નારાયણભાઈના ભાઈ શેઠ રમણભાઈ દાતારે સંવત્ ૧૯૭૭ના માર્ગશીર્ષ શુકલપક્ષ છઠ્ઠે ગુરુવારે કરેલી ઉત્તરક્રિયા-પોડશી-વગેરેના પ્રસંગથી સિદ્ધ કરી બતાવ્યું. ધન્ય છે ધન્ય છે એવા ગુરુ ભક્ત સંજ્ઞાઓને !!!

ઉત્તર ક્રિયાને દિવસે સવારના નવ વાગતાં નડીઆદની તમામ નિશાળોના વિદ્યાર્થીઓને, તેમજ કન્યાશાળાઓની બાળાઓને શ્રીસંતરામ મહારાજના મંદિરમાં મેળાવડો ભરી મીઠાઈ વેહેંચવામાં આવી હતી. ત્યાર બાદ બહારથી આવેલા સંન્યાસી પરમહંસો સાધુ પંડિત મહાત્માઓમાંથી કાશીઆદિ તીર્થોમાં પોડશીની થતી ક્રિયાના નિયમ પ્રમાણે યોગ્ય મહાત્માઓને યોગ્ય આસને બેસાડી યથાયોગ્ય વિધિપુરઃસર પૂજનાદિ ક્રિયા, તથા શ્રીસ્વામિજી મહારાજની ચરણ પાદુકાની સ્થાપના, સ્વામીશ્રી ચિદાનંદજીના હસ્તે પેટલાદ નિવાસી અગ્નિહોત્રી ગિરિજશંકર શાસ્ત્રી દ્વારા વૈદિક પ્રયોગથી કરવામાં આવી હતી. આ સમયનો દેખાવ એવો તો ચિત્તાકર્ષક હતો કે ગમે તેવા અનિવાર્યનિમિત્તોથી શોકગ્રસ્ત થયેલા મનુષ્યનું હૃદયપણ અતિ હર્ષાનંદથી ઉભરાયા વિના રહ્યું નહિંજ હોય. આ પ્રસંગે અમદાવાદથી પધારેલી મોક્ષમંડળીના વ્યવસ્થાપકે, તથા સ્વામીશ્રી ચિદાનંદજીએ તેમજ સ્વામીશ્રી પ્રકાશાનંદવનજીએ, અને બોરસદવાળા સાધુ ગોપાળદાસજીએ જનસમૂહના ચિત્તને આકર્ષણ કરનારાં ધાર્મિક વ્યાખ્યાનો આપ્યાં હતાં; તથા શ્રીસ્વામિજીના ગુણો ઉપકારોનું ગાન કરવામાં આવ્યું હતું. પશ્ચાત્ નડીઆદવાસી તમામ જ્ઞાતિના બ્રાહ્મણોને, તથા બહારથી આવેલા તેમજ નગરના સંતસાધુ મહાત્માઓને, અને બહારગામથી દર્શનાર્થે આવેલા હરિજન ભક્ત મંડળને, તથા પંક્તિમાં આવી જે કોઈ અભ્યાગત બેસે તે સર્વેને મિષ્ટાન્ન ભોજન કરાવવામાં આવ્યું હતું. આ આનંદ મહોત્સવના દિવસે પેટલાદમાં પણ દાતાર શેઠ રમણભાઈએ પેટલાદના તમામ બ્રાહ્મણોને ભોજન કરાવી તમ ક્યાં હતા; તથા નડીઆદમાં પોડશીના મહોત્સવમાં પણ સેવાનો ભાગ લીધો હતો. આ પ્રસંગે ઉત્તર ક્રિયાના કાર્યમાં સ્વામીશ્રી પ્રકાશાનંદજીએ તનમનદ્વારા અતિ શ્રદ્ધાઘનીય સેવા ઉઠાવી હતી. મહોત્સવ ઉજવતાં નિર્વિધે રાત્રિના દશવાગતાં ક્રિયાની પૂર્ણતા થતાં ઉત્સાહી સંજ્ઞાઓ આનંદ નદમાં વહેતા અને કૃતાર્થ થતા શ્રીસ્વામિજીમહારાજના ગુણાનુવાદ કરવા લાગ્યા.

સંવત્ ૧૯૭૭ ના ભાદરવા વદી ૬ ને શુકરવારને રોજ શ્રીગુરૂ મહારાજ સ્વામીજી જનકીદાસજીના દશમામાસની માર્તીક તિથિને દીવસે ગામ વાસણા (હાલ અમદાવાદ)ના ઠક્કર કાકુભાઈ નરસીદાસે શ્રીસ્વામીજી મહારાજના નિમિત્તે તેમની સમાધિ સ્થાનપર (નડીઆદમાં) શ્રીમદ્ભાગવતની સમાહ તથા શ્રીમહાર્દ્ર યાગનો મહોત્સવ કરી અપૂર્વ લાભ લીધો હતો. ધન્ય છે આવા ભકતોને ! કે જેઓ પ્રભુની આપેલી લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કરી અખંડ આનંદના પ્રવાહમાં નિમગ્ન થાય છે ! ! !

મહાત્મા યોગીરાજ ઔત્રિય બ્રહ્મનિષ્ઠ વિદેહ કૈવલ્યમુક્ત આપણા શ્રીગુરૂવર્યની આ સેવા પૂજા કરવાનો આ પ્રસંગ હું એમનો શિષ્ય તેથી મૂને તેમની કૃપાવડે પ્રથમ મળ્યો. મહારાજશ્રીની કૃપા માટે સનમન આ જેવું તેવું પુષ્પ મેં રજી કર્યું; એ એમના પ્રતાપ આગળ, એમની વિદ્યા આગળ, તપ આગળ, ઉદારતા અને કૃપાદષ્ટિ આગળ, તેમ એમના કરેલા અનંત ઉપકારો આગળ કંઈજ નથી. હું તેઓશ્રીના ચરણકમલોમાં “ ૐ નમો નારાયણાય ” ઇતિ અજ્ઞાત મંત્રવડે પુનઃ પુનઃ સાષ્ટાંગ દંડવત્પ્રણામ કરું છું.

પરમપૂજ્ય બ્રહ્મવિત્સત્પુરુષનું આ ચરિત્ર જે કોઈ મુમુક્ષુ ભક્ત શ્રદ્ધાભક્તિ યુક્ત થકા પ્રેમપૂર્વક વાંચી વંચાવી શ્રવણ કરી અર્થવેદી મનન કરશે, તેનું અંતઃકરણ સર્વ પાપાદિ મલોથી વિશુદ્ધ થશે; અને તે જ્ઞાનદ્વારા અખંડ મોક્ષ સુખને પામશે. ઇતિ શિવમ.

શ્રીગુરુકૃતોપકારઃ પ્રત્યુપકર્તું હિ શક્યતે કેન ।

તસ્માત્તેષાં ચરણૌ હૃદયે યાવજ્જીવમહં વન્દે ॥

ૐ શાન્તિઃ શાન્તિઃ શાન્તિઃ ॥

મુંબાઈ.

તા. ૨૦-૧૧-૨૧.

૩ વાગે.

અંબાલાલ શંકરભાઈ ઉપાધ્યાય.

બી. એ. એલ એલ. બી.

વકીલ. હાઈકોર્ટ-મુંબાઈ.

સવૈયા.

બંધ વિઘાતક બોધ કરે નિત્ય, શુદ્ધસ્વરૂપકો લક્ષ બતાવે,
પંચલુ ભેદક છેદક હૈ પુની, કલેશલુ પંચકો મૂલ ગમાવે;
ભક્તિહિ જ્ઞાન વિરાગ દહાવત, શીલ સંતોષકી નાવ ચઢાવે,
શ્રીગુરુ જનકીદાસ સુખપ્રદ, આશકે પારકો શીઘ્ર નસાવે.
ટોહરો.

ચરણ કમલ ગુરૂદેવ તવ, અમલ ગંગ સુખદાઈ;
સદા રહો મમ શિરસિહૃદિ, અવર હિ માગલુ નાઈ.

॥ આશીર્વચનમ્ ॥

सर्वेऽत्र सुखिनः सन्तु सर्वे सन्तु निरामयाः ।

सर्वे भद्राणि पश्यन्तु मा कश्चिद् दुःखमाप्नुयात् ॥ ૧ ॥

श्रीसद्गुरुस्तवः (आरती)

हरिःॐ ।

जय सद्गुरुवर पावन जय करुणासिन्धो ।

स्वामिन् जय करुणासिन्धो ॥

जय भवभीतिविनाशन-जय भवभीतिविनाशन ।

शरणागतबन्धो ॥ ॐ जय देव जय गुरुदेव ॥१॥

वन्दे परमाऽऽनन्दं शाश्वतमद्वैतम् ।

स्वामिन् शाश्वतमद्वैतम् ॥

निर्गुणपूर्णानन्दं-निर्गुणपूर्णानन्दम् ।

त्वां सच्चित्सुखदम् ॥ ॐ जय देव जय गुरुदेव ॥२॥

ब्रह्मादिसेव्यं सुखं सर्वात्माऽरूपम् ।

स्वामिन् सर्वात्माऽरूपम् ॥

गुणातीतस्वरूपं-गुणातीतस्वरूपम् ।

ज्ञानघनं भूपम् ॥ ॐ जय देव जय गुरुदेव ॥३॥

दुस्तरमायातीतं नित्यं शं शीतम् ।

स्वामिन् नित्यं शं शीतम् ॥

भीतकामादिशत्रुं-भीतकामादिशत्रुम् ।

विजितेन्द्रियवृन्दम् ॥ ॐ जय देव जय गुरुदेव ॥४॥

भवसिन्धुकर्णधारं निगमागमसारम् ।

स्वामिन् निगमागमसारम् ॥

द्वन्द्वातीतमपारं-द्वन्द्वातीतमपारम् ।

वरदं भवतारम् ॥ ॐ जय देव जय गुरुदेव ॥५॥

पठति स्तवनं भक्त्या दुःखं संसारम् ।

स्वामिन् दुःखं संसारम् ॥

स हन्ति लभते श्रेष्ठं-स हन्ति लभते श्रेष्ठम् ।

मोक्षपदं सारम् ॥ ॐ जय देव जय गुरुदेव ॥६॥

इति श्रीमत्परमहंस परिव्राजकाचार्य श्रीमन्माधवानन्द पूज्यपाद शिष्य

चिदानन्दस्वामिना विरचितः श्रीसद्गुरुस्तवः सम्पूर्णः ॥

श्रीगुरुपञ्चकस्तोत्रम् ॥

हरिःॐ ।

उपजातिवृत्तम् ।

श्रीमत्परं ब्रह्म गुरुं नमामि श्रीमत्परं ब्रह्म गुरुं भजामि ।
 श्रीमत्परं ब्रह्म गुरुं वदामि श्रीमत्परं ब्रह्म गुरुं स्मरामि ॥१॥
 नमोऽस्तुते नमथाद्वितीयं शमादियुक्तं च सदाऽऽत्मनिष्ठम् ।
 तं सच्चिदानन्दसुरूपमीशं श्रीमत्परं ब्रह्म गुरुं नमामि ॥२॥
 संसारदुःखैः परिपीडितेभ्योऽदात्तत्वमस्यादिविनिश्चितं यः ।
 ज्ञानं जनेभ्यः खलुमुक्तिदं तं श्रीमत्परं ब्रह्म गुरुं भजामि ॥३॥
 मुमुक्षुसंसेव्यपदारविन्दं ब्रह्मादिभिर्वान्देतुं गृह्यताम् ।
 क्लेशापहारं दहनोरुदीप्तिं श्रीमत्परं ब्रह्म गुरुं वदामि ॥४॥
 वेदान्तप्रवृत्तदुष्टद्वन्द्वोभाविधागिसूर्य्यं किल साक्षिभूतम् ।
 विनाशहीनं भवसिन्धुपोतं श्रीमत्परं ब्रह्म गुरुं स्मरामि ॥५॥

अनुष्टुप् छन्दः ।

तीर्थरूपमखण्डाभमज्ञानतिमिरापहम् ।

लोके तरप्रभावाढ्यं श्रीगुरुं सततं भजे ॥६॥

द्रुतविलम्बितं वृत्तम् ।

पठति यो गुरुपञ्चकमुत्तमं बहुलभक्तियुतोऽनुशृणोति वा ।
 स भवदुःखसमूहमपास्य वै पदमहो लभते परमं पुमान् ॥७॥
 इति श्रीमत्परमहंस परिव्राजकाचार्य्य श्रीमन्माधवानन्द पूज्यपाद शिष्य
 चिदानन्दस्वामिना विरचितं श्रीगुरुपञ्चकस्तोत्रं संपूर्णम् ॥

*સ્તુતિપદ.

(રધુપતિ રામ રૂપમાં રહેજેરે;—એ રાગ.)

ભાવે ગુરુ જનકીદાસ ભજીએરે;

જેથી આવાગમન દુઃખ તજીએ. ભાવે ગુરુ (૧૬)

પ્રભુ પોતે પૂરણુ અવતારીરે, ધ્વજરૂપ અખંડ અધિકારીરે;

દયા લાવી થયા દેહધારી, ભાવે ગુરુ ૧.

શરણાગતને સહાય આપીરે, ભવો ભવનાં દે છે દુઃખ કાપીરે;

રાખી પાસે પોતાનો સ્થાપી, ભાવે ગુરુ ૨.

વેદાંતના વાક્યોથી નિત્યેરે. ઉપદેશ ઔષધ પાય પ્રીતેરે;

સમજીવીને સારી રીતે, ભાવે ગુરુ ૩.

કૃપાવાન કૃપા ઉરધારીરે, ધણા ભક્તોને ભવથી ઉગારીરે;

પૂર્ણપદમાં રાખ્યા નિરધારી, ભાવે ગુરુ ૪.

કરે દરશન જે શુદ્ધ મનથીરે, ત્રણે તાપ ટળે તેના તનથીરે;

ખચી જાય દાવાનજ વનથી, ભાવે ગુરુ ૫.

જેણે પ્રેમકરી ગુરુ પૂજ્યારે, તેને ઘટમાં ત્રણે લોક સૂજ્યારે;

તન મનતણા ભડકા ખૂઝ્યા, ભાવે ગુરુ ૬.

જેણે પ્રીતે ચરણોદક પીધુંરે, ચૌદલોકનું તીરથ કીધુંરે;

થયો નિર્ભય કારજ સીધું, ભાવે ગુરુ ૭.

ગુરુ ચૌદ ધ્વજાંડના ભૂપરે, સચ્ચિદાનંદ શુદ્ધસ્વરૂપરે;

મૂર્તિમૂર્તિરહિત અનૂપ, ભાવે ગુરુ ૮.

સત્તારૂપે સર્વમાં અનામરે, અવિનાશી છે આતમરામરે;

દયાસિન્ધુ પૂરણુ નિષ્કામ, ભાવે ગુરુ ૯.

સ્વામી મ્હારે છે આપની આશરે, આગ્યો શરણે ન કરશે નિરાશરે;

ગણી બિશ્નુને ચરણનો દાસ, ભાવે ગુરુ ૧૦.

*સ્વામીશ્રી ચિદાનંદજી કોટા (રાજપૂતાના)માં હતા ત્યાં શ્રીસ્વામિજી મહારાજે પત્ર લખેલો, તે પત્રના પ્રત્યુત્તરની સાથે આ સ્તુતિ સ્વામી ચિદાનંદજીએ તા. ૨૨-૭-૧૯૫૬ને રાજ મોકલી હતી.

ૐત્સત્ ॥

શ્રીગુરુમહિમ્નઃસ્તોત્રમ્ ॥

શિશ્વરણીવૃત્તમ્ ॥

અધોઽજસ્રં પુંસાં ચ્વલુ નિપતતાં વિગ્રહશ્રુતામ્ ।

પ્રતીક્ષ્યો નિત્યં વિશ્રુતઃ શ્રી ભવાન્ધૌ ભયમયે ॥

દૃણાસિન્ધુઃ સ્નિગ્ધો જનન-પ્રણયૌર્દાદિત્વદને ।

ગુરુર્નૌકાઽલમ્બો વિષમભવજમ્બાલતરણિઃ ॥ ૧ ॥

પ્રચુર ભયપ્રદ સંસારસમુદ્રમાં પડેલા દેહધારી જીવોના સમુદ્ધારાર્થે કૃપાસિન્ધુ શ્રીસદ્ગુરુજી નૌકારૂપ આલંબન છે; એમ પ્રથમ શ્લોકમાં કહે છે:—

શ્લોકાર્થ:—જન્મમરણરૂપી વડવાનળઅગ્નિના મંદિરરૂપ અને ભયમય એવા આ સંસાર સમુદ્રનેવિષે નિરંતર નીચે પડેલા (દૂષકાંખાતા) શરીરધારી પુરુષોને નિશ્ચયપૂર્વક સદા વિષમ-સંસારરૂપ કીચડને સૂકાવવાવાળા સૂર્યસ્વરૂપ, પરમપૂજ્ય, વિખ્યાત, દયાસાગર, ભક્તવત્સલ શ્રીસદ્ગુરુજી નૌકારૂપ આલંબન છે (૧).

હવે બીજા શ્લોકમાં—કામક્રોધાદિ ભયંકર શત્રુઓરૂપ અગ્નિની જ્વાલાઓવડે દગ્ધ થયેલા પ્રાણીઓના ભવભયને દર્શનમાત્રથીજ વિનાશ કરનારી શ્રીસદ્ગુરુજીની ભૂત્તિનો મહિમા વર્ણન કરવાને કાષ્ઠપણુ સમર્થ નથી; એમ કહે છે:—

નૃણામીક્ષામાત્રાદપિ પરિહરન્ત્યા ભવભયમ્ ।

શિવાયાસ્તે મૃત્તેઃ ક ઇહ મહિમાનં નિગદિતુમ્ ॥

ગુરો કામક્રોધપ્રબલતરસજ્ઞાતજટિલ—

જ્વરજ્વાલાજાલજ્વલિતવપુષાં વાઽપિ સબલઃ ॥ ૧ ॥

હે ગુરો! એકવાર દર્શન કરવા માત્રથી પણ જે, કામક્રોધાદિવડે કરીને અતિશય ઉત્પન્ન થયેલો શિખાવાળો જે જ્વર તેની જ્વાલાઓના સમુદાયવડે વિદગ્ધ થયેલાં શરીરોવાળા મનુષ્યોના સંસારસંઘર્ષિ જન્મમરણાદિ ભયાનક દુઃખોને હરણુ કરે છે; એવી આપની કલ્યાણરૂપી (મોક્ષદાતા) ભૂત્તિનાં માહાત્મ્યને નિશ્ચય કથન કરવાને આ જગતમાં કાષ્ઠપણુ સમર્થ છે? અર્થાત્ આપની કલ્યાણકારી ભૂત્તિના મહિમાને પરિપૂર્ણરીતે નિરૂપણુ કરવાને આ ત્રિલોકમાં કાષ્ઠપણુ સમર્થજ નથી. (૨)

હવે ત્રીજાશ્લોકમાં—શ્રીસદ્ગુરુદેવની ચરણરજનો મહિમા વર્ણવે છે:—

દરિદ્રાણાં દૈન્યં દુઃખેભિર્દુર્ઘાસનહદામ્ ।

દ્રુતં દૂરીકુર્વન્સકૃદપિ ગતો ગાત્રશિરસિ ॥

ગુરો દ્રાગત્તિ-દ્રુમદલ્લન્દોક્ષાગુરુરિહ ।

તવાઙ્ગેઃ પાંસુર્વા શ્રિયમયમપારાં દિશતુ નઃ ॥ ૩ ॥

હે ગુરો ! ત્હમારા ચરણકમલની રજ, એકવારપણ શરીરના શિરોભાગ ઉપર પ્રાપ્ત થયે હરિદ્રગુરોની દીનતાને, અને અતિદુષ્ટવાસનાયુક્ત હૃદયવાળા મનુષ્યોના પાપને શીઘ્રજ દૂર કરે છે; તથા અખિલ અવિદ્યાઓરૂપ વૃક્ષોને જલદી છેદન કરવાના ઉપદેશની ભોધક છે. એવી આપના ચરણસરોજની ધુળી આલોકમાં અમારા અપાર ક્રેયને નિશ્ચય આપો એવી પ્રાર્થના છે. (૩).

હવે ચોથાશ્લોકમાં—શ્રીગુરુનું નામ એકવાર સ્મરણકરતાં તેમજ એકવાર ગાન કરતાં હૃદયના પાપતાપને નાશકરી અંતઃકરણ શાંત કરે છે; તે શ્રીગુરુપદ મ્હારા અંત સમયમાં મ્હારા મુખથી કીરતો; એમ કહે છે:—

સ્મૃત સદયઃ પાન્તં વિરચયતિ શાન્તં સંતાપિ ।

પ્રગીતં યત્પાપં નદિતિ ભવતાપં ચ હરતિ ॥

इदं कर्णमेवो हरति शिवं मञ्जुलपदम् ।

मम प्राणान्तस्तद्वदनकमलान्तर्विलसत् ॥ ૪ ॥

હે પ્રભો ! જે એકવાર પણ સ્મરણ કરે સતે અંતઃકરણને શાંત—દ્રુષ્ટબોધાદિરહિત—જિતેન્દ્રિય—કરી દે છે. તથા જે એકવારપણ પ્રકરણ ઉચ્ચારણ કરેસતે પાપને અને સંસારના જન્મમરણાદિ તથા આધ્યાત્મિકાદિ સંતાપને ઝટ દૂરણ કરે છે. એવું આ શ્રવણ કરવામાં મનોરંજક અને કલ્યાણસ્વરૂપ “ગુરુ” એ પ્રકારનું સુંદરપદ છે; તે મ્હારા પ્રાણના ઉત્ક્રમણ સમયે વદનકમલમધ્યે શોભે. તાત્પર્ય કે:—મ્હારાપ્રાણોત્ક્રમણ સમયે મ્હારા મુખથી હે સચ્ચિદાનંદગુરો ! હે સદ્ગુરો ! હે પ્રભો ! એ પ્રકારે શ્રીસદ્ગુરુપરમાત્માનું નામ ઉચ્ચારણ થાઓ. બેશમાત્રપણ વાત પિત્ત કફાદિવડે કંઈ અવરોધન નહિ થાઓ. (૪)

હવે પાંચમાશ્લોકમાં—હે ગુરો ! ત્હમારો આશ્રય કરી આપને બરોસે અભિમાન કરી સર્વે દેવતાઓને મેં તુચ્છ જાણ્યા છે. હવે આપ જે મ્હારો ઉદ્ધાર કરવામાં ઉપરામ થશો, તો પછી હું કેાના આગળ મ્હારું દુઃખ રોધશ ? એમ પ્રશ્ન કરી કહે છે:—

तवाऽऽलम्बादेव स्फुरदलङ्गवेण सहसा ।

मया सर्वेऽवज्ञास्तत्र नेमथ नीताः रगणाः ॥

इदानीमौदास्यं भजसि यदि हा ेशिक तदा ।

निराधारोऽहं रोदिमि कथय केषामि पुरः ॥ ૫ ॥

હે દેશિક (હે ગુરો) ! ત્હમારા આશ્રયથીજ મ્હારા અંતઃકરણમાં સ્ફુરાયમાન થયેલા મહાભારી અહંકાર વડે મેં વિચાર કર્યા વિના સર્વે દેવતા ગણો અવગણ્યા માર્ગપ્રત્યે પ્રાપ્ત કર્યા; તાત્પર્ય કે:—મેં આપ સમર્થનો આશ્રય કર્યો જેથી મ્હારા હૃદયમાં અતિશ્ચય ગર્વ થયો કે:—“મેં મહાસમર્થ સદ્ગુરુનું શરણ લીધું છે; હવે મ્હારે અન્ય કોઈના શરણનું કામજ નથી. હું સદા નિર્ભય છું; મ્હારું રક્ષણ કરવાવાળા સમર્થ સદ્ગુરુ પરમાત્મા મ્હારે માથે શોભે છે, અને તેમણે કૃપા કરી મ્હારા મસ્તકપર હાથ મૂકેલો છે જેથી મ્હારે કિંચિન્માત્ર ભય નથી; માટે મ્હારે હવે બીજા કોઈના આશ્રયનું પ્રયોજન નથી. ” આવા અભિમાનથી મેં સર્વે દેવતાઓના શરણનો પરિત્યાગ કર્યો; અર્થાત્ જેમ સૂર્યના પ્રકાશ

આગળ આગિયામાં પ્રકાશ તુચ્છ છે, તેમ તે દેવોને શ્રીગુરૂના સામર્થ્ય આગળ તુચ્છ જાણી, તે દેવો શ્રીસદ્ગુરુ સમાન અવિમુક્ત પદ આપવાને અસમર્થ છે એમ નિશ્ચય કરી તેમનો અનાદર-તિરસ્કાર-કર્યો. હે નાથ ! હવે આ મહારા ઉદ્ધાર સમયે જો આપ ઉદ્ધાસીનતા (ઉદ્ધારાનુકૂળ વ્યાપાર શૂન્યતા) ને અંગીકાર કરશો, અર્થાત્ મહારો ઉદ્ધાર નહીં કરો, તો મહાભારી ખેદની વાત છે કે:-અપમાન કરવાથી દેવોએ મહારો પરિત્યાગ કરેલો છે; હવે આપ પણ જો ઉદ્ધાસીન થાઓ, તો પછી ઉભયતઃ આશ્રય રહિત નિરાધાર થયેલો હું આ જગત્માં કેાની આગળ મહાઈ દુઃખ રૂઢન કરું ? તે આપ કહો; ભાવાર્થ કે: મહારી શી ગતિ ? તે આપ કથન કરો. પ્રાર્થના કે:-શરણાગતનું આપ રક્ષણ કરો, અને અનુગ્રહ કરી મહને અવિમુક્ત પદ આપો; હે પ્રભો ? મહારો પરિત્યાગ ન કરો. (૫)

હવે છટ્ટા શ્લોકમાં-સમુદ્ર પર્યન્તના પ્રચુર રાજ્યસુખને તૃણવત્ તુચ્છ જાણી, તેનો પરિત્યાગ કરી શ્રીગુરૂના ચરણકમલમાં નિવાસ કરી શ્રીગુરૂના ચરણામૃતનું પાન કરતાં ઉદ્ધાસ-વેલો જે આનંદ, તે આનંદ પોતાનાથી અલ્પસુખવાળા નિર્વાણપદનું હાસ્ય કરે છે, એમ કહે છે:-

ગુરો સ્ફારં રાજ્યં તુળમિવ પરિત્યજ્ય સહસા ।

સ્વરૂપે મગ્નાનામનઘ તવ પાદાશ્રિતવતામ્ ॥

સુધાતઃ સ્વાદીયસ્તવ ચરણતોયં ચ પિબતામ્ ।

જન નામાનન્દઃ પરિસતિ નિર્વાણપદવીમ્ ॥ ૬ ॥

હે નિષ્પાપ ગુરો ! મહાસમુદ્રપર્યન્તની પૃથ્વીના પ્રચુરરાજ્યને તૃણસમાન તુચ્છ જાણી સહસાપરિત્યાગ કરી તહમારા ચરણકમલનો આશ્રય કરવાવાળા અર્થાત્ તહમારા પાદસરોજનું સેવન કરવાવાળા, અને આપના અનુગ્રહથી નિમ્નત્મસ્વરૂપમાં નિમગ્ન થયેલા, તથા અમૃતથી પણ અતિશય સ્વાદીષ્ટ આપના ચરણકમલના જળને પાન કરવાવાળા, ઉત્તમ ભક્તજનોનો આનંદ, તે કેવલ્ય (મોક્ષ) પદવીને ઉપહાસ કરે છે. તાત્પર્ય કે:- ઉત્કૃષ્ટ રાજ્યાદિ વૈભવનો પરિત્યાગ કરી શ્રીગુરૂના ચરણોનું સેવન કરતાં અને અમૃતથી પણ અતિશય સ્વાદીષ્ટ એવા આપના ચરણામૃતનું પાન કરતાં આપનાજ કૃપાપ્રસાદથી જીવન્મુક્ત પુરૂષોને પ્રાપ્ત થયેલો જે આનંદ, તે અતિ ઉત્કૃષ્ટ અને અવાચ્ય હોવાથી મુકિતના સુખને ન્યૂન સમજી હાંસી કરે છે; અર્થાત્ એનું કહે છે કે:-શ્રી સદ્ગુરુ પરમાત્માના ચરણકમલોનું સેવન કરતાં કરતાં તેઓશ્રીના અનુગ્રહથી ઉત્પન્ન થયેલો જે આનંદ, તેની આગળ મોક્ષસુખ કાણુ માત્ર છે ? અતિ અલ્પ છે. (૬)

હવે સાતમા શ્લોકમાં-કદાચ શ્રી સદ્ગુરુ એમ પૂછે કે:સર્વોત્કૃષ્ટ વેદાદિ અજોચર પરંબ્રહ્મનો પરિત્યાગ કરી સ્વાભિમત રૂઢની પ્રાપ્તિને અર્થે મહારી શા માટે સ્તુતિ કરે છે ? તો પ્રત્યુત્તર કે: વેદાદિ અજોચર એવા જે પરંબ્રહ્મ તે આપજ છો; આપ માયિક વસ્તુ નથી, માટેજ આપની સ્તુતિ કરું છું; એમ કહે છે:-

ન યત્સાક્ષાદ્દૈરપિ કમલપત્રાક્ષ મનિતમ્ ।

ન યસ્મિન્નિવાનાં પ્રસ તિ મનોવાગવસરઃ ॥

નિરાકારં નિત્યં નિજમહિમાનિર્વાસિતતમો ।

ગુરો તદ્યત્તત્ત્વં ત્વમસિ વિમલં વાગવિષયઃ ॥ ૭ ॥

(કં પ્રજ્ઞસુખં સ્વરૂપાનન્દસ્તમલતિ પ્રકાશયતીતિ કમલમાત્મ જ્ઞાનં, -યત્તદેવ પતનાજ્ઞાયત્ત્વમ્મહાત્મનં હિતિ પત્રં, કમલં ચ તત્પત્રં ચ કમલપત્રં તેનાક્ષ્યતે-પ્રાપ્યત્ત્વમ્મહાત્મનં હિતિ કમલ-પત્રાક્ષસ્તત્સમ્બોધનં હે કમલપત્રાક્ષ જ્ઞાનૈકગમ્ય-પરમાત્મન્ !) હે જ્ઞાનૈક ગમ્ય પરમાત્મન્ ! જે બ્રહ્મને વેદોએ પણ પ્રત્યક્ષ નિશ્ચિત ખુલાસાથી-છદ્ધમાકારે-નથી કથન કર્યું; અર્થાત્ શ્રુતિઓ પણ જેને ધ્યયતાવડે નિશ્ચય નથી કહ્યા કે પરમાત્મા આવા છે. તથા જે બ્રહ્મને વિષે વ્યાસાદિ જીવોના મનવાણીનો વ્યાપાર પ્રસરણુશીલ નથી; અર્થાત્ જે બ્રહ્મ ચિત્તવડે ચિંત-વન કરાય નહીં, તથા વાણી વડે કથન કરી શકાય નહીં એવું છે. તથા જે બ્રહ્મ અવયવ રહિત નિરાકાર છે, અને ઉત્પત્તિ નાશાદિ વિકારથી રહિત છે; તથા જેણે સ્વમાહાત્મ્યવડે અંધકાર નાશ કર્યો છે, અર્થાત્ જે સ્વયંપ્રકાશ છે; એવું જે માયામલરહિત બ્રહ્મતત્ત્વ છે, તે આત્મતત્ત્વ, હે ગુરો ! વાણીમનાદિકના અવિષયભૂત એવા તમે છો. (૭)

હવે આક્રમા શ્લોકમાં-સર્વ લોકોને બરાબર રીતે અલબ્ધ બ્રહ્મ પદ દેવાવાળા આપ કોઈની તુલ્ય કહેવાને લાયક નથી; એમ કહે છે.

મહાદાનૈર્ધ્યાનૈરયિ નુદિતાદૈર્ધ્યે ચ ય-

ન્ન લભ્યં ઘોરાભિર્ગુરુવર તપો નિશિભિરપિ ॥

અચિન્ત્યં તદ્ભૂતાત્મં પદમાર્ચેલરાગાળતયા ।

પ્રદાતા કેનાસિ ત્વમિહ શિવ તુલ્યઃ કથય નઃ ॥ ૮ ॥

હે કલ્યાણ સ્વરૂપ શ્રેષ્ઠ ગુરો ! જે બ્રહ્મપદ, પૃથ્વી ગજ અથ્થ સુવર્ણ તુલાદિરૂપ મહાદાનોવડે, તેમ એકાગ્રચિત્તથી ધ્યાન કર્યા વડે, અને અનેક પ્રકારના યજ્ઞોએ કરીને પણ તથા પરમકષ્ટ સાધ્ય તપોના સમૂહ વડે પણ સંપ્રાપ્ત થતું નથી; તે અચિન્ત્ય (મનવાણીના અવિષયભૂત) બ્રહ્મપદ સર્વલોકોને સાધારણપણાથી (ન્યૂનાધિક્યરહિત પણાથી) દેવાવાળા ત્વમે આ સંસારમાં કોની સાથે તુલ્ય છો ? તે અમારા પ્રત્યે કથન કરો. અર્થાત્ કોઈની સાથે આપની તુલ્યતા થઈ શકે તેમ નથી; કેમકે આપની સમાન આ ત્રિલોકમાં કોઈ છેજ નહીં; આપજ સર્વોત્કૃષ્ટ છો. (૮)

હવે નવમા શ્લોકમાં-સર્વલોકોનું સંરક્ષણ કરવામાં સમર્થ ઔષધ ત્વમેજ છો; એમ કહે છે:-

ગ્રન્થસ્તાનસ્તાખિલદુરિતનિસ્તારસરણી ।

નિલિમ્પૈર્નિર્નિસ્તાનાપે ચ નિરયાન્તનિપતતો ॥

જહાનન્ધાન્પદ્મપ્રતિષ્ઠાધેરાત્તિવિકલા ।

નરાન્સ્વામિસ્ત્રાતું ત્વામે પરમં શેષજ્ઞાનદે ॥ ૯ ॥

હે સ્વામિન્ ! આ કલિયુગમાં આક્રિત્ય ચંદ્ર મંજળાદિ નવગ્રહોવડેકરીને પીડિત; અને નિખિલ પાપોની નિવૃત્તિનો માર્ગ (પ્રાયશ્ચિત્તાદિ આચરણ માર્ગ) અસ્ત થયેલો છે (અવિદ્યમાન છે) જેનો એવા, અર્થાત્ પાપાદિકની બાહુલ્યતાથી તેની નિવૃત્તિનો કોઈપણ ઉપાય વિદ્યમાન નથી એવા; તેમ દેવોએ પણ પોતાનાથી પરિરક્ષણ નહિ થવાથી પરિત્યાગ કરેલો છે જેનો એવા, નિરંતર નરક મધ્યે પડેલા જીવોનું, તથા અજ્ઞાની, આંધળા,

પાપિણા, સ્વભાવથી (જન્મથી) અધિર, અને મૂંગા એવા સમસ્ત મનુષ્યોનું સંરક્ષણ કરવાનેજ અર્થે તમેજ ઉત્કૃષ્ટ ઔષધ છે. “ જ્યારે તમે સર્વેનું ઔષધ છે, ત્યારે તો સર્વની અંતર્ગત એવો જે હું તેના (મહારા) પણ ઔષધરૂપ થશોજ; એ નિઃસંદેહ છે.” (૯)

હવે દશમા શ્લોકમાં—થોડા પાપવાળા પાપિઓના પાપને દૂર કરવાને અર્થે ગંગા, નર્મદા, ગોદાવરી આદિ બહુત તીર્થાદિક છે. પણ અત્યન્ત અશુદ્ધ એવા કે જેના પાપાદિકની વિશુદ્ધિ કરવાને કોઇપણ પ્રાયશ્ચિત્તજ નથી; એવા દૂષિતોના દોષને હરણ કરવાને અર્થે તો ત્હમારા સરખા તમેજ વિદ્યમાન છે; એમ કહે છે:—

કૃતક્ષુદ્રૈનસ્કાનથ ક્ષટિતિ સન્તપ્તમનસઃ ।

સમુદ્ધર્તુ સન્તિ ત્રિભુવનતલે તીર્થનિવહાઃ ॥

નરાન્પ્રાયશ્ચિત્તપ્રસરણપથાતીતચરિતાન્ ।

સમુદ્ધર્તુ સ્વામિસ્ત્વમિવ તદપિ ત્વં વિજયસે ॥ ૧૦ ॥

હે સ્વામિન્ ! ક્ષુદ્ર (અદ્ય) પાપ કરવાવાળા, અને પાપાયરણ ક્યાં પછી તુરતજ પશ્ચાતાપ કરવાવાળા જે પાપી જીવો છે; તેમનો સમુદ્ધાર કરવાને અર્થે (તેમનાં પાપોને દૂર કરવાને અર્થે) ત્રૈલોક્યમાં ગંગા, નર્મદા ગોદાવરી, કૃષ્ણાદિ તીર્થોનો સમુદાય વિદ્યમાન છે. તથાપિ હે ગુરો ! પ્રાયશ્ચિત્ત (પાપકર્મોને દૂર કરવાના ઉપાય) ના આચરણની વાટને અતિક્રમણ કરી ગયાં છે ચરિત્ર જેમનાં, અર્થાત્ બુદ્ધિપૂર્વક મહાપાપાયરણ કરવાથી જેમના પાપોની નિવૃત્તિનો કોઇપણ ઉપાયજ નથી એવા મહાપાપી મનુષ્યોને પાપોથી દૂર કરવાને વાસ્તે ત્હમારા સરખા તમેજ સર્વોત્કૃષ્ટ પણે વર્તો છો * (૧૦)

હવે અગીઆરમા શ્લોકમાં—દેવાદિકથી પણ જેનું રક્ષણ ન થાય તેનું સંરક્ષણ કરવાવાળા તમે છે; માટે હે ગુરો ! અમારાં જન્મમરણાદિ સંતાપને આપ નાશ કરો; એમ પ્રાર્થના કરે છે:—

યદા રુષ્ટે રુદ્રે સપદિ સતતં રક્ષતિ ગુરુઃ ।

ગુરૌ રોષે લોકે ભવતિ શરણં રુદ્ર ઇહ નો ॥

ગુરો શસ્તઃ સંસારજલધિતરિર્મક્ષુ કૃપયા ।

ભવન્પ્રાસહ્યં નો જનિમરણદુઃખં જરયતુ ॥ ૧૧ ॥

જે કાળમાં સંસારસંહારક રૂદ્ર કોપાયમાન થાય, તો તે સમયે તત્કાલ નિરંતર શ્રીસદ્-ગુરુદેવ સંરક્ષણ કરે છે; પરંતુ આ લોકમાં શ્રીગુરુનો રોષ થયે સતે રૂદ્રાદિક દેવતાપણુ શરણરૂપ થતા નથી; અર્થાત્ શ્રીગુરુ રૂદ્ર થયે સતે રૂદ્ર વિષ્ણુઆદિ દેવતાપણુ સંરક્ષણ કરવા સમર્થ થતા નથી. માટે હે ગુરો ! સંસારસમુદ્રના નૌકારૂપ અને કલ્યાણસ્વરૂપ એવા આપ કૃપાકરીને અમારાં પ્રકર્ષણુ અસલ્ય એવાં જન્મમરણાદિ દુઃખને શીઘ્ર નાશ કરો. (૧૧)

હવે બારમા શ્લોકમાં—મહાપાપીઓ પણ તમ્હાં રમરણ કરવાવડે પાપથી વિમુક્ત થઇ ઉત્તમપદને પામે છે; એમ કહે છે:—

* અત્રોપમાનોપમેયત્વં ગુરોરેવ । તત્કલં તુ અન્યસ્વત્સદૃશો નાસ્તીતિ અત એવાત્રાનન્વયાલંકારઃ ॥ તદુક્તમ્ । “ ઉપમાનોપમેયત્વં યદેકસ્યૈવવસ્તુનઃ । હન્દુરિન્દુરિવ શ્રીમાનિત્શદૌ તદનન્વયઃ ” इति ॥

અપિ ઘન્ટો વિપ્રાનાંવરતઃ શન્તો રુસતાઃ ।

પેવન્તે મૈરેયં ત્નરાપે હરન્તશ્ચ કનકઃ ॥

ભવન્તં સંસ્મૃત્વા નિશ્ચિલસુરસંભાવેતપદાઃ ।

ગુરો ક્રીડન્ત્યન્તે સતતમચ્ચલે ધાત્માનિ પદે ॥ ૧૨ ॥

નિરંતર બ્રાહ્મણોને પણ દત્તન કરવાવાળા, અને નિત્ય બ્રહ્મવિદ્ બ્રાહ્મણોની *પતિવ્રતા-સ્ત્રીઓને ભોગવવાની ઇચ્છા કરવાવાળા, તથા મદિરાપાન કરવાળા, તેમ સુવર્ણની ચોરીપણુ કરવાળા એવા મહાપાપીઓ પણ હે ગુરો ! આપના સપ્તેમશ્રદ્ધાભક્તાપૂર્વક સ્મરણસેવનાદિવડે કરીને અંતે (નિષ્પાપ થવાથી) નિષ્પિણ દેવોએ પૂજિત છે ચરણ જેમના એવા થકા, અથવા સમસ્ત દેવોનું પ્રાપ્ત જે પદ તે પદ સંપ્રાપ્ત કરેલું છે જેમણે એવા થકા, તેઓ નિરંતર અચળ નિજાત્મપદવિષે ક્રીડા કરે છે. તાત્પર્ય કે:-આપના સ્મરણ સેવન ધ્યાનાદિકના અભ્યાસથી મહાપાપીઓ પણ પોતાના પાપથી નિર્મુક્ત થઈ બ્રહ્માનંદ સુખનો અનુભવ કરે છે. (૧૨).

હવે તેરમા શ્લોકમાં-શ્રીગુરૂની અને કાશી, ગંગા, વિશ્વનાથાદિકની સમાનતા દર્શાવે છે:-

સદા કાશીક્ષેત્રસ્થિતિરપિ ગુરોઃ પાદકમલે ।

નિવાસો યત્તદ્વૈ રુચરણનીરં સુરધુની ॥

ગુરુઃ કાશીવિશ્વેશ્વર ઇહ મમા પ્રહકરઃ ।

ગુરોર્વાક્યં મંત્રો ભવતિ ભવરત્નાકરતરિઃ ॥ ૧૩ ॥

શ્રીસદ્ગુરુદેવના ચરણ કમલમાં જે નિવાસ કરવો, તેજ શ્રીકાશીક્ષેત્રમાં સદા સ્થિતિ જાણુરી; અને શ્રીસદ્ગુરુનાથના ચરણકમલનું જે જળ, તેજ દેવનદી (ગંગાજી) જાણવી; તથા આલોકમાં મહારા ઉપર અનુગ્રહ કરવાવાળા શ્રીસદ્ગુરુ પરમાત્મદેવ, તેજ શ્રીકાશીવિશ્વનાથ છે; અને શ્રીસદ્ગુરુના સુખારવિન્દથી ઉદ્ભવેલું જે વાક્ય તેજ સંસારસમુદ્રમાંથી તરવાને માટે નૌકારૂપ મંત્ર છે તાત્પર્ય કે:-શ્રીકાશીક્ષેત્રમાં નિવાસ કરવાથી જે ફળ સંપ્રાપ્ત થાય છે, તેજ અવિમુક્તફળ શ્રીસદ્ગુરુદેવના ચરણકમલોમાં નિવાસ કરવાથી લબ્ધ થાય છે; તથા શ્રીગંગાજીનાં જળ સ્નાનપાન કરવાથી જેમ જ્ઞાનનાં પ્રતિઅંધકરૂપ પાપોને નાશ કરે છે, અને ચિત્તની વિશુદ્ધિપૂર્વક જ્ઞાનદ્વારા મુક્તિ આપે છે, તેજફળ શ્રીસદ્ગુરુના ચરણામૃતના પાનાદિક સેવનથી ઉપલબ્ધ છે. શ્રીકાશીક્ષેત્રમાં શ્રીકાશીનિવાસી જીવો ઉપર અનુગ્રહ કરવાવાળા જે શ્રીવિશ્વનાથ છે, તેજ શ્રીસદ્ગુરુદેવ છે; તેથી જેમ શ્રીકાશીક્ષેત્રમાં શ્રીવિશ્વનાથ તારકમંત્ર આપે છે, તેમ તેજ વિશ્વનાથરૂપ શ્રીસદ્ગુરુ પરમાત્માજી આ જગતમાં તારકમંત્ર આપી જન્મ-મરણાદિ દુઃખાયુક્ત સંસારસમુદ્રમાં ખૂડતા સંસારીજીવોને દુઃખથી નિર્મુક્તકરી અવિમુક્ત પદ આપે છે (૧૩)

હવે ચૌદમા શ્લોકમાં-ધ્યાન પૂજનાદિક કરવાની વસ્તુ પ્રશ્નોત્તરથી બતાવે છે:-

રોર્મૂર્તિર્નૂનં પ્રચુરવિચિકિત્સાવિચલિતૈઃ ।

કલા જ્ઞાતાઽશ્રદ્ધૈરપિ ન હિ યદેકાઽશ્વપુરુષૈઃ ॥

*“વર્ણનાં બ્રાહ્મણો ગુરુઃ” इति हतोः बृहस्पतिव्यासवसिष्ठभारद्वाजात्रियाह्वल्क्यादि ब्रह्मविन्महर्षीणां तत्सदृशानां सांप्रतं ब्राह्मणानां च पतिव्रतधर्मयुतस्त्रियः ॥

અહો કા ધ્યાના િ જગ તિ જનપૂજ્યં ગદ્યે તં ।

ગુરોઃ પાદો મુક્તિર્ભવતિ કિલ તદ્યદ્ગુરુરૂપા ॥ ૧૪ ॥

અલબ્ય અને અનિર્વચનીય સાલ આપનાર હોવાથી અહો ! ઇતિ આશ્ચર્ય ! ધ્યાન કરવાને યોગ્ય આ સંસારમાં કોણુ વસ્તુ છે ?

અતિશય સંશયોવડે ચલાયમાન થયેલું છે ચિત્તજેમનું એવા શ્રદ્ધાહીન અજ્ઞાની જીવોએ, જેની એક કલા (સોળમો ભાગ) પણ નથી જાણી એવી જે શ્રીસદ્ગુરુદેવની મૂર્તિ છે, તેજ નિશ્ચય ધ્યાન કરવાને યોગ્ય છે.

આ સંસારમાં નિરંતર મનુષ્યોને પૂજ્ય શી વસ્તુ છે ?

શ્રીસદ્ગુરુનાથનાં ચરણકમલો આ સંસારમાં પ્રાણી માત્રને પૂજન કરવાને યોગ્ય છે.

આ જગતમાં મોક્ષ શાવડે થાય છે ?

શ્રીસદ્ગુરુદેવની જે કૃપા તેજ મુક્તિ છે. અર્થાત્ શ્રીસદ્ગુરુદેવના અનુગ્રહથી જ્ઞાન સંપાદન કરી મુક્તિ મેળવાય છે; કેમકે શ્રીસદ્ગુરુ પરમાત્માની કૃપાવિના અપરોક્ષ જ્ઞાન સંપાદન કરી શકાતુંજ નથી. (૧૪)

હવે પંદરમા શ્લોકમાં—કલિયુગના વિષયાન્ધ ગુરુઓના ગુણો પ્રકટ કરી ભક્તજનોના અધ્યાત્માદિતાપોને શમાવનાર શ્રીસદ્ગુરુદેવનું દુર્લભપણું દર્શાવે છે:—

અહંતાકામક્રોધમદનવિદગ્ધાશ્ચ ગુરવઃ ।

અસંખ્યાઃ સંસારેઽનિવૃત્તધર્મઃ સ્વજગ્નતાઃ ॥

ભવાંટવ્યાં ગત્વા શરણજનવિસ્તાપ્યમહત્તાઃ ।

થતૈકો દુર્લભ્યઃ શરણજનહૃત્તાપશમકઃ ॥ ૧૫ ॥

હું બ્રહ્મણુ છું, હું વિદ્વાન છું, હું ઉત્તમ કુળવાન છું, હું પૂજ્યઆશ્રમવાળો છું, હું આચાર્ય છું, અને હું સર્વગુણસમ્પન્ન છું; જેથી સર્વપ્રાણી માત્રને હું પૂજનીય છું; આ પ્રકારની જે અહંતા, અને સાંસારિક અનેક પદાર્થોની ઇચ્છા (મનોરથ કામના), તથા ક્રોધ અને કામદેવાદિ અનેકદુર્ગુણોવડે વિશેષે કરીને સંદગ્ધ થયેલા, તેમજ નવીન નવીન ધર્મોના સમુદાય પ્રવર્તકરવામાં જોડાયેલા એવા અસંખ્ય ગુરુઓ (નામ માત્રના ગુરુઓ) આ સંસારમાં વિદ્યમાન છે. તેઓ સંસારરૂપ વનવિષે વિચરતા થકા શરણે આવેલા જનોના ધનાદિકને હરણુ કરે છે; અર્થાત્ શરણુગતના શ્રેયમ્બંધી કાષ્ઠપણુ વિચાર કરતા નથી, અને ભક્ત-જનોના ધનાદિકને પોતે ભોગવે છે; માટે તેઓને ધુતારા-ખલ-જાણવા. આવા ગુરુઓ શ્રવણુમાત્રથીજ ખેદકારક થાય તેમ છે, પરંતુ આશ્ચર્ય પૂર્વક સંતોષ એટલોજ છે કે:—શરણુગત ભક્તોના હૃદયમાં રહેલા આધ્યાત્મિકતા તાપોને નાશ કરવાવાળા અને મહાકૃષ્ણથી સંપાદન કરવાને યોગ્ય એવા એક વિરલા શ્રીસદ્ગુરુ જગતમાં છે. તાત્પર્ય કે:—શ્રોત્રિય બ્રહ્મવેત્તા ઉત્તમ કુળમાં જન્મેલા અને દુર્લભ્ય એવા એક કૃપાસાગર પ્રકટપ્રભુ શ્રીસદ્ગુરુ જગતમાં વિદ્યમાન છે, માટે તેમને શરણે જઈ સેવનાદિ ભક્તિવડે તેઓશ્રીનો અનુગ્રહ સંપાદન કરી, આત્મજ્ઞાન અનુભવવાનો અવસર મળે તેમ છે; એજ અંતઃકરણમાં સંતોષ માનવાનું છે. માટે મુમુક્ષુ ભક્તજનોએ ભક્તવત્સલ શ્રોત્રિય બ્રહ્મનિષ્ઠ શ્રીસદ્ગુરુ પરમાત્માનો સેવનાદિ ભક્તિવડે અનુગ્રહ મેળવી, આત્મજ્ઞાન સંપાદન કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ; જેથી આધ્યાત્મિક દુઃખોની તેમજ સંસારનાં જન્મમરણુદિ દુઃખોની નિવૃત્તિ પૂર્વક નિરતિશય પરમાર્નંદ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ થાય. (૧૫)

હવે સોળમા શ્લોકમાં—કેટલાએક લોક પરોપકાર કરે છે, અને કેટલાએક પરલોકના સાધન સંપાદન કરવા પ્રયત્ન કરે છે; પરંતુ હું તો આલોક પરલોકને શ્રીગુરુપરમાત્માવિષે રજનુસર્પવત્ વિવર્તરૂપ સમજી સુખપૂર્વક શયન કરી રહ્યો છું; એમ કહે છે:—

કિયન્તઃ સન્ત્યેકે નિયતમિઃ લોક ર્યઘટકાઃ ।

તથા પુણ્યાત્મ નઃ કતિ ચ સુ શ્લોકોદ્ભવ્યાણિઃ ॥

કૃપાતઃ શેતેઽહં તવ નિજસુખં વાઙ્મયમનિનં ।

ગુરો જ્ઞાત્વા લોકં ત્વયિ ચ્ચલુ વિવર્તે અગણિતમ્ ॥ ૧૬ ॥

આ લોકમાં કેટલાએક સાધારણ મનુષ્યો નિયમપૂર્વક પરોપકારને વાસ્તે લોકોનાં કાર્ય સિદ્ધ કરવાવાળા છે; તથા કેટલાએક પુણ્યાત્માઓ દેવલોકપ્રત્યે ગમન કરવાવાળા છે. તથાપિ હે ગુરો! આ હું તો તમારી પૂર્ણ કૃપાથી અગણિત-સમસ્ત-લોકને તમારે વિષે રજનુમાં સર્પની પેઠે નિઃમંદેહ વિવર્તરૂપે જાણીને નિરંતર સ્વાત્મસુખ જે પ્રકારે થાય તે પ્રકારેજ શયન કરી રહ્યો છું. ખબુ શબ્દ વાક્યાલંકારને વાસ્તે છે (૧૬)

કદાચ સોળમા શ્લોકથી શંકા થાય કે: તું સુખપૂર્વક સૂઈ રહ્યો છું તો ત્હારી શી ગતિ? તો હવે સત્તરમા શ્લોકથી કહે છે કે:—સંસારરૂપ રોગગ્રસ્ત આ જાળક આપને શરણે આવ્યું છે; હવે આપ આપના મહિમાનુસાર આપને યોગ્ય લાગે તેમ કરો; એમ કહે છે:—

સુધાસેનું તૃષ્ણાઽઽકુલિતહૃદયો બ્રહ્મગતિદં ।

પદાસક્તાનાં તે વિગલિતગતિઃ સિદ્ધમિષજઃ ॥

મહાબાહો શ્રીલં ગદવિગલિતસ્ત્વામહમયમ્ ।

શિશુઃ સમ્પ્રાપ્તઃ સ્વામિનમિહ વિદધ્યાઃ સંચિતમ્ ॥૧૭॥

હે મહાબાહો! તમારા ચરણ કમલમાં પ્રીતિ કરવાવાળા લકતજનોને બ્રહ્મગતિના આપવાવાળા, અને અમૃતના સિંધુસમાન, સિદ્ધવૈદ્યરૂપ, બ્રહ્મવિદ્યાદિરૂપ લક્ષ્મીવાન તથા પ્રજા એવા જે તમે છો; તે તમારા પ્રીતિ, તૃષ્ણાવડે આકુલબ્યાકુળ હૃદયવાળો, અને પાપની બાહુલ્યતાથી નષ્ટ થઈ છે પુણ્યલોક સંબંધિની ગતિ જેની એવો, તથા સંસારના જન્મ જરામરણાદિ રોગવડે વિશેષ કરીને જર્જરિભૂત થયેલો એવો આ હું નાનોખાળ (અજ્ઞાની) પ્રાપ્ત થયો છું; હવે આ મહારા સંબંધમાં આપને જે સમ્યક્ ઉચિત હોય તે આપ કરો. ભાવાર્થકે: આપ શરણાગત જાળકનો કદાપિ પરિત્યાગ ન કરો; કેમકે આપ શરણાગત રક્ષક છો, માટે આપ આપના મહિમાનું પાલન કરી સદા મ્હારું સંરક્ષણ કરો. (૧૭)

હવે અઠારમા શ્લોકમાં—હે ગુરો! લકતોના હિતેચ્છુ કલ્પવૃક્ષસમાન તમે વિદ્યમાન છો, તો પછી બ્રહ્માદિ દેવોની પાસેથી કોષ્ઠપણ વસ્તુની હું શામાટે યાચના કરું? અર્થાત્ આપના વિના અન્ય કોઈ દેવાદિક પાસેથી હું કોઈ ઇચ્છતોજ નથી; એમ કહે છે:—

હિતેચ્છુર્મક્તાનાં ત્વમસિ યદિકલ્પદ્રુમં હૃહ ।

વ્રતપ્રાયશ્ચિસૈઃ કિમથ ચ તપોદાનયજનૈઃ ॥

બહિસ્તીર્યક્ષાનૈરજઃ રહારેભ્યઃ કિમુત તત્ ।

ગુરો વાઙ્મિચ્છ્યામીષદપિ કિમહં વસ્તુ હ કદા ॥૧૮॥

હે સદ્ગુરો! યદિ આ સંસારમાં ભકતોનું હિત ઇચ્છવાવાળા કલ્પદ્રુમ (કલ્પવૃક્ષની નીચે જઈ સંકલ્પ કરીએ તે સિદ્ધ થાય છે અર્થાત્ સફળ થાય છે તે) તમે છો ! તો પછી અતિશયવ્રત પ્રાયશ્ચિત્તાદિવડે તથા અતિશય તપ દાન યજ્ઞનવડે તેમજ અતિશય બહારનાં ગંગા નર્મદાદિતીર્થોના સ્નાનવડે શું પ્રયોજન છે ? કાંઈ પ્રયોજન નથી, તથા આપ કલ્પદ્રુમ સમાન છો તો પછી બ્રહ્માવિષ્ણુ રૂદ્રાદિક દેવો પાસેથી કાઈકાલમાં કિંચિન્માત્ર વસ્તુને મેળવવા પણ હું કેમ ઇચ્છા કરીશ ? નહિજ કહું. ભાવાર્થ કે:-વ્રત, પ્રાયશ્ચિત, તપ, દાન, યજ્ઞન, તીર્થાદિક સર્વ આપની અંતર્ગત છે; જેથી હું ગુરો! એક આપનાજ સેવનથી વ્રતાદિ સર્વ પ્રકારનું ફળ સંપાદન થાય છે, તો પછી અતિકષ્ટસાધ્ય તે વ્રત યજ્ઞનાદિકનું મહારે કાંઈ પ્રયોજન નથી; તેમજ બ્રહ્માદિક દેવો પાસે હું કાંઈપણ ઇચ્છતો નથી. કારણ કે મહારા સર્વ મનોરથ પરિપૂર્ણ કરવાવાળા આપ સમર્થ સદ્ગુરુ મને ઉપલબ્ધ છો; જેથી હું અન્ય સર્વ પ્રપંચથી ઉપરામ થયેલો છું. (૧૮)

હવે ઓગણીશમાં શ્લોકમાં-મહારા અનેક દુર્ગુણોને વારંવાર શ્રવણ કરતાં છતાં હું ગુરો! આપ કૃપાળુ વિના અન્ય કોણ એવો છે કે એક ક્ષણ માત્ર પણ મહારું મુખ અવલોકન કરે ? અર્થાત્ કાંઈપણ ન જુએ; એમ કહે છે:-

શ્વૃત્તિવ્યાસઙ્ગો નિયતમથ મિથ્યાપ્રલપનઃ ।

કુતર્કેષ્વભ્યાસો મમ તુ પુનરેવં રજગણાન્ ॥

અપિ શ્રાવં શ્રાવં મમ ચ પરપૈશુન્યમનનમ્ ।

હિરુક્ ત્વત્કો નામ ક્ષણમપિ નિરીક્ષેત વદનઃ ॥ ૧૯ ॥

હે ગુરો! (શ્વૃત્તિવ્યાસંગઃ) શ્વાનવૃત્તિની પેટે એટલે દેશેદેશ અને ગ્રામેગામ તેમજ ઘેર ઘેર ભ્રમણ રૂપ દોડદોડ કરી અન્નજળ ધનાદિક ઉચ્છિષ્ટ પદાર્થોના ભક્ષણ કરવા રૂપ આચરણનો ઉદ્યોગ; વળી નિયમપૂર્વક નિરંતર અસત્ય-અનર્થક ભાષણ; તથા નિરંતર કુતર્કો વિષે અભ્યાસ; અથવા કુત્સિત-પરસ્ત્રી પરગૃહ પરધનહરણાદિકર્મો સંબંધિ-તર્કોવિષે અભ્યાસ; કિંવા સાક્ષાત્ બ્રહ્માવિદ્યાના અપ્રતિપાદકતાવડે તેમજ વેદાંતિઓને જિતવાની ઇચ્છાવડેયુક્ત કુત્સિતતર્કો-નામ તર્કશાસ્ત્રના ગ્રંથો-તેને વિષે અભ્યાસ; તથા નિરંતર બીજાઓની ચુગલી-ચાડીઓ કરવાનું ચિંતન; એવા એવા મહારા દુર્ગુણોના સમૂહને વારંવાર શ્રવણ કરતા છતાંપણ ત્હમારા વિના બીજા કોની સંભાવના કરવા યોગ્ય છે કે તે એક ક્ષણમાત્ર પણ મહારા મુખને દેખે ? ત્હમારા વિના અન્ય કાંઈપણ મહારા દુર્ગુણયુક્ત મુખનું અવલોકન કરે તેમ નથી. ત્હમેજ દયાળુ હોવાથી દાસના દોષ નહિ જોતાં મને દષ્ટિગોચર કરો છો. (૧૯)

હવે વીશમાં શ્લોકમાં-સદા ત્હમારા ઉપર કુશળ ચિંતાનો ભાર રાખનાર (ત્હમે મહારું કુશળ કરવામાં સદા ચિંતા રાખવાવાળા છો એટલે મહારું કુશળ કરશેજી ! એવું નિઃશક માનવાવાળા) મને આ વિષમ સંસારમાં જો ત્યાગ કરશે તો આજથી લેઈને ત્રણલોકમાં તમારો કાંઈપણ વિશ્વાસ કરશે નહિં, અને તમારી કૃપાળુતા પણ નિરાધાર થઈ જશે; એમ ભયરૂપ વચનો પ્રદર્શિત કરી કહે છે:- (અહીં ઇષ્ટ દેવમાં અત્યંત રનેહ ઉદ્ભવવાથી સખાભાવથી ભયરૂપ વચનો શ્રીગુરુદેવ પ્રત્યે પ્રદર્શાવેલાં છે.):-

સદૈવ ત્વય્યેવાર્પિતકુશલચિન્તામરામેનઃ ।

યદિ ત્વં માં સ્વામૈસ્ત્યજાતિ વિષમેઽસ્મિન્નગતિ તે ॥

તદાઽયં વિશ્વાસસ્ત્રિચ્છદાત્માના સમયત ।

નિરાધારા ચેયં સ્વલુ જગતિ નિવ્યાજકાળા ॥ ૨૦ ॥

હે સ્વામિન ! નિશ્ચય સર્વદાકાલ તમારા ઉપરજ, સર્વ પ્રકારથી કુશળતા થવાની ચિંતાની આધિક્યતા સમર્પણ કરવાવાળો, અર્થાત્ શ્રી સદ્ગુરુજ સર્વદાકાલ સર્વપ્રકારથી મ્હારૂં કુશળ કરશેજ એમ માનવાવાળો, અને તમારા શરણમાં તમારી સમીપ સ્થિત એવો આ મ્હને જો આ દુઃસહ સંસારમાં ત્હમે ત્યજશો, તો તમારો “શ્રીગુરુ શરણાગતનું સદા હિત કરે છે” એવો આ વિશ્વાસ ત્રિભુવનના તળમાંથી નષ્ટ થઇ જશે; તથા આ નિષ્કપટ કશ્ચાપણ જગતમાં અવશ્યમેવ નિરાધાર થઇ જશે. તાત્પર્ય કે: શરણાગત થયેલો એવો જે હું હૈતું આ વિષમ સંસારમાંથી સંરક્ષણ નહીં કરો અને મ્હારો પરિત્યાગ કરશો, તો ત્હમારા મહિમાને કલંક (અપવાદ) લાગશે; માટે હે કૃપાસાગર ! મ્હને આપનો દાસ જાણી મ્હારાપર અનુગ્રહ કરી ત્હમેજ મ્હારૂં સર્વદાકાલ સંરક્ષણ કરો. એવી મ્હારી પ્રાર્થના છે. (૨૦).

હવે એકવીશમા શ્લોકમાં— બહુલોક આપના શરણમાં પ્રાપ્ત થાય છે; તેમાં કારણ એ છે કે:—ત્હમે તે લોકોના સમસ્ત મનોરથ પરિપૂર્ણ કરો છો. હું પણ એજ કારણથી તમારામાં સ્વભાવથીજ અમાપ પ્રીતિવાળો છું; એમ કહે છે:—

भवन्तं पूज्यं किं कति न मनुजाः संसृतिचः ।

प्रपद्यन्ते तत्र स्फुटानि तदुपायोस्त्वत् स्वलુ ॥

अयं वै देवातोऽहमपि यदभीष्टं वितरसि ।

स्वभावादेव त्वय्यमितम-રાગં વિત્તવાન્ ॥ ૨૧ ॥

હે પ્રભો ! પૂજ કરવાને યોગ્ય એવા આપના પ્રત્યે, સંસારના જન્મમરણાદિશોકોએ કરીને મસ્ત એવા કેટલાએક લોકો કેમ નથી પ્રાપ્ત થતા ? કિંતુ બહુ લોક આપના શરણમાં પ્રાપ્ત થાય છે. પરંતુ તેમાં તે ઉપાધિ-કારણ-સ્ફુરે છે (વર્તે છે) કે:—“આલોકમાં તેઓનું જે મનોવાંછિત છે તેને ત્હમે નિશ્ચય આપો છો.” જેથી હે દેવ ! આ હું પણ પ્રકૃતિથીજ તમારામાં અપરિમિત પ્રીતિ ધારણ કરવાવાળો છું; એ નિઃસંદેહ છે. માટે હે દીનબંધા ! આ શરણાગતનું આપ સદા અભીષ્ટ કરશેજ એવો વિશ્વાસ છે. (૨૧).

હવે બીજીશમા શ્લોકમાં—કેટલાએક લોકો ઇષ્ટસિદ્ધિઓને વાસ્તે અતિકષ્ણસાધ્ય દેવોનું આરાધન, યજ્ઞ, યમ, નિયમ, વગેરે કરે છે; તથાપિ હું તો તમારા નામ સ્મરણથીજ પૂર્ણ કામ છું; જેથી સંસારજાલને તુલ્ય તુલ્ય જાણું છું; એમ કહે છે:—

जन्त्येके देवान्कठिनतरसवाँस्त-પરે ।

मखादिव्यारूढा यमनियमसक्ताः कतिपय ॥

अहं तु त-ભામસ્મરણ-તત્કામાઽનિશમયં ।

जगज्जलं जानेऽयि गुरुवर तुष्टं हि त-ગવત્ ॥ ૨૨ ॥

હે શ્રેષ્ઠગુરો ! કેટલાએક લોકો તો જેઓની અતિશય કઠિન સેવા છે એવા દેવોનું

પૂજન કરે છે. તેમનાથીબીજા કેટલાએક લોકો યજ્ઞાદિ કર્મોવિષે વિશેષ કરીને આરૂઢ છે વળી અન્યલોકો અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય, અપરિગ્રહ એ પાંચ યમ, અને શૌચ, સંતોષ, તપ, સ્વાધ્યાય, ઇશ્વરપ્રણિધાન એ પાંચ નિયમ, તેઓને વિષે આસક્ત છે. (અહીં યમ નિયમના ગ્રહણવડે યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર, ધારણા, ધ્યાન અને સમાધિ એ અષ્ટાંગનું ગ્રહણું સમજવું; એટલે કેટલાએક યમનિયમોદિ અષ્ટાંગ યોગાભ્યાસ કરવામાં તત્પર છે.) પરંતુ આ હું તો નિરંતર તમારા નામસ્મરણવડેજ પૂર્ણકામનાવાળો થકો નિરંતર સમગ્ર જગતના સમૂહને નિશ્ચય તૃણનીપેઠે તુચ્છ જાણું છું. (૨૨)

હવે તેવીશમા શ્લોકમાં-જન્મપર્યન્ત નિરંતર પુણ્યકર્મ કરવાવાળા સત્પુરુષોનું કલ્યાણ કરવાને અર્થે તો કેટલાએક દેવો છે; તથાપિ સત્કર્મ નહિં કરવાવાળા નિરાધાર પાપીઓનું હિતકરવાવાળા હે ગુરો ! તમારાવિના આ સંસારમાં કાંઈ વિધમાન નથી; એમ કહે છે:-

સતાં શ્રેયઃકર્તું શ્રદ્ધિતિ ન નૃणां सन्ति कति किम् ।

सुपर्वाणो जन्मावधिसुकृतजन्मार्जनकृताम् ॥

अथोऽ तालम्ब्यानां त्वकृतसुकृतानां र रुमृते ।

गुरो त्वां लोकेऽस्मिन्न परमवलोकે हितकरम् ॥ २३ ॥

હે ગુરો ! જન્મપર્યન્ત સુકૃતવડે જન્મસંગ્રહ કરવાવાળા સત્પુરુષોનું શીઘ્ર શ્રેયસ કરવાને અર્થે કેટલાએક દેવો કેમ સમર્થ નથી ? ‘બહુ છે’ પરંતુ મંગળ સૂચક એ છે કે:- “નિરાધાર અને સત્કર્મહીન પુરુષોનું કલ્યાણ કરવાને અર્થે આપશ્રીના વિના અન્ય કોઈ સમર્થ છેજ નહીં.” એ શાસ્ત્ર અને અનુભવસિદ્ધ સિદ્ધાંતને ચિત્તમાં ધારણ કરીનેજ હે દયાનિધે ! હે ગુરો ! હું આપના ચરણકમલોમાં શરણાગત થયેલો છું; માટે આપ કૃપાકરીને મહારા શ્રેયસ્કર થશેજ એવો પૂર્ણ વિશ્વાસ છે. (૨૩)

હવે ચોવીશમા શ્લોકમાં-સંસારસમુદ્રમાં ડૂબેલો એવો જે હું તહેનો સમુદ્ધાર કરવાને વાસ્તે હે ગુરો ! આપ આપની સુંદર કમ્બરને જલદી મજબૂત બાંધો; કારણ કે મહારો ઉદ્ધાર કરવાનો આ સમય છે માટે તૈયાર થાઓ; મહારો અનાદર ન કરશો; એમ કહે છે:-

ततोऽयं स्वामिन्मे गुरुवर समुद्धारसमयः ।

न कुर्यास्त्वं हेलामितरजनसाधारणतया ॥

समुद्धर्तुं सद्योऽद्य तु मम जगत्यां निपततः ।

बधान द्रगेव दक्षिणायं પરિકરમ્ ॥ ૨૪ ॥

હે ગુરુવર ! મહારો સમ્યક્ ઉદ્ધાર કરવાનો આ સમય છે; તેથી હે સ્વામિન ! નીચજનોથી જેમ આપ ઉપરામ રહોછો તેમ, અન્ય નીચજનોની સાથે મહારી તુલ્યતા કરીને અર્થાત્ નીચજનોના જેવો મને ગણીને ત્હમે મહારો અનાદર ન કરો. અહીં શ્રીગુરુ પ્રશ્ન કરે કે:- “ત્હારા ઉદ્ધારનો સમય છે તો હવે મહારે શું કર્તવ્ય છે ?” તો સ્તોત્રકાર કહે છે:-હે ગુરો ! જગત્ જલમાં નિરંતર પડેલો એવો જે હું, તહેનો-મહારો-સમુદ્ધાર કરવાને અર્થે આજેજ તત્કાલ શીઘ્ર (નિરતિશય આતુરતા-આદર-જણાવવાને અર્થે અહીં ત્રણ અવ્યયો સાથે સાથે ગ્રહણ કરેલા છે.) અતિશય દૃઢ અને અતિ રમણીય એવી આપની કટી (કમ્બર)ને ત્હમે બાંધો. તાત્પર્ય કે:-મહારો ઉદ્ધાર કરવાસાથે આપ સાવધાન થઈ આ વિષમસંસારમાંથી મહારો ઉદ્ધાર કરો એવી પ્રાર્થના છે. (૨૪).

હવે પંચવીશમા શ્લોકમાં—વસ્ત્રાલંકારયુક્ત શ્રીસદ્ગુરુદેવની મૂર્તિનું સ્વરૂપ વર્ણન કરે છે:—

સિતામ્નશ્વેતાઙ્ગં । પિત્તતિલકમન્જાત્મદેહયુતં ।

કરાભ્યામન્જાભ્યાં વરમયનિરાસૌ ચ વિધૃતમ્ ॥

ગલે રુદ્રાક્ષસ્રજયુતમનિશકાષાયવસનમ્ ।

ગુરો ત્વાં યે ધ્યાયન્ત્યુદ્યતિ ન તેષાં પરિભવઃ ॥ ૨૬ ॥

હે ગુરો ! કર્પુરના જેવા શ્વેતઅંગવાળા, અને શ્વેતભસ્મતિલકાદિક ધારણ કરેલા; તથા ખેહસ્તકમલોવડે વર અને અભયને ધારણ કરવાવાળા, અર્થાત્ ભક્ત જનોને વરદાન અને અભયદાન આપવા બંને હાથોવડે ઉઘાટ થયેલા એવા; અને ગલામાં રુદ્રાક્ષની માત્રા યુક્ત, તથા નિરંતર કાષાય (ભગવાં) વસ્ત્રને ધારણ કરનારા એવા, તમોને (ત્હમારું) જે મનુષ્યો ધ્યાન કરે છે; તે પુરુષોનો પરિભવ (તિરસ્કાર—અનાદર) કદાપિ ઉદય થતો નથી. (૨૫)

હવે છવીશમા શ્લોકમાં—શ્રીગુરુનાં લક્ષણો વર્ણન કરી તે લક્ષણોવાળા શ્રીગુરુદેવને નમસ્કાર કરે છે:—

યતિર્યઃ સંપ્રણિયોપનિષદભિવેચઃ સ્વલુ ગુરુઃ ।

નિમગ્નોઽદ્વૈતાબ્ધૌ વિમલપરમાત્મજપુરુષઃ ॥

વિરક્તઃ સંસારે વિષયલલનાશ્રીષુ સતતં ।

સ મે પૂજ્યઃ સ્વામી ગુરુરિહ હિ તસ્મૈ નમઃ ફનઃ ॥ ૨૬ ॥

જે મન ઇન્દ્રિયોના નિગ્રહ પૂર્વક સ્વરૂપાનુગ્રંથાનાદિ કરવામાં યત્નશીલ હોય, અને સમ્યક્ પૂજ્ય એવાં ઉપનિષદોવડે જે જાણવાને યોગ્ય હોય, અને અદ્વૈતાત્મસમુદ્રવિષે જે ભીન થયેલા હોય; તથા માયાદિ વિકાર શૂન્ય શુદ્ધ પરમાત્મતત્ત્વને જે જાણવાવાળા પુરુષ હોય; અને સંસારસંભંધિ શબ્દાદિક વિષય, સ્ત્રી અને લક્ષ્મી આદિ માયિક પદાર્થોમાં નિરંતર પ્રીતિરહિત જે હોય, અર્થાત્ સંસાર અને સાંસારિક પદાર્થોથી જે ઉપરામ હોય—તીવ્રતર વૈરાગ્યવાન હોય; તે સમ્યક્દાનંદ પ્રહ્લતત્ત્વના ઉપદેષ્ટા ગુરુ મહારે નિશ્ચય પૂજન કરવાને યોગ્ય છે, અને તેજ મહારા સ્વામી છે, તથા તેજ આલોકમાં મહારા ગુરુ અને પ્રસિદ્ધ પ્રભુ છે. તે શ્રીસદ્ગુરુદેવને અર્થે મહારે નમસ્કાર હો. (૨૬)

હવે સતાવીશમા શ્લોકમાં—શ્રીસદ્ગુરુદેવનું સ્વરૂપ વર્ણન કરે છે:—

ભવાંજ્જુહ્વાનન્દઃ સદયહૃદયો મફ્ફલવિભુઃ ।

અઘઙ્ઙન્દાતીતઃ શરણગતોક્તેપ્રદ ફનઃ ॥

સ્વાર્વાઙ્ઙન્દ્યો નિજપદનિમગ્નો હ્યહરહઃ ।

મન્નાવાક્યૈર્લક્ષ્યોઽનિશમપિ જગત્યં વિજયતે ॥ ૨૭ ॥

હે ગુરો ! આ સંસારમાં શુદ્ધ, આનંદસ્વરૂપ, દયાસહિત હૃદયવાળા, કલ્યાણસ્વરૂપ, સર્વવ્યાપક; પાપ અને હર્ષશોક સુખદુઃખાદિ દુન્દ્વો રહિત, અને શરણાગતને મુક્તિ આપવાવાળા, પ્રભુ, વિદ્વાનોએ વંદના કરવા યોગ્ય, અને નિરંતર સ્વાત્મપદમાં નિમગ્ન; તથા તત્ત્વમર્યાદિ મહાવાક્યોવડે જાણવાને યોગ્ય, એવા પ્રહ્લવિદ્વાના ઉપદેષ્ટા—શ્રીગુરુ—આપ નિરંતર સર્વોત્કૃષ્ટપણોવડે વર્તો છો. (૨૭)

હવે અઠાવીશમા શ્લોકમાં—શ્રીગુરુ સર્વદેવતાઓરૂપ તથા પરબ્રહ્મ પરમાત્મા સ્વરૂપ છે; એમ જણાવે છે:—

દ્રષીકેશો બ્રહ્મા જિહ્વાણદુઃસ્વાન્તક હ્રહ ।

ત્વમેવેશઃ સ્વામિન્દુમણિરપિ જિહ્વુઃ સુરગુરુઃ ॥

પિતા માતા વિદ્યાઽનવરતસુહૃજ્ઞાનસુખદઃ ।

ત્વમેવ બ્રહ્માત્મેતિ શરણમતં રક્ષ નનુ મામ્ ॥ ૨૮ ॥

હે સદ્ગુરો ! આ સંસારમાં વિષ્ણુ, બ્રહ્મા અને જન્મમરણાદિ દુઃખોના નાશક સચ્ચિદાનંદસ્વરૂપ ત્હમેજ છે. તથા હે સ્વામિન્ ! ત્હમેજ મહાદેવ, ત્હમેજ સૂર્ય, ત્હમેજ ઈન્દ્ર અને બૃહસ્પતિપણુ ત્હમેજ છે. તેમજ ત્હમેજ માતા, પિતા, વિદ્યા અને નિરંતર સુહૃદ (મિત્ર), તથા જ્ઞાન અને સુખના દાતા છે. વળી પરબ્રહ્મસ્વરૂપ અને આત્મારૂપ પણ ત્હમેજ છે. એજ દારણથી હે પ્રભો ! શરણાગત એવા મ્હારે નિશ્ચય સંરક્ષણ કરો. (૨૮)

હવે ઓગણત્રીશમા શ્લોકમાં—હે ગુરો ! તમારાથી અન્ય કોઈ મ્હારે માનવાને યોગ્ય ઈષ્ટ નથી; તેમ તમારાથી અન્ય કોઈ પ્રધાન નથી; ત્હમેજ મ્હારે ઉત્તમ શરણુ છે; એમ કહે છે:—

ત્વદન્યો નો માન્યો મહ્નુહ તુ વરેણ્યોઽપિ ન હિ કઃ ।

ત્વદન્યં નાસ્ત્યેવાગ્રશરણમપિ શ્રેષ્ઠશરણમ્ ॥

ત્વમેવ દમ્રક્લેશવિસરવતો મેઽનવરતમ્ ।

ગુરો વેદાન્તજ્ઞો ગુણસમુદયાલઙ્કૃત હ્રહ ॥ ૨૯ ॥

હે ગુરો ! મ્હારે આલોકમાં ત્હમારાથી અન્ય કોઈ માન્ય નથી; તેમ ત્હમારાથી અન્ય કોઈ ઉત્તમ પણ નથીજ, તથા ત્હમારાથી અન્ય કોઈ પ્રધાન શરણુપણુ મ્હારે નથીજ. હે પ્રભો ! આ સંસારમાં પ્રચુરકલેશોના સમુદાયવડે યુક્ત એવા મ્હારે વેદાન્તના જ્ઞાતા અને શમદમશાંતિવિવેક વૈરાગ્યાદિ સમસ્ત દૈવી ગુણોના સમુદાયવડે ભૂષિત એવા ત્હમેજ નિરંતર શ્રેષ્ઠ શરણુરૂપ છે. (૨૯)

હવે ત્રીશમા શ્લોકમાં—ઓગણત્રીશમા શ્લોકમાં પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક અભ્યર્થના કરેલી છે કે:— “ હે ગુરો ! તમારાથી અન્યકોઈ મ્હારે માનવાને યોગ્ય તેમ ઉત્તમ શરણુ નથી. ” તેથી ત્હમારા ચરણારવિંદમાં શરણાગત થયેલાનો—મ્હારો—સમુદ્ધાર કરો. હું ત્હમેને નમસ્કાર કરું છું; એમ કહે છે:—

તતસ્ત્વત્પાદાબ્જેઽનિશશરણલબ્ધોઽસ્મિ કૃપયા ।

શુચા સંદગ્ધોઽહં દ્રુતમપિ સમુદ્ધારય હિ મામ્ ॥

ગુરોઽયે સ્વામિસ્ત્વં સુચતિકુલચૂડામણિરિમમ્ ।

નમો નેદિષ્ટાયૌ નમ હિતિ ચ મંત્રેણ મમ તે ॥ ૩૦ ॥

પૂર્વશ્લોકમાં મેં પ્રાર્થના કરેલી છે કે:—“ હે નાથ ! ત્હમારાથી અન્ય કોઈ મ્હારે માન્ય નથી, તેમ ઉત્તમશરણુપણુ નથી; ત્હમેજ મ્હારે શ્રેષ્ઠશરણુ છે. ” તેથી હે સ્વામિન્ ! ત્હમારા ચરણકમલોમાં સંસારશોકથી સંદગ્ધ થયેલો હું નિરંતર શરણાગત થયેલો છું. હે ગુરો ! શ્રેષ્ઠચતિકુળના ચૂડામણિરૂપ ત્હમે આ બે હાથ બેડી સમીપ ઉભેલા મ્હને કૃપા કરીને શીઘ્રજી ઉદ્ધારો. હે કૃપાસાગર ગુરો ! અત્યંત નિકટવૃત્તિ એવા ત્હમેને “ ઐ નમો નારાયણાય ” એ પ્રકારના અષ્ટાક્ષર મંત્રવડે મ્હારો નમસ્કાર હો. (૩૦)

હવે એકત્રીશમા શ્લોકમાં—હે પ્રભો ! અધ્યાત્માદિક તાપોવડે અસ્ત એવા મ્હને ત્હમે ત્યાગ ન કરો; હું દયા કરવાને યોગ્ય છું; માટે ત્હમે સ્વાભાવિકી કૃપા વિધાન કરો, અને મ્હારો મોહ નાશ કરો; એમ કહે છે:—

સત્સ્ત્રુષ્ટં સર્વેર્જગતિ પતિતોદ્ધા ક ગુરો ।

મત્ત્રાચેતસ્તાપૈર્ભવગદચયૈર્જગદમપિ મામ્ ॥

ન જહ્યા જાતુ ત્વં પ્રયત્ન દયનીયં ચ ભવતા ।

અરં મોહં મે વારય કિલ કૃપાં ધેહિ સ .જામ્ ॥ ૩૧ ॥

હે પતિતોદ્ધારક ! અંતઃકરણના અધ્યાત્માદિ મહાતાપોવડે તથા સંસારના જન્મજરામર શ્વાદિક રોગોના સમૂહવડે અસ્ત, અને જગત્માં સર્વસંબંધિઓએ પરિત્યાગ કરેલો, અને તેથીજ ત્હમારે દયા કરવાને યોગ્ય એવા, મ્હને કદાચિત્પણ ત્હમે ત્યાગ ન કરો. હે પવિત્ર ગુરો ! શીઘ્રજ આ સંસારસંબંધિ મ્હારા મોહને નિવારણ કરો; અને આપ સ્વાભાવિકી કૃપાને વિધાન કરો. ભાવ એ છે કે:—હે પ્રભો ! આપ સદા ભક્તવત્સલ દયાળુ દેવ છો; માટે અનુગ્રહકરીને મ્હારા સર્વમોહને નિવારણ કરો; અને મ્હારા ઉપર આપ આપની સ્વાભાવિકી કૃપાકરો એવી મ્હારી પ્રાર્થના છે. વળી મ્હારી પ્રાર્થના સફળ કરવાને આપ સમર્થ છો, માટે મ્હારી પ્રાર્થના અનુગ્રહકરી સ્વીકારશેજ એવો મ્હને પૂર્ણ વિશ્વાસ છે. (૩૧)

હવે બીજીશમા શ્લોકમાં—આ શ્રીગુરુમહિમ્નઃસ્તોત્રના કર્તાને જે શ્રીસદ્ગુરુપરમાત્માની કૃપાથી અનાયાસે અલબ્યલાભ સંપ્રાપ્ત થયો છે; તે શ્રીસદ્ગુરુના ચરણકમલોમાં સ્તોત્રકર્તા પુનઃ પુનઃ નમસ્કાર કરે છે:—

ચિદાનન્દો ભિક્ષુર્નિશદિનમહં યસ્ય દયયા ।

ચિદાનન્દસ્થો હી જગતિ સ .સાઽસ્મીતિ હિ ગુરોઃ ॥

નિરંતરયાંઘ્ર્યબ્જં પ્રતિદિનમભીક્ષ્ણં સ્વલુ પરં ।

કૃપાવારાં સિન્ધું હૃદયતિમિરધ્વંસમિહિરમ્ ॥ ૩૨ ॥

[‘આત્મનામ ગુરોર્નામ નામાતિકૃપણસ્ય ચ । શ્રેયસ્કામો ન ગૃતીયાજ્ઞેષ્ટાપત્યકલત્રયોઃ॥’ (પોતાનું નામ, શ્રીગુરુનું નામ, અતિકૃપણનું નામ, જેઠપુત્રનું નામ, અને સ્ત્રીનું નામ; એ પાંચ નામ મોક્ષની કામનાવાળો વૈષ્ણવી વાણીથી ગ્રહણ ન કરે; અર્થાત્ અન્યજનો સાંભળે તેમ ઉચ્ચારણ ન કરે.) આ નિષેધવચનથી સ્વનામ ઉચ્ચારણ કરવું અશ્રેયસ્કર છે; હતાંપણ શ્રીગુરુને વિષે નિરતિશયભક્તિથી અને શ્રીગુરુના અનુગ્રહથી મળેલા અલબ્ય લાભથી પ્રેમ મોહવશ્યતાં વિરમય થઈ અત્યંત આતુરતાવડે નિષેધનું ઉલ્લંઘન કરી આ સ્તોત્રકર્તાએ પોતાનું નામ ગ્રહણકરી આ બીજીશમા શ્લોક ઉચ્ચારેલો છે. આવા પ્રયોગ ભદ્રિકાવ્યમાં દેખાય છે; જેથી આ પ્રયોગ નિઃશંક નિર્દોષ છે.]

આ જગતમાં જે શ્રીસદ્ગુરુપરમાત્માની કૃપાથી હું ચિદાનંદનામા સંન્યાસી અકરમાત્ નિરંતર સન્નિધાનંદ સ્વરૂપમાં સ્થિતિવાળો થયો છું; એ નિશ્ચય મહાન્ આશ્ચર્ય છે. કારણકે વિનાપરિશ્રમે કેવળ શ્રીસદ્ગુરુસ્વામીની મહત્કૃપાથીજ મ્હને અપૂર્વ નિરતિશય સુખનો લાભ થયો છે; જેથી મ્હને અત્યંત વિરમયતા ઉદ્ભવે છે. તેથી કૃપાસ્પીજ્ઞાના સમુદ્રરૂપ અને ભક્તોના હૃદયના અજ્ઞાનરૂપ અંધકારને નાશ કરનાર સૂર્યસ્વરૂપ એવા, તે શ્રીસદ્ગુરુ દેવના ઉત્તમચરણકમલને નમ્રતાપૂર્વક દિનદિન પ્રત્યે વારંવાર નિરંતર હું નમસ્કાર કરું છું. ઈતિ શબ્દ સ્તોત્રની સમાપ્તિને અર્થે છે. (૩૨)

હવે તેત્રીશમા શ્લોકમાં-આ સ્તોત્રપાઠનું ફળ કહે છે:-

પુણ્યોત્તેજ્યમં યઃ પઠતે પરં સ્તવમ્ ।

સમાહિતોઽઘૌઘઘનપ્રમજ્જનમ્ ॥

સ વિન્દતેઽત્રાશ્વિલભોગસમ્પદે ।

વિદેહઃ ક્ષિં લભતે તતોઽચેરાત્ ॥ ૩૩ ॥

इति श्रीमत्परमहंसपरिव्राजकाचार्यश्रीचिदानन्दस्वामिना विरचितं

श्रीगुरुमहिम्नःस्तोत्रं सम्पूर्णम् ॥

ધન્દ્રિયમનાદિકને વશ રાખનાર જે પુરૂષ, શ્રદ્ધા ભક્તિપૂર્વક પાપના સમૂહરૂપ મેધને નાશ કરનાર વાયુરૂપ આ ઉત્તમ સ્તવનને બાણે છે; તે મનુષ્ય આલોકમાં નિખિલ ભોગ સંપદાને (વૈભવોને) પામે છે, અને દેહપાતાનંતર શીઘ્રજ વિદેહ કૈવલ્યમુક્તિને પામે છે. (આ તેત્રીશમા શ્લોકનું “વિશાલવંશસ્થ વૃત્ત” છે.) (૩૩)

इति श्रीगुरुमहिम्नः स्तोत्रम् ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः

श्रीआत्मचिन्तनम् ॥

॥ अहं ब्रह्मास्मीत्यनुभवं वदति शिष्यः ॥

‘અહં બ્રહ્માસ્મિ’ (હું બ્રહ્મસ્વરૂપ છું.) આ પ્રકારનો અનુભવ શિષ્ય કથન કરે છે.

अनुष्टुप् छन्दः ।

अहमेव परंब्रह्म वासुदेवाख्यमव्ययः ।

इति स्यान्निश्चयान्मुक्तो बद्ध एवान्यथा भवेत् ॥ ૧ ॥

‘વાસુદેવનામવાળા અવિનાશી પરંબ્રહ્મ હુંજ છું.’ આવા નિશ્ચયથી પુરૂષ મુક્ત થાય છે; અન્યથા બંધામરોજ થાય છે. ૧.

अहमेव परंब्रह्म न चाहं ब्रह्मणः पृथक् ।

इत्येवं समुपासीत ब्राह्मणो ब्रह्मणि स्थितः ॥ ૨ ॥

‘હું જ પરંબ્રહ્મ છું, અને હું બ્રહ્મથી પૃથક્ (લિપ્ત) નથી;’ આ પ્રકારથી બ્રાહ્મણ (બ્રહ્મરૂપ થવાની ઈચ્છાવાળો મુમુક્ષુ-મુખ્ય અધિકારી) બ્રહ્મમાં સ્થિત છતો સમ્યક્ આત્માની ઉપાસના કરે. ૨.

अहमेव परंब्रह्म निश्चितं चित्त चिन्त्यतान् ।

चिद्रूपत्वादसङ्गत्वादबाध्यत्वात्प्रयत्नतः ॥ ૩ ॥

હે ચિત્ત ! ચિદ્રૂપતા હોવાથી, અસંગપણું હોવાથી, અને પ્રયત્નથી પણ અબાધ્યપણું હોવાથી, ‘હું જ પરંબ્રહ્મ નિશ્ચિત છું,’ આમ ત્યારે ચિંતન કરવાને યોગ્ય છે. ૩.

સોપાનિવિનેદેક્તં ચૈતન્યં ચ નિરન્તરઃ ।

તદ્બ્રહ્માત્મિતિ જ્ઞાત્વા કથં વર્ણાશ્રમી ભવેત્ ॥ ૪ ॥

સર્વ ઉપાધિઓથી રહિત, ચૈતન્ય, અને જે બેદ રહિત છે, તે બ્રહ્મ 'હું છું' આમ જાણીને વર્ણાશ્રમી શાખાએ થાય? કોઈ પ્રકારથી પણ ન જ થાય. ૪.

અહં બ્રહ્માસિ યો વેદ સ સર્વં ભવતિ ત્વિન્મ્ ।

નાભૂત્યા ઈશતે નૈવાસ્તસ્યાત્મૈષાં ભવેદ્ધિ સઃ ॥ ૫ ॥

જે 'હું બ્રહ્મસ્વરૂપ છું' એમ જાણે છે, તે તો આ સર્વ (સર્વત્મા) થાય છે, તેની અભૂતિને વાસ્તે દેવતાઓ મમર્થ થતા નથી; જેથી તે (જ્ઞાની) આ દેવોના આત્મા થાય છે. ૫.

અન્યોઽસાવહમન્યોઽસ્માત્પાસ્તેયોઽન્યદેવતામ્ ।

ન સ વેદ નરો બ્રહ્મ સ દેવાનાં યથા પશુઃ ॥ ૬ ॥

'આ અન્ય છે, હું અન્ય છું' આવીરીતે જે પોતાનાથી ભિન્ન દેવતાને ઉપાસે છે, તે મનુષ્ય બ્રહ્મને જાણતો નથી; તે તો જેમ મનુષ્યના પશુ હોય છે તેમ દેવતાઓનો પશુ છે. ૬.

અહં દેવો ન ચાન્યોઽસ્મિ બ્રહ્મૈવાહં ન શોકમાકૃ ।

સચ્ચિદાનન્દરૂપોઽહં નિર્વિકલ્પસ્વભાવવાન્ ॥ ૭ ॥

હું દેવ છું, અન્ય છું નહિ; બ્રહ્મજ હું છું; હું શોકને બળવાવાળો નથી; કિન્તુ નિર્વિકલ્પસ્વભાવવાળો સચ્ચિદાનન્દ સ્વરૂપ હું છું. ૭.

આત્માનં સતતં બ્રહ્મ સંભાવ્ય વિરન્તિ યે ।

ન તેષાં દુષ્કૃતં કિંચિદ્દુષ્કૃતોત્થા ન ચાપદઃ ॥ ૮ ॥

જે પુરૂષો આત્માને નિરંતર બ્રહ્મરૂપ નિશ્ચયકરીને વિચરે છે, તેઓને ક્ષેત્રમાત્ર દુષ્કૃત (પાપ) નથી; તથા દુષ્કૃતોથી ઉદ્ધવેલી આપત્તિઓ પણ નથી. ૮.

આત્માનં સતતં બ્રહ્મ સંભાવ્ય વિહરેત્સુખઃ ।

સસારે જત્સરગે ચ તસ્ય દુઃખં ન જાયતે ॥ ૯ ॥

જે પુરૂષ આત્માને નિરંતર બ્રહ્મરૂપ નિશ્ચયકરીને મુખપૂર્વક વિચરે છે, તેને અસાર-સંસારવિષે દુઃખ ઉત્પન્ન થતું નથી. ૯.

ક્ષણં બ્રહ્માત્માત્મિતિ યઃ કુર્યાદાત્મચિન્તનમ્ ।

સ મહાપાતકં હન્યાત્તમઃ સૂર્યોદયો યથા ॥ ૧૦ ॥

જે પુરૂષ ક્ષણમાત્ર 'હું બ્રહ્મસ્વરૂપ છું' એમ આત્માના ચિન્તનને કરે છે, તે જેમ સૂર્યનો ઉદય અધકારને નાશ કરે છે, તેમ મહાપાતકનું હતન કરે છે. ૧૦.

અજાનાદ્બ્રહ્મણો જાતમાકાશં બુદ્બુદોપમમ્ ।

આકાશાદ્વાયુરુત્પન્નો વાયોસ્તેજઃ સતતઃપયઃ ।

અંભસઃ પૃથિવી જાતા તતો બ્રીહિલાલેકમ્ ॥ ૧૧ ॥

બ્રહ્મના અજ્ઞાનથી બુદ્બુદોની ઉપમાવાળું આકાશ ઉત્પન્નું, આકાશથી વાયુ ઉદ્ભવ્યું; વાયુથી તેજ, તેજથી જળ, અને જલથી પૃથ્વી ઉત્પન્ન થઈ; તથા પૃથ્વીથી વ્રીહિ (ડાંગર) યથાદિ અન્ન ઉત્પન્ન થયાં. ૧૧.

પૃથિવ્યપ્સુ પયો વહૌ વહ્નિર્વાયૌ નભસ્યસૌ ।

નમોઽપ્યવ્યાપ્તે તેષુ શુદ્ધે શુદ્ધોઽસ્મ્યહં હરિઃ ॥ ૧૨ ॥

પૃથ્વી જળવિષે, જળ અગ્નિમાં, અગ્નિ વાયુવિષે, આ વાયુ આકાશવિષે, આકાશપણે અવ્યાકૃતમાં, અને તે અવ્યાકૃત-અજ્ઞાન-શુદ્ધપ્રભમાં કલ્પિત છે, 'તે શુદ્ધપ્રભ હું છું.' ૧૨.

અહં વિષ્ણુરહં વિષ્ણુરઃ વિષ્ણુઃ હરિઃ ।

કર્તૃમોક્ષાદિકં સર્વં તદવિદ્યોત્થમેવ ચ ॥ ૧૩ ॥

વ્યાપકશીલ પરમાત્મા હું છું. વૈકુંઠવાસી વિષ્ણુ હું છું, અને ભક્તોનાં પાપોને હરનારા નારાયણ ભગવાન હું છું; કર્તા ભોક્તાપણું ઇત્યાદિ સર્વ વિકારો તેમની અવિદ્યાશક્તિથી ઉત્પન્ન થયેલા છે. ૧૩.

અચ્યુતોઽહમનન્તોઽહં ગોવિન્દોઽહમહં હરિઃ

આનન્દોઽહમશેષોઽહમજોઽહમમૃતોઽસ્મ્યહમ્ ॥ ૧૪ ॥

અચ્યુતભગવાન હું છું, હું અનંત છું. ગોવિન્દ હું છું, હું હરિ છું; હું આનન્દરૂપ છું, અશેષરૂપે હું છું, હું અજન્મા છું. અને હું અમૃતરૂપ છું. ૧૪.

નિત્યોઽહં નિર્વિકલ્પોઽહં નિર્વિકારોઽહમવ્યયઃ ।

સર્વદાઽવ્યયઃ સદા હઃ પરરૂપોઽસ્મ્યહં સદા ॥ ૧૫ ॥

નિત્ય હું છું, નિર્વિકલ્પ હું છું, નિર્વિકાર હું છું, હું અવિનાશી છું, હું સદૃશ છું, હું જ્ઞાનસ્વરૂપ-ચિદ્રૂપ-છું, હું આનન્દના સમૂહરૂપ છું, તે હુંજ સદા પરમપ્રભસ્વરૂપ છું ૧૫.

બ્રહ્મૈવાહં ન સંસારી મુક્તોઽહમિતિ ભાવયેત્ ।

અશક્તુર્ભાવયિતું વાક્યમેતત્સદાઽભ્યસેત્ ॥ ૧૬ ॥

'હું પ્રભસ્વરૂપ છું, કદાપિ સંસારી નથીજ, હું મુક્તસ્વરૂપ છું,' આવી ભાવના કરે. કદાચ ભાવના કરવાને અર્થે અશક્ત હોય તો આ વાક્યનો સદા અભ્યાસ કરે. ૧૬.

ધ્યાનયોગેનૈકમાસાદ્બ્રહ્મહત્યાં વ્યપોહતિ ।

ષણ્માસાભ્યાસયોગેન સર્વં પાપં વ્યપોહતિ ॥ ૧૭ ॥

ધ્યાનયોગવડે એકમાસપર્યન્ત અભ્યાસ કરવાથી પ્રભહત્યાને દૂર કરે છે; અને છમાસમુધી અભ્યાસયોગકરવાવડે સર્વ પાપને દૂર કરે છે. ૧૭.

સંવત્સરકૃતાભ્યાસાન્નૈકમાસાદ્બ્રહ્મહત્યાં વ્યપોહતિ ।

યાવજ્જીવં સદાઽભ્યાસાજ્જીવન્મુક્તો ન સંશયઃ ॥ ૧૮ ॥

એકવર્ષપર્યન્ત ધ્યાનયોગનો અભ્યાસકરવાથી અષ્ટ સિદ્ધિઓને પ્રાપ્ત થાય છે; તથા જીવનપર્યન્ત સદા અભ્યાસકરવાથી જીવનમુક્ત થાય છે, એમાં સંદેહ નથી. ૧૮.

નાહં દેહો ન ચ પ્રાણો નેન્દ્રિયાણિ તથૈવ ચ ।

ન મનોઽહં ન બુદ્ધિશ્ચ નૈવચિત્તમહઙ્ગતિઃ ॥ ૧૯ ॥

હું રથૂલ સૂક્ષ્મ કારણ દેહરૂપ નથી, હું પંચપ્રાણોરૂપ નથી, હું જ્ઞાનેન્દ્રિયોરૂપ નથી, તેમ કર્મેન્દ્રિયોરૂપ પણ નથી; હું મન નથી, હું બુદ્ધિ નથી, અને હું ચિત્ત તથા અહંકાર પણ નથી. ૧૯.

નાહં પૃથ્વી ન સલિલં ન ચ વહ્નિસ્તથાઽનિલઃ ।

ન ચાઽકાશો ન શબ્દશ્ચ ન ચ સ્પર્શસ્તથા રસઃ ॥ ૨૦ ॥

હું પૃથ્વી નથી, હું જળ નથી, અને હું અગ્નિરૂપ તથા વાયુરૂપ નથી; અને હું આકાશ નથી; તથા શબ્દ નથી, અને સ્પર્શ નથી, તેમ રસરૂપ હું નથી. ૨૦.

નાહં ગન્ધો ન રૂપં ચ ન માયાઽહં ન સંસૃતિઃ ।

સદા સાક્ષિસ્વરૂપત્વાચ્છિવ ઇન્દ્રિયેઃ કેવલમ્ ॥ ૨૧ ॥

હું ગન્ધરૂપ નથી, અને હું રૂપરૂપ નથી, અને હું માયા નથી, તેમ સંસારરૂપ પણ નથી; હું સદા સાક્ષિસ્વરૂપ હોવાથી કેવલ શિવરૂપજ છું. ૨૧.

અકર્તાઽહમ્ભોક્તાઽહમસદ્ગઃ પરમેશ્વરઃ ।

સદા મત્સન્નિધાનેન ચેષ્ટતે સર્વમિન્દ્રિયજ્ઞ ॥ ૨૨ ॥

હું અકર્તા છું, હું અભોક્તા છું, હું સદા અસંગ પરમેશ્વર છું; મ્હારી સન્નિધિમાત્રવડે સર્વ ઇન્દ્રિયો પોતપોતાના વ્યવહારમાં ચેષ્ટા કરે છે. ૨૨.

આદિમધ્યાન્તમુક્તોઽહં ન બદ્ધોઽહં કદાચન ।

સ્વભાવનિર્મલઃ શુદ્ધઃ સ એવાહં ન સંશયઃ ॥ ૨૩ ॥

હું આદિ મધ્ય અને અંતથી રહિત છું, હું કદાપિપણ બંધાયેલો નથી; જે સ્વભાવથી સદાનિર્મલ શુદ્ધ છે, તેજ હું આત્મા છું; એમાં સંશય નથી. ૨૩.

સર્વજ્ઞોઽહમનન્તોઽહં સર્વગઃ સર્વશક્તિમાન્ ।

આનન્દઃ સત્યબોધોઽહમિતિ બ્રહ્માનુચિન્તનજ્ઞ ॥ ૨૪ ॥

‘હું સર્વજ્ઞ છું, હું અનન્ત છું, હું સર્વવ્યાપક અને સર્વશક્તિમાનું છું; હું આનંદસ્વરૂપ અને સત્યજ્ઞાનરૂપ છું;’ આ પ્રકારે ચિન્તન કરવું તેજ બ્રહ્મનું અનુચિતન છે. ૨૪.

અયં પ્રપન્નો મિથ્યૈવ સત્યં બ્રહ્માહમદ્યજ્ઞ ।

અત્ર પ્રમાણં વેદાન્તા ગુરવોઽનુભવસ્તથા ॥ ૨૫ ॥

“ આ માયિક પ્રપન્ન-સંસાર-મિથ્યાજ્ઞ છે, સત્યસ્વરૂપ અદ્વિતીય બ્રહ્મજ્ઞ હું છું, ” આમાં વેદાન્ત (ઉપનિષદો) ગુરુઓ તથા પોતાનો અનુભવ પ્રમાણ છે. ૨૫

મય્યેવ સકલં જાતં મયિ સર્વં પ્રતિષ્ઠિતજ્ઞ ।

મયિ સર્વં લયં યાતિ તદ્બ્રહ્માદ્યમસ્મ્યહમ્ ॥ ૨૬ ॥

બ્રહ્મથકા અભિન્ન એવા મ્હારામાંજ નિખિલ નામરૂપ ક્રિયાત્મક જૂત ભૌતિક વિકારી જગત્ વિવર્તરૂપે ઉત્પન્ન થયેલું છે; તથા આત્મસ્વરૂપ મ્હારાવિષેજ જૂતભૌતિક સમસ્ત પ્રપન્ન સ્થિતિ કરીને રહેલું છે; તેમજ ચિદાનંદસ્વરૂપ મ્હારાવિષેજ અખિલ જગત્ વિનાશકાલે વિલયતાને પામેછે; તે અદ્વિતીય-જ્ઞાતા જ્ઞાન અને જ્ઞેય એવા ભેદથીરહિત-એક-દેશકાલવસ્તુ પરિચ્છેદ શૂન્ય પરબ્રહ્મ પરમાત્મા હું છું. ૨૬.

બ્રહ્મૈવાહં ન સંસારી ન ચાહં બ્રહ્મણઃ પૃથક્ ।

નાહં દેહો ન મે દેહઃ કેવલોઽહં સનાતનઃ ॥ ૨૭ ॥

હું બ્રહ્મસ્વરૂપ છું, હું કદાપિ સંસારી (જીવ) નથી; તેમ હું બ્રહ્મથી પૃથક્ જુદો નથી; હું દેહ નથી, તેમ દેહ મ્હારો નથી; હું કેવળ સનાતન પરમાત્માજ છું. ૨૭.

इति श्री अत्मचितनं समाप्तम् ॥

રામનકપિકૃત—શ્રીગુરુમહિમા.

(રાગ. ગીતધોળ—ગરબી.)

- આજ હું તો સદ્ગુરુસ્વામી પામીરે, દંડવત પાંચ કયાં શિશનાંમીરે;
 પ્રથમ નમું આપ્યું જેણે આતમજ્ઞાનરે, કૃપા કરી કાધી મને જેણે શાનરે; ૧
- જ્ઞાન થકી ગોવિંદ જેણે ઓળખાવ્યારે, તે શ્રીસદ્ગુરુસ્વામી અંતર બાવ્યારે;
 ગુરુજીએ દેહાભિમાન છોડાવ્યુંરે, હુંને મારાપણાનું કુંદું તોડાવ્યુંરે; ૨
- તત્ત્વસાર ગુરુગોવિંદ એક રૂપરે, અન્ય બીજું ત્રિલોકમાં ન સ્વરૂપરે;
 આઘ મધ્યઅંત હરિગુરુ સંતરે, જેના ગુણ ત્રિલોકમાં છે અનંતરે; ૩
- ગુરુજ્ઞાન મંગાજળ નિત્ય પાનારે, સૌને આપે બ્રહ્મસુખને શાતારે;
 હરિગુરુ સંત ચરણ સદા સેવુંરે, સન્નિવેદનંદ સાથે ગુરુનામ લેવુંરે; ૪
- ગોવિંદ થકી સદ્ગુરુ શ્રી અધીકરે, સેવા શ્રદ્ધા ભક્તિ થકી તમે ડીકરે;
 દે છે પરમારથ કાઠણ શિખરે, માયા નાજીણીનું ઉતારે છે વિખરે; ૫
- હરિના સરન્યા ભમે જીવ જમ જળરે, આપે મુક્તિ ગુરુ ટાળી કલિકાલરે;
 ભક્તવત્સલ ગુરુ ઓળખાવે ગોપાલરે ટાળી માન મોહ મમતા માયા જલરે; ૬
- જાણી પોતાતણો કરે પ્રતિપાલરે, પૂર્ણ એવા ગુરુ પરમાત્મા દયાકરે;
 મારા શિરપર સદ્ગુરુશ્રીની છાપરે, વસજો સદા હૃદયમાં ગુરુઆપરે; ૭
- શુક, સનકાદિક, જનક, નારદરે; ઈન્દ્ર, ચન્દ્ર, દેવ, ઋષિ, ને શારદરે;
 પામ્યા ગુરુવચનગ્રહી સુખરાશીરે, ટાળી ક્ષણમાત્રમાં લક્ષ્યોરાશીરે; ૮
- શાસ્ત્રીસ્વામી, પંડિત, ને નારાયણરે, રામાદિ સૌ ભક્ત ગુરુ પરાયણરે;
 કૈાલ્યમુક્તિ પામ્યા ગુરુચરણ સેવીરે, વારંવાર પુનરાવૃત્તિ નાવે તેવીરે; ૯
- જૈમિની, શૌનક, ભૃગુ જગન્નાથરે; રામદાસ, તુકારામ, એક નાથરે;
 જનાર્દન, યાજ્ઞવલ્ક્ય, નામદેવરે; મુક્તિ પામ્યા ગુરુતણી કરી સેવરે; ૧૦
- ભર્તૃહરરાજ ને ગોપીચંદરે, ગુરુ સેવી થયા અમર આનંદરે;
 માધવાનંદગુરુને શંકરાચાર્યરે, આપે જ્ઞાનભક્તિ કરે મોક્ષ કાર્યરે; ૧૧
- સર્વેભક્ત ગુરુચરણો સેવી તરીયારે, અમર થઇને બ્રહ્મસાગરમાં ઠરીયારે;
 હુંતો ગુરુચરણમાં મસ્તક નાંમુંરે, ગુરુપ્રસાદે જીવનમુક્તિ સુખ પામુંરે; ૧૨
- ગુરુવિના તરવાનો નહિ ઉપાયરે, યશગાય ગુરુગીતામાં શિવરાય;
 ગુરુવિના કર્મ સફળ ન થાયરે, સર્વે શુભહેતુમાં ગુરુની સહાયરે; ૧૩
- કદિ લાખ કરોડ સાધન હશેરે, ગુરુ સહાય વિના સર્વે વ્યર્થ થશેરે;
 બ્રહ્મગુરુની કૃપા હોયે જો જરીરે, વિના વહાણે સમુદ્ર જવાય તરીરે; ૧૪
- હરિગુરુની મ્હેરથકી ગિરિવરેરે, ચડી, પગેહીન છતાં તો ઉતરેરે;
 કુલથકી વજ્રમણિ છેદી નાખ્યારે, તેણે જાણો હરિગુરુ વચન સાંખ્યારે; ૧૫
- કમલતંતુથકી હસ્ત જેણે આંખ્યારે, તેણે હરિગુરુ સાથે મંપંધ સાંખ્યારે;
 ગુરુવિના પાર ન પામે લેશરે, શિવજીએ ક્યોં ઉમાને ઉપદેશરે; ૧૬

- નગુરા જનને માયા લાગે છે ખીજરે, બ્રહ્મગુરુને મહિમા ન જાણે પાપીજરે;
જેણે ગુરુજ્ઞાન ધર્યું નહિ હૈએરે, તેને પ્રભુનો દ્રોહી કૃતમિ કહિએરે; ૧૭
- ગુરુજને મનુષ્યરૂપે જે જાણેરે, તેને યમ વૈતરણીમાં તાણેરે;
શ્રીગુરુ બ્રહ્માવિષ્ણુ શિવરૂપરે, પરિબ્રહ્મનારાયણનું સ્વરૂપરે; ૧૮
- ગુરુજને ગાળ કાઢે તે કપૂતરે, મુખે નરક શૂળો ભરે યમદૂતરે;
સંતગુરુ ચરણે નમાવે ન શિશરે, શત્રુરૂપ જાણે તેને જગદીશરે; ૧૯
- ગુરુજની સેવામાં ચૂક પડાવેરે, તેને હરિચક્રની ધારે ચડાવેરે;
ગુરુની નિંદા સૂણે શુદ્ધિના હેવાનરે, શીસુ ગાળી રેડી કરે બંધ કાનરે; ૨૦
- ગુરુવિનાનો સાકૃત જેવો સાપરે, તેનું મુખ દીઠે ચડે બહુ પાપરે;
ગુરુવિનાનો નગુરો ફરે ધરી દેહરે, મૂવાપછી ઠાર અવતરે તેહરે; ૨૧
- ગુરુજની મરજાદા રાખે નહિ જેહરે, થાય બ્રહ્મ રાક્ષસ રૈણમાં તેહરે;
ગુરુતણી શય્યા ઉપર પગ ધારેરે, તેને ત્રણલોકમાં કાંણુ ઉગારેરે; ૨૨
- ગુરુજને તુચ્છ વાણીથી બોલાવેરે, મિથ્યા છિદ્રો બોળવા ચિત્ત દોડાવેરે;
બોલે ગુરુને ટુંકારા ટુંકારા કરીરે, નિર્જળ રણમાં પ્રેત થાયે, પાપી મરીરે; ૨૩
- મહિમા ગુરુતણો વેદચારે ગાયરે, જેથી રહુ' છુ' ગુરુચરણમાં સદાયરે;
ગુરુસચ્ચિદાનંદ જ્ઞાન સ્વરૂપરે, જેને હૃદયે આતમતત્ત્વ અનૂપરે; ૨૪
- તત્ત્વમસિતણો અખંડ આનંદરે, ત્રિગુણાતીત આપી ટાળે ભવ ફંદરે;
પ્રેમ કરીને ગુરુચરણો જે જન પૂજેરે, તેના ધટમાં આતમરામણ સૂઝેરે; ૨૫
- જેણે પ્રેમે ગુરુચરણોદક પીધુરે, તેણે ત્રણલોકનું તીરથ કીધુરે;
તીર્થો સર્વે સદ્ગુરુ ચરણે વશીયાંરે, જેમાં નહાતાં પાપીઆનાં પાપ ખશીયાંરે; ૨૬
- આરોગે જે ગુરુપ્રસાદને પ્રીતેરે, તેણે લક્ષ યજ્ઞ ક્યાં જાણો નિત્યેરે;
ગુરુપાદ રજ મરતંકપર ધરેરે, તે તે અવિનાશી વરને વરેરે; ૨૭
- પ્રેમે ગુરુને સંતોષ જેણે પમાડયોરે, તેણે નિત્ય ચૌદ લોકને જમાડયારે;
કાશીક્ષેત્ર ગુરુનિવાસને બણોરે, સદ્ગુરુને કાશીવિશ્વનાથ ગણોરે; ૨૮
- ગુરુચરણોદક ગંગાજી સંતુલ્યરે, નિશ્ચયગુરુ તારક મંત્ર અમૂલ્યરે;
કરે પ્રકંભાને દંડવેત પ્રણામરે, સહેજે સાધન સિદ્ધ થઈ સરે કામરે; ૨૯
- અનૂપમ ગુરુ જાણી આગ્યો શરણુરે, નિવારો શ્રીનાથજી જન્મને મરણુરે
પામ્યો દેહ ધરી ધરી બહુ દુઃખરે, હવે પ્રભુજી આપો અવિચળ મુખરે; ૩૦
- અપરાધમારા મેઘ બિંદુ ગણુરે, વનસ્પતિપાન બૂમિરેણું કેણુરે
તેના સમંતુલ્ય છે, દોષો અમાપરે; પિઠાયો હું પારવિનાનો શ્રીઆપરે; ૩૧
- લેછ શરણે સદ્ગુરુજી મહારાજરે, રાખો પ્રભુ બાંધાપ્રભાની લાજરે;
અપરાધો જેસો હમારા જો ધશરે, ત્યારે કેમ કાઈ કાલે હું તરીશરે; ૩૨
- માતાપિતા બાળકને બ્યારે મારેરે, ત્યારે તેને બીજું તે કાંણુ ઉગારેરે;
ગુરુચક્રી શ્રેષ્ઠ નથી ત્રણે લોકરે, બીજા દેહધારી ખૂડયા ભવશોકરે; ૩૩
- પરમ પ્રેમારૂપદ પૂરેણુ છો દેવરે, કંઈ કુંતો આપ ચરણુની સેવરે;
શરણેતો શિવવિષ્ણુ નવ રાખેરે, ગુરુ દ્રોહી કૃતમિને, વેદભાખેરે; ૩૪

શિવવિષ્ણુ તણો કાપ ગુર કાપેરે, ભક્તભણી શાંતિ અવિચળ સ્થાપેરે;	
એવાશ્રેષ્ઠ મહિમાવાળા મુરુસ્વામીરે, નિર્ગુણ અદ્વૈત છો અંતર્યામીરે;	૩૫
લાંબા પગે બેસેગુરની સન્મુખરે, તેણે બારેમારી માતાજીની કુખરે;	
પતિતપાવન ગુર કૃપાથી થાયરે, ચિત્ત ગુરદર્શનથી હરખાયરે;	૩૬
મેલામનની હોળી અંતરની ઘોષરે, આવે શરણે તેને હણે નહીં કાષરે;	
ગુર ગુણ ગાયે જો કર્મ ન નાશેરે, ત્યારે કાંણુ તમારા ચરણ ઉપાસેરે;	૩૭
સૂર્ય હૃદય ચએરહે અંધકારરે, ત્યારે તેને શીદ છન્દે સંસારરે;	
અમૃત પીધે મહારોગ નવ જાયરે, ત્યારે અમૃત પીધાનો શો મહિમાયરે.	૩૮
કલ્પવૃક્ષ સેવે કલ્પના ન જાયરે, ત્યારે તેને સુરતર કેમ કહેવાયરે;	
ગંગાઆદિ તીર્થન્હાએ રહે પાપરે, ત્યારે ગંગાતીર્થનો શો પરતાપરે	૩૯
પારસ પરસે લોહ જો હેમ ન થાયરે, ત્યારે તેને પારસ કેમ કહેવાયરે;	
સિંહને શરણે જાંબુક જ્યારે ખાયરે, ત્યારે સિંહશરણે ગયે શું થાયરે;	૪૦
ગોળા વૈદ્યતણી ખાતાં રહે રોગરે, ત્યારે વૈદ્ય નામતણો છે ક્યાં જોગરે;	
અગ્નિસંગે રહેતાં જો ઠંડક વાયરે, દશ વૈદ્યસમો અગ્નિ કેમ કહેવાયરે;	૪૧
હરિગુર નામ લેતાં દમે અજ્ઞાનરે, ત્યારે કાંણુ ભજશે ગુર ભગવાનરે;	
કામક્રોધ લૂંટવા બરે જો હામરે, ત્યારે હરિગુર શરણુનું શું કામરે;	૪૨
દાસ પીડા પામે, પ્રભુ તમને ખોટરે, કરો એવું કાલ ચઢાવે ન ચોટરે;	
પ્રભુ ભજન કરતાં જો ભક્ત પીડાયરે, તેનો ખટો તમને છે શ્રીગુરરાયરે;	૪૩
આપો આપ ચરણની ભક્તિ દેવરે, ટાળો મારી મમતાને અહમેવરે;	
વસો મારા હૃદયકમલ મોઝારરે, તેણે મારાં કારજ થાય અપારરે;	૪૪
જ્યારે આપતાણું રખવાળું હોયરે, ત્યારે આતમધન ન લૂંટે કાયરે;	
મારે હૃદયે કરશો પ્રભુ જ્યારે વાસરે, ત્યારે સહુ થશે અવિદ્યા નાશરે;	૪૫
વર્તાવોને એક તમારી આણુરે, ઉધાડો શ્રીરામરતનની આણુરે;	
દીનપણું દૂરકરો જગન્નાથરે, હેતે પ્રીતે ઝાલો પ્રભુજી હાથરે;	૪૬
બેસાડોને પાસે બોલાવી આપરે, હવે શીદ પમાડોછો પરિતાપરે;	
ભમાવો છો શીદ હવે ભગવાનરે, દયાકરીને દેજો અભયપદ દાનરે;	૪૭
નાઠે નહિં છૂટો ત્રિભુવનનાથરે, મૂકું નહિં પ્રભુ તમારો હું સાથરે;	
ભૂમિ રજકરણુસમ હોય, વેરીરે, કદિ હોય અહિ વિખસમ ઝેરીરે;	૪૮
કરે મેઘમિંદુ સંજ્યાસમ વિઘ્નરે, તોયે સંગ આપનો મૂકે નહિ મનરે;	
કરે સાંધાવાંધા માયા અહુ જોરરે, એનું એવું કારમું કામ કોરરે;	૪૯
ક્ષણવારે જંપવા દે ન જરાયરે, માટે માયા નિવારો શ્રીગુરરાયરે;	
હરિગુર સંતર્મા અંતર પાડેરે, માયા જીવને લોભલાલેય દેખાડેરે;	૫૦
એ માયાને જીતે મહાશ્વર વીરરે, ચળે નહિં ધર્મધુરધર ધીરરે;	
ચૌદક્ષત્રાંડ ભૂમિજાણે ગૌપદેરે, સાત સિંધુ અંજલિ નીરમાં વહેરે;	૫૧
ધીરવીરને પૂર્ણ પ્રભુ હરતામહરે, તેને હોય મૃત્યુ અમૃતનું દ્રવરે;	
ખૂડતો મ્હને ભવસાગરથી તારોરે, સફળકરો મારો માનવ જન્મારોરે;	૫૨

નંજો કાંઈ માગશે મારીપાસરે, રખે એવું જાણતા શ્રીઅવિનાશરે;
 દેવ ઈંદ્રાસન સ્વર્ગ રિદ્ધિસિદ્ધિરે, જોષ્ટએ નહિં મારે સર્વે નવનિધિરે; ૫૩
 જાણ્યા ભોગપદારથ નરક તુલ્યરે, માગું આપચરણની સેવા અમુલ્ય રે;
 માગું પ્રેમભક્તિ સતસંગ શાંતરે, બહારસ પીવા માગું છું વેદાંતરે; ૫૪
 રહું હુતો હરિગુરૂ સંતને શરણેરે, પાયે લાગું હરિગુરૂ નિરખી નયણેરે;
 પ્રભુ કૃપાથી નડે નહિ સંસારરે, સદા રહું હરિગુરૂ નામ આધારરે; ૫૫
 સત્વિદ્યાનંદ બ્રહ્મ ઉદ્ધારણુ નામરે, તાર્યા બકતકોટિ પામ્યા નિજ પામરે;
 મારી સ્વરૂપમતિ સ્વરૂપગુણુ ગાયરે, આપ ગુણુ તણો અધિક મહિમાધરે; ૫૬
 મેરૂ નીલગિરિસમ કરે શાહીરે, ભરે મહાસિંધુ ખડીઆની માંહિરે;
 ઉત્તમદેવ વૃક્ષની કૌલમ કરેરે, પૃથ્વીરૂપી કાગળ ઉપર ધરેરે; ૫૭
 સદાકાલ યદિ સરસ્વતી લખેરે, બ્રહ્માઆદિ દેવ દાનવ રહે પખેરે,
 તોયે બ્રહ્મગુરૂતણા ગુણુનો પારરે, નાવે કોટિ કલ્પ વિત્યેથી લગારરે; ૫૮
 સત્યનામ હરિગુરૂ તણું એકરે, કરે તેનો મહાપુરૂષ વિવેકરે;
 ગુરૂમહિમા સણે શીખેને જે ગાયરે, બ્રહ્મગુરૂનું ધ્યાન ધરી લાગે પાયરે; ૫૯
 એવાં નરનારી જે જગમાં હોયરે, તેને કાલ તણો સદા નથી ભોયરે;
 થાય સત્વિદ્યાનંદ સુખથી ખુશીરે, ગુરૂ ચરણે નમી કહે રામ ઋષિરે; ૬૦
 શ્રીગુરૂમહિમા સંપૂર્ણ.

જીવરામ મામલતદારની અરજ.

(ઓધવજી અદેશો કહેજો રચામને; એ રાહ)

સ્વતઃસિદ્ધશ્રી અમરાપુરી છે નામજો, મહાશુભસ્થાન પૂજ્યારાધ્યે પામજો;
 અનેક શુભ ઉપમાલાયક તે સ્થાન છે, તેમાં વસિયા પૂર્ણ પુરૂષોત્તમ સ્થામજો;
 અરજ મારી સુણજો રે તમે શ્રીહરિ ૧
 શ્રી મહારાજાધિરાજ છે પ્રતિપાલરે, પાપ સંહારણુ દુઃખનિવારણુ નામજો;
 કૃપાસિંધુ છે ભવતારણુ ભગવાનરે, દીન દયાળુ બકતવત્સલ શ્રીરામજો; અરજ ૨
 દેહ ગામ વાસી સેવક હું છું શ્રી પ્રભુ, પદવી મામલતદાર તણી સ્વીકારજો;
 જીવરામ નામે ઓળખે મુજને વિશ્વમાં, તમને મારા સાદાંજથી નમસ્કારજો; અરજ ૩
 દિન દિન વધજો અધિક પ્રતાપ આપનો, અવિનાશી છે ભવસાગરનું ઝાંઝળો;
 વિનતી મારી એ છે સાહેબ આપને, કૃપા કરી મને આપ્યું દેહ ગામ રાજજો; અરજ ૪
 પૂર્વકર્મના યોગે વિદ્યા નવ ભણ્યો, ચાર્ણલીધા યોગ્ય થોડી વિદ્યા આવીજો;
 પૂર્વ જન્મના દુર્ગુણ આજસ પ્રમાદથી, મદ મસ્તાર્થ મુજને તો ધણી લાવીજો; ૫
 દુષ્ટ પાપ બુદ્ધિથી દુર્લભ રાજ્યમાં, મદ મસ્તાર્થ ધારી જાડીને ફાટ્યોજો;
 હરિગુરૂ તમને વિસાર્યા મેં વિશ્વમાં, ઝાલી સધળી અવળી મેં તો વાટ્યોજો; ૬
 રાજ્ય ખુવારી કરતો મુજને દેખીને, હાથ નીચેના નોકરો જે ફરતાજો;
 હુકમ મારો કોઈ કહી માને નહિં, મન ગમતું એ સર્વે કારજ કરતાજો; અરજ ૭
 નામ માત્રનો હુકમદાર હું થયો, કોઈ નવ મારો ભય રાખે ભવભેસજો;
 હાથ નીચેના નોકરો થઇ ગયા લાંચીઆ, દુરાચારી તે સર્વેનો કહું વસજો; અરજ ૮

પટેલ કામાજી મનગમતું નિત્ય કરે કાધાજી ફાળદાર તો સાથે ભળતાંને;
 ધર્ષાજી મજ્જુનદાર મોટા રાજ્યમાં, જુલમી સિપાઇ સાથે સર્વેને નડતાંને; અરજી ૯
 મહારાજા મમતજી ફૂંડવીશને, રાજ્યમાં કોઇથી પાછા તે નવ ફરતાંને;
 મોહ મસ્તરજી મેહેતા મુત્સદી સર્વને, ગર્વ કરીને સર્વે એક થઈ રહેતાંને; અરજી ૧૦
 માનાજી દેશાઈ તો અકુડ થઈ ફરે, રાજ્યમાં કોઈની આગળ તે નવ નમતાંને;
 ઈન્સ્પેક્ટર અહંકારજી આવીઆ, સૌને માથે શિરોદાર છે ચઢતાંને; અરજી ૧૧
 કેદાજી મરોઢીઆ ડાહ્યા થઈ ફરે, લેઇ હૂકોને ગાંડા સર્વને કરતાંને;
 દોસ્તદાર ભંગાજી આવે છે સર્વદા, ગાંજેસિંહ ઠાકોર તો તેમના ભળતાંને; અરજી ૧૨
 દરબાર અફિજીજી રહે છે રાજ્યમાં, રંગ કસુબા કાઢે દરબારી ભારેને;
 ડંકા રાવણીઆના ત્યાંતો વાગીયા, વણુ જોલાઆ અકતા ડોલાં મારેને; અરજી ૧૩
 પ્રજા નગરમાં વસનારી છે માહ્યરી, વહેમશા મોદી બજારમાં છે ભારીને;
 છલ કપટીલાલ રહે છે ત્યાં મુનિમજી, સાથે તો વસિયા લોભાજી કોઠારીને; અરજી ૧૪
 જૂઠાશા ઝવેરી શેઠ મહાજનમાં, એમની વાતો સૌથી છે વળી ન્યારીને;
 દલાલ કુસંગજી ફરતા રહે ગામમાં, પ્રપંચશા વેપારી ગામમાં ભારીને; અરજી ૧૫
 કુચાજી ગાંધી હાટ માંડે ઠેઠનાં, એમનો વ્યાપાર ચાલે છે ધમધારને;
 અનેક જન્મના દુષ્કર્મે આવી મળ્યા, રાજ્ય વ્યવસ્થાના નોકરો અંડખોરને; અરજી ૧૬
 ધરિપતાલમાં દંભાજી દાકતર છે, ચૌટે વેશ્યા કુમતિ કરે અનાચારને;
 નિરક્ષરભટ્ટાચાર્ય વસે છે રાજ્યમાં, દીકો તેમનો લેશ નહિ આચારને; અરજી ૧૭
 સર્વ સમાજની અગળે પ્રીતિ કરી, નવ સમગ્રયા દુષ્ટ સર્વ દોસ્તદારને;
 જાણ્યું ત્યારે આપ તરફથી આવીયો, વિપરીત કરતો જરાસંઘ ચોપદારને; અરજી ૧૮
 કહી છે મુખજીઆતી તેણે મુજને, ગદગદીત મારો થયો છે કંઠને;
 હેડમેટી લેઇ આવ્યો તે મુજ ધામમાં, લાવ્યો છે સાથે કેદ તણું વારંટને; અરજી ૧૯
 એવું સૂણીને મસ્તક પુરી થરથરે કર્ણુ રોડનો ડોકો થયો શન્યકારને;
 નેત્ર શેરીના દીવા ત્યાંતો ઝાંખા પડ્યા, દંતગઢ તો પડી થયો ભયંકારને; અરજી ૨૦
 નાસીકા ગલીઓ કબજે કીધી ગામની, પ્રાણવાયુ તો આવે નહિ નવ જાળને;
 હસ્ત ગઢતો જીરણુ થઇ નબળા પડ્યા, તેનાથી નવ પાશરભાર લેવાયને; અરજી ૨૧
 ગળગળીત ચરણકોટ સાંધાભયા, કેશ નિશાનાં શ્વેત થયાં ભરપૂરને;
 પેટલાદ પુરમાં માલ હવે અપતો નથી, ચરમ બગીચાનું સર્વે નાહું તુરને; અરજી ૨૨
 કટિસ્થંભ તો વાંકા પડીને ચાલીયા, વાફ બારીએ તો તુટલો થાય અવાજને;
 જીહ્વા પુરમાં કસોટી સોનું ન પારખે, દેહગામ રાજ્યનું સર્વ થયું અકાજને; અરજી ૨૩
 આપ સાહેબનો હપતો હવે આવીઓ, ક્યાંથી લાવીને આપનું ભરણું ભરવુંને;
 માલ ખમ્મનો અધર્મથી ખાલી ક્યો, કંઠાસાગર કંઠાથી માફ કરવુંને; અરજી ૨૪
 ગુન્હેગાર કંગાલ દેહ ગામ વાસિની, મામલતદાર જીવરામની આ અરજી ને;
 કમુલ રાખજો દયા કરીને શ્રી હરિ, સહાય કરોને શરણે આવ્યો ગરજને; અરજી ૨૫
 આપ પ્રભુના બા'નાના પરતાપથી, નહિ ઠોડું હવે જગકર્તા વિશ્વનાથને;
 જીવ મામલતદાર વિશ્વપતિ ભગવાન છે, ગુરૂ કૃપાથી કેહે છે જગન્નાથને; અરજી ૨૬
 માયું દીનદયાળુ સેવા ચરણની, અંતે માયું વિદેહ મુક્તિનું રાજ્યને;
 ગાય શિખેને અરજી સમજી સાંભળે, જગન્નાથ કહે તેનાં સરશે કાજને; અરજી ૨૭

શ્રીસદ્ગુરનો ગરબો.

- કે ગરબે સદ્ગુરને રમીએ, કે જીકડે મારગ નવ બમીએ;
 કે સદ્ગુર ચરણે જઈ શમીએ, કે ગરબે સદ્ગુરને રમીએ;— ૧
- કે શરદની રબની અજવાળી, કે રમવા સંત સખી ચાલી;
 કે લે છે કાંઈ તનમન શું તાળી, કે ગરબે સદ્ગુરને રમીએ;— ૨
- કે કાર્તિકે કર્મ ગયાં નાશી કે હુંતો થઈ સદ્ગુરની દાસી;
 કે હવે હુંતો નહિં ભમું કાશી, કે ગરબે સદ્ગુરને રમીએ;— ૩
- કે માગશરે મનમારૂં મળીયું, કે વિષયા ભાવ થકી ટળીયું;
 કે જેમ લૂણ પાણીમાં ગળીયું, કે ગરબે સદ્ગુરને રમીએ;— ૪
- કે પોશે પાસે છે સ્વામી, કે ઘટમાં અલખ પુરૂષ પામી;
 કે નિશદિન રહિયું શિશ નામી, કે ગરબે સદ્ગુરને રમીએ;— ૫
- કે માહે મહાપદવી પામી, કે મળ્યા મુને પોતાના સ્વામી;
 કે સુરતી મારી ઈશ્વર શું જામી, કે ગરબે સદ્ગુરને રમીએ;— ૬
- કે ફાગણે પ્લહ રહ્યો કુત્રી, કે હવે હુંતો દેહ દયા બૂલી;
 કે મનસા સુખસાગર જૂત્રી, કે ગરબે સદ્ગુરને રમીએ;— ૭
- કે ચૈતરે ચૈતન્ય થઈ જાગી, કે પ્રાંતિ મારી મનડાની બાગી,
 કે ચોટ મને સદ્ગુરની લાગી, કે ગરબે સદ્ગુરને રમીએ;— ૮
- કે વૈશાખે વિશ્વ થકી ન્યારા, કે ચિદાનંદ પ્રાણ થકી પ્યારા;
 કે ક્ષણું એક નહિં મૂકું ન્યારા, કે ગરબે સદ્ગુરને રમીએ;— ૯
- કે જ્યેષ્ઠની જીકિત નહિં કાચી, કે પ્રભુજીની વાતલડી સાચી;
 કે પ્લહ મગનમાં હું રાચી, કે ગરબે સદ્ગુરને રમીએ;— ૧૦
- કે અષાઢે અંતર ધૂન લાગી, કે ચોદિશ અમૃત ઝડ વાગી;
 કે સદ્ગુર શબ્દે હું જાગી, કે ગરબે સદ્ગુરને રમીએ;— ૧૧
- કે શ્રાવણે સુરતા ચડી હિંચી, કે જડી મુને પ્લહ તણી કુંચી;
 કે સુરતા મારી આતમ શું ખુંચી, કે ગરબે સદ્ગુરને રમીએ;— ૧૨
- કે ભેદતો બાદરવે બાગ્યો, કે અનુભવ સ્વાત્મ તણો જાગ્યો;
 કે દ્વૈતાદ્વૈત મતો ત્યાગ્યો, કે ગરબે સદ્ગુરને રમીએ;— ૧૩
- કે આશા આગ્યો કિલટમાં, કે અનંહદ નાદ ધડ્યો ઘટમાં;
 કે પ્રભુજી મળ્યા ત્રવેણી તટમાં, કે ગરબે સદ્ગુરને રમીએ;— ૧૪
- કે ઇગળા પિંગળા દો નાડી, કે સુષુમ્ણા ખેલ રચ્યો બારી;
 કે સુરતે નુરતે શણગારી, કે ગરબે સદ્ગુરને રમીએ;— ૧૫
- કે ગરબો વર્ષ તણો કાધો, કે અનુભવ જ્ઞાન તણો લીધો;
 કે વસ્તે અમૃત રસ પીધો, કે ગરબે સદ્ગુરને રમીએ;— ૧૬

કવિ શ્રી સદ્ગુરનો ગરબો.

શ્રીસદ્ગુરુદેવની આરતી.

જય સદ્ગુરુ સ્વામિજી (૨) આરતી ઉતાઈ (૨)

પ્રભુ અન્તર્યામિ, ઈશ્વરજીવ જય ગુરુદેવ ॥ ૧ ॥

આદિતે અવિનાશ પદ્માર્ણ પુરમાં, પ્રભુ પદ્માર્ણ ॥

ભક્તવત્સલ ભગવાન (૨) વસિષ્ઠા ઓ. ઉરમાં ॥ ઈશ્વરદેવ ॥ ૨ ॥

સોમે સત્ય સ્વરૂપ સુંદરતા શોભે, પ્રભુ સુંદરતા ॥

નિરખે નરને નાર (૨) મુનીનાં મન લોભે ॥ ઈશ્વરદેવ ॥ ૩ ॥

મંગલ મૂર્તિ મહારાજ ત્રિગુણાતીત કહાવો, પ્રભુ ત્રિગુણા ॥

પિપ્પડ બહાણડની પાર (૨) ભક્તજનને ભાવો ॥ ઈશ્વરદેવ ॥ ૪ ॥

શુદ્ધિ અનુપમસાર ગાય વેદની વાણી. પ્રભુ ગાય ॥

ઉપનિષદનો સાર (૨) સંત રહ્યા જાણી ॥ ઈશ્વરદેવ ॥ ૫ ॥

ગુરુ પ્રમદ કર્ણગાર. ભક્તને બહાવિદ્યા આપી, પ્રભુ ભક્તને ॥

કોટિ જન્મનાં કર્મ (૨) તે નાખ્યાં કાપી ॥ ઈશ્વરદેવ ॥ ૬ ॥

શંકર સદ્ગુરુ સોય જીવ કોઈક જાણે, પ્રભુ જીવ ॥

અખણડાનન્દ અદ્વૈત (૨) તે સુખ તે માણે ॥ ઈશ્વરદેવ ॥ ૭ ॥

શાને સમજે જે કોઈ તે કૈવલ્ય પામે, પ્રભુ તે કૈવલ્ય ॥

કૃષ્ણજી ભજ સોઈ (૨) ગર્ભ વેદના વામે ॥ ઈશ્વરદેવ ॥ ૮ ॥

બ્રહ્માનંદ પરમસુખદં કેવલ જ્ઞાનમૂર્તિ ॥ દ્વન્દ્વાતીત ગગનમદશં તત્ત્વમસ્યાદિલક્ષ્યમ્ ॥

એકં નિત્યં વિમલમયલં સર્વધી સાક્ષિભૂતં ॥ ભાવાતીતં ત્રિગુણુરહિતં સદ્ગુરં તં નમામિ ॥૧॥

આનન્દમાનન્દકરં પ્રસન્નં જ્ઞાનસ્વરૂપં નિજબોધયુક્તં ॥

યોગીન્દ્રમીડયં ભવરોગવૈષ્ઠં શ્રીસદ્ગુરં નિત્યમહં નમામિ ॥ ૨ ॥

ગુરુર્બ્રહ્મા ગુરુર્વિજ્ઞાનુરુદ્ધેવો મહેશ્વરઃ ॥ ગુરુરેવ પરબ્રહ્મ તસ્મૈ શ્રીગુરુવે નમઃ ॥ ૩ ॥

અજ્ઞાનતિમિરાન્ધસ્ય જ્ઞાનાંજનશક્ત્યાક્રમા ॥ ચક્ષુર્નિમ્લિતં યેન તસ્મૈ શ્રીગુરુવે નમઃ ॥ ૪ ॥

અખંડમંડલાકારં વ્યાપ્તં યેન ચરાચરં ॥ તત્પદં દર્શિતં યેન તસ્મૈ શ્રીગુરુવે નમઃ ॥ ૫ ॥

નિત્યં શુદ્ધં નિરાભાસં નિરાકારં નિરંજનં ॥ નિત્યબોધં ચિદાનન્દં ગુરં બ્રહ્મ નમામ્યહમ્ ॥૬॥

કરચરણકૃતં વાક્યબળં માનસં વા ॥ શ્રવણનયનજિહ્વાકર્મજનં વાપરાધમ્ ॥

વિહિતમવિહિતં વા સર્વમેતલ્લમસ્વ ॥ તવ ચરણસરોજે શ્રીગુરોહં નમામિ ॥ ૭ ॥

શ્રીરામચન્દ્રજીની સ્તુતિ: ॥

શ્રીરામચન્દ્ર કૃપાળુ ભજમન હરન ભવભય દારણુમ્ ॥

નવકંજ લોચન કંજમુખ કરકંજ પદ કંજારણુમ્ ॥ ૧ ॥

કંદર્પ અગાધિત અમિત બળિ નવત્રીલ નીરજ સુંદરમ્ ॥

પટપીત માનકુ તડિત રૂચિ સુચિ નૌમિ જનકસુતાવરમ્ ॥ ૨ ॥

શિરકિરિટ કુંડલ તિલક ચાર ઉદાર અંગ વિભૂષણુમ્ ॥

આજ્ઞાનુજ્ઞાન શરચાપધર સંગ્રામજિત ખરઃ દૂષણુમ્ ॥ ૩ ॥

ભજ દીનમંધુ દિનેષ દાનર દક્ષત દુષ્ટનિકંદનમ્ ॥

રઘુનન્દ આનન્દકન્દ કૌશલચન્દ દશરથ નન્દનમ્ ॥ ૪ ॥

ધૃતિ વદિત તુલસીદાસ શંકર શેષ મુનિ મન રંજનમ્ ॥

મમ હૃદયકંજ નિવાસ કરિ કામદિ અક્ષદલ મંજનમ્ ॥૫॥

સ્તુતિમદ.

ભયુ'કું જગતાત હું વિનયથી વિનંતી કાને ધરા,
થાતી આ કળિકાળમાં કુબુદ્ધિથી પીઠા બધી પરહરા;
થેએ જે થકી આચરી નીતિ સુખે સન્માર્ગમાં મુધરી,
નિત્યે દીલ વિષે સનાતન સદા ધર્મે પ્રવૃત્તિ કરી.

ચળચળ પ્રિયબંધુ ગ્રહ નક્ષત્ર તારા, ચળચળ પ્રિયબંધુ મેહેલ મંદિર આરા;
ચળચળ પ્રિયબંધુ પૃથ્વીને આપ આદિ, ચળચળ પ્રિયબંધુ મેરૂ વિંધ્યાચળાદિ,
ચળચળ પ્રિયબંધુ સૂર્ય પ્રદ્યાહ્ન મોટા, ચળચળ પ્રિયબંધુ ચંદ્ર ચંદ્રાંત્ર છોટા;
ચળચળ પ્રિયબંધુ વિષ્ણુને રૂદ્ર જેવા, ચળચળ પ્રિયબંધુ લક્ષ્મી પ્રદ્યાદિ દેવા.
અચળજ પ્રિયબંધુ સત્ય પુરૂષ વાક્યં, અચળજ પ્રિયબંધુ સનાતન ધર્મ સત્યં;
અચળજ પ્રિયબંધુ સર્વદા સાક્ષિભૂતં, અચળજ પ્રિયબંધુ અમિચ્છદાનંદ રૂપં.

ब्रह्माहं यत्प्रसादेन मयि विश्वं प्रकालेषतः ।

नौमि श्रीजननयोदत्तं साचिदन्तन्द स गुणम् ॥

જેમના કૃપાપ્રસાદવડે ‘હું બ્રહ્મસ્વરૂપ છું’ એવું, અને ‘મહારા વિષેજ આ
નામરૂપ ને ક્રિયાવાળું વિકારી જગત્ વિવર્તરૂપે કલ્પાએલું છે’ એવું નિઃસંદિગ્ધજ્ઞાન થયું.
છે; તે સદ્રૂપ, ચિદ્રૂપ અને સુખસ્વરૂપ એવા સદ્ગુરૂ શ્રીજનનકીદાસજી મહારાજને હું નિત્ય
નમસ્કાર કરું છું.

शान्ताकारं भुजगशयनं पद्मनाभं सुरेशं ।

विश्वधारं गगनसदृशं मेघवर्णं शुभांगम् ॥

लक्ष्मीकान्तं कमलनयनं योगिबिर्ध्यानगम्यं ।

बन्दे विष्णुं भवलयहरं सर्वलोकैकनाथम् ॥

शान्ताकारं शिखरशयनं नीलकण्ठं सुरेशं ।

विश्वधारं गगनसदृशं शुक्लवर्णं सुभांगम् ॥

गौरीकान्तं त्रितयनयनं योगिबिर्ध्यानगम्यं ।

बन्दे शंभुं भवलयहरं सर्वलोकैकनाथम् ॥

शान्ताकारं भुवनशयनं लक्ष्મનાભં સુરેશં ।

વિશ્વધારં ગગનસદૃશં શુકલવર્ણં સુભાંગમ્ ॥

વિદ્યાકાન્તં ત્રિતયનયનં ધ્યાનબોધૈસ્તુ ગમ્યમ્ ।

બન્દે દેવં, ભવભયહરં સર્વલોકૈકનાથમ્ ॥

शुद्धिपत्रं.

पृष्ठ.	पंक्ति.	अशुद्धः.	शुद्धः.
1	२७	धत	धति
1	४१	तथाति	तथापि
4	२१	श्लोकार्थः	श्लोकार्थः
5	२५	तत्त्व	तत्त्व
6	२४	तत्त्व	तत्त्व
6	२६	तत्त्व	तत्त्व
९	६	विश्वोत्प	विश्वोत्प
६	३३	अशाति	अशाति
१०	२३	भराराज	भराराज
१०	२८	वाव	वाव
१८	७	सुमुद्र	समुद्र
१८	२६	वैद्या	वैद्या
२०	२६	ज म	जन्म
२३	२६	यदायनाम	यदायमान
२६	११	आपाना	आपना
२७	८	स२ ये	समये
२८	२७	यूगम	यूगम
३०	१६	गदम	गर्दम
३१	६	(त	(तं
३१	१६	यूर्णना	यूर्णना
३१	१६	कुःभावना	कुःभविना
३४	२०	आनदो	आनंदो
३५	१८	पाठनपाठन	पाठनपाठन
३६	२३-२४	दुखं	दुःखं
४२	७	नित्य	नित्यं
४८	२६-३६	आध्यात्मिका	आध्यात्मिका ३
५०	३१	निःशङ्क	निःशङ्क
५४	१५	त्वदन्य	स्वदन्यं
५५	२१	द्वयन्ज	द्वयन्जं
५८	३	अतन्य	अतन्म
६१	२७	पमाउयो	पमाउया
६३	३१	५	अ२७०५
६३	३३	६	अ२७०६
६४	१	क्रोधा	क्रोधा
६४	२	साधे	साधे
६४	२३	उको	उको

શ્રીભગવત્કથાનું અંતિમ મંગળાચરણ.

અચ્યુતં શાશ્વતં નિમ્નપંચાત્મકં । નિર્ગુણં નિષ્કલં નિર્મલં વ્યાપકં ॥
 નિષ્ક્રિયં સચ્ચિદાનંદરૂપો સ્મયહમ્ । આદ્યં કેવલં શુદ્ધદેવં ભગ્ને ॥૧॥
 યસ્ય પ્રસાદાદહમેવ વિષ્ણુર્ભવ્યેવ સર્વં પરિકલ્પિતં ચ ।
 ઇત્થં વિભનામિ સદાત્મરૂપં તસ્માંન્નિષદ્ધં પ્રણુતોસ્મિ નિત્યમ્ ॥૨॥
 પ્રચંડપાખંડવિખંડનોદયતં ત્રયિશિરોર્યપ્રતિપાદને રતં ।
 બુધૈર્નૃતં યોગકલાભિરાવૃત્તં નમામિ તં શંકરદેશિકં તતમ્ ॥૩॥
 અખંડાનંદ બોધાય શિષ્યસન્તાપહારિણે ।
 સચ્ચિદાનંદરૂપાય શિવાય ગુરવે નમઃ ॥ ૪ ॥

શ્રીભગવત્સરણં-ધુનો-

- (૧) હરે રામ હરે રામ રામ રામ હરે હરે.
 હરે કૃષ્ણ હરે કૃષ્ણ કૃષ્ણ કૃષ્ણ હરે હરે.
- (૨) હરે શિવ હરે શિવ શિવ શિવ હરે હરે,
 હરે શંભો હરે શંભો શંભો શંભો હરે હરે.
- (૩) હરે હર હરે હર હર હર હર હરે હરે.
 હરે વિષ્ણો હરે વિષ્ણો વિષ્ણો વિષ્ણો હરે હરે.
- (૪) ગુરો શિવ ગુરો શિવ શિવ શિવ ગુરો ગુરો.
 ગુરો દેવ ગુરો દેવ દેવ દેવ ગુરો ગુરો.
- (૫) જય જય અસ્તિ ભાતિ પ્રિયરૂપ, સખચટ સાક્ષી શુદ્ધસ્વરૂપ.
- (૬) જય જય પરંબ્રહ્મ સદ્ગુરુ, જય જય શિવશંકર સદ્ગુરુ.
- (૭) જય શ્રીહરિસચ્ચિદાનંદ, જય શ્રીસદ્ગુરુ પરમાનંદ.
- (૮) જય જય સદાશિવ સદ્ગુરુ, જય જય જગન્નાથ સદ્ગુરુ.
- (૯) જય જય ચિદાનંદ સદ્ગુરુ, જય જય નારાયણ સદ્ગુરુ.
- (૧૦) જય જય રામચંદ્ર સદ્ગુરુ, જય જય બ્રહ્મદેવ સદ્ગુરુ.
- (૧૧) નિશ્વતાથ વિશ્વેશ્વર સ્વામી, નિશ્વંભર પ્રભુ અન્તર્યામી.
- (૧૨) હર હર જગન્નાથ વિષ્ણો, હર હર મહાદેવ શંભો.
- (૧૩) માત તાત હરિસંત ગુરુ દેવા, મન કર્મ વચને કરીએ સેવા.
- (૧૪) માત તાત ગુરુ બ્રહ્મ સમાના, તાર્હિં કૃપાસે ભજદુઃખ હાના.
- (૧૫) તજ મન મદાદિ પરનારી, જપતપ તીર્થ જશો પરનારી.
- (૧૬) ભજ મન સતસંગં સતપુણ્યં તજમન પલાંડુ લશુનં.
- (૧૭) હે હે પ્રાણીઓને આનન જલ, લે લે સ્વર્ગાદિ સુકલ.
- (૧૮) જય જય ગુરુમહારાજ ગુરુ જય જય પરંબ્રહ્મ સદ્ગુરુ.
- (૧૯) ગોવિન્દ ગોવિન્દ રથાંગપાણે, ગોવિન્દ ગોવિન્દ હરે મુસરે.
- ગોવિન્દ ગોવિન્દ મુકુન્દ કૃષ્ણ, ગોવિન્દ ગોવિન્દ નમો નમસ્તે.

आवि-ह आवि-ह मज्जेशाल, आवि-ह आवि-ह नमो नमस्ते.

(૨૨) મહાદેવ શિવ શંકર શંભો, ઉમાકાન્ત હર ત્રિપુરાદે.

मृत्युंजय वृषभध्वज शूलिन्, त्रिशूलधर भृङ्गभट्टनारै.

(२३) शिवह्वर शंकर गौरीशं वन्दे गंगाधरमीशं.

૩૬ પશુપતિમીશાનં, કલિહર કાશીપુરનાથં,

(२४) ॐ नमः शिवाय नमः शिवाय नमः शिवाय नमो नमस्ते.

(२५) ॐ नमो भगवते वासुदेवाय.

હરિઃૐ હરિઃૐ હરિહરિ હરિઃૐ ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः

પરમપૂજ્ય શ્રાવિય બ્રહ્મનિષ સદ્ગુરુવર્ય પરમહંસ મહાત્મા શ્રી ૧૦૮ સ્વામિજી શ્રી જનકીદાસજી મહારાજના કોઈ પરમ શ્રદ્ધાલક્ષિતમાન પ્રેમી સજ્જન લક્ષ્મણે, શ્રી સ્વામિજીમહારાજના રમરણાર્થે કદાચ કોઈ વેદાન્તનો ગ્રન્થ ગુજરાતી ટીકા સાથે પ્રસિદ્ધ કરવાની શુભેચ્છા હોય; તો તેઓ યદિ સંવત્ ૧૯૭૬ ના માઘમાસની મહાશિવરાત્રિ સુધીમાં અમોને નીચેના સરનામે લખી જણાવશે, તો તે લખી આપવા-શ્રીગુરુજીની સેવા કરવા-અમો તૈયાર છીએ. એક વખત અમોને રૂબરૂમાં મળશે-અથવા પત્રદ્વારા ખુલાશો કરશે કરાવશે.

स्वामी विद्यानंद७.

૭. હક્કર મકનદાસજીને બંગલો,
સુ. રાક્ષ-તાબે-બેરસદ.

એક પોષ્ટ કાર્ડ નીચેના સરનામે લખી મોકલવાથી આ પુસ્તક સુમુક્ષુ અધિકારી સજ્જનોને જ્યાં સુધી પુસ્તક સીલકમાં હશે ત્યાં સુધી વિના મૂલ્યે મોકલવામાં આવશે.

ॐ नमः शिवाय ॥ ॐ नमः शिवाय ॥ ॐ नमः शिवाय ॥

સુ. રાસ-તાબે-ખાદસદ.

